Центральноукраїнський національний технічний університет
Економічний факультет
Кафедра «Аудит, облік та оподаткування»

«Допущено до захисту»
зав. кафедрою аудиту, обліку та оподаткування
к.е.н., доцент
_____Олена МАГОПЕЦЬ
« » _____ 2022 р.

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
за другим (магістерським) рівнем вищої освіти
на тему:
«Організація системи внутрішнього контролю дебіторської та кредиторської заборгованості»

Виконала здобувачка вищої освіти II курсу,
групи ОО(А)-20м (1,9)
ОПП «Аудит, державний фінансовий контроль та експертиза»
спеціальності 071 «Облік і оподаткування»
_____Ольга МАСАЛИКІНА
«_____»_____2022 р.
Керівник проекту
к.е.н., доцент
_____Тетяна ФОМІНА
«_____»_____2022 р.
Рецензент
к.е.н., доцент, заступник завідувача кафедри економіки, менеджменту та комерційної діяльності
_____Оксана СТОРОЖУК

м. Кропивницький

Центральноукраїнський національний технічний університет
Факультет економічний
Кафедра аудиту, обліку та оподаткування
Рівень вищої освіти другий (магістерський)
Галузь знань 07 «Управління та адміністрування
Спеціальність 071 «Облік і оподаткування»
Освітньо-професійна програма
Аудит, державний фінансовий контроль та експертиза

ЗАТВЕРДЖУЮ
завідувач кафедри
к.е.н., доцент
_____Олена МАГОПЕЦЬ
«____»_____2022 року

ЗАВДАННЯ НА ВИПУСКНУ КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ ЗА ДРУГИМ (МАГІСТЕРСЬКИМ) РІВНЕМ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ

_____ Масаликіна Ольга Геннадіївна_____
(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи (проекту)
Організація системи внутрішнього контролю дебіторської та кредиторської заборгованості_____
2. Керівник роботи (проекту)
Фоміна Тетяна Володимирівна, кандидат економічних наук, доцент_____
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)
3. Строк подання роботи до захисту ___
4. Мета та завдання випускної кваліфікаційної роботи (проекту)
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____

АНОТАЦІЯ

Масаликіна Ольга Геннадіївна. Організація системи внутрішнього контролю дебіторської та кредиторської заборгованості. – Випускна кваліфікаційна робота на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти. – Центральноукраїнський національний технічний університет Міністерства освіти і науки України. – Кропивницький, 2022.

У вступі роботи наведено актуальність, мету, завдання, предмет, об’єкт, інформаційну базу, методи дослідження та структуру випускної кваліфікаційної роботи, а також представлено наукове і практичне значення проведеного дослідження, структуру та зміст роботи. У першому розділі розглянуто організаційні аспекти системи внутрішнього контролю, економічна сутність, порядок визнання та класифікація заборгованості та особливості організації внутрішнього контролю дебіторської й кредиторської заборгованості. Другий розділ містить практику організації системи внутрішнього контролю дебіторської та кредиторської заборгованості на ПП «Перше». У третьому розділі наведено проблеми внутрішнього контролю та рекомендації з покращення організації його системи, а також шляхи вдосконалення організації розрахунків з дебіторами і кредиторами. Висновки до роботи представляють узагальнення отриманих результатів дослідження.

Ключові слова: внутрішній контроль, система внутрішнього контролю, організація системи внутрішнього контролю, дебіторська і кредиторська заборгованість, дебітори і кредитори, теорія, практика, проблеми та перспективи, удосконалення

SUMMARY

Masalikina Olga. Organization of the system of internal control of receivables and payables. – Graduation qualification work on the second (master's) level of higher education in the specialty 071 "Accounting and Taxation". – Central Ukrainian National Technical University of the Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kropyvnytskyi, 2022.

The introduction introduces the relevance, purpose, objectives, subject, object, information base, research methods and structure of the final qualifying work, as well as presents the scientific and practical significance of the study, structure and content of the work. The first section considers the organizational aspects of the internal control system, the economic essence, the procedure for recognition and classification of debts and features of the organization of internal control of receivables and payables. The second section contains the practice of organizing a system of internal control of receivables and payables on PP "Pershe". The third section presents the problems of internal control and recommendations for improving the organization of its system, as well as ways to improve the organization of settlements with debtors and creditors. Conclusions to the work are a summary of the results of the study.

Key words: internal control, internal control system, organization of internal control system, receivables and payables, debtors and creditors, theory, practice, problems and prospects, improvement

ЗМІСТ

ВСТУП……6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ ВНУТРІШНЬОГО КОНТРОЛЮ ДЕБІТОРСЬКОЇ ТА КРЕДИТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ……...11
1.1. Організаційні аспекти системи внутрішнього контролю……11
1.2. Економічна сутність, порядок визнання та класифікація заборгованості……..21
1.3. Особливості організації внутрішнього контролю дебіторської та кредиторської заборгованості……..26
Висновки до розділу 1…….....43
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ СИСТЕМИ ВНУТРІШНЬОГО КОНТРОЛЮ ДЕБІТОРСЬКОЇ ТА КРЕДИТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ НА МАТЕРІАЛАХ ПП «ПЕРШЕ»……...45
2.1. Організаційно-економічна характеристика ПП «Перше»……..45
2.2. Внутрішній контроль дебіторської заборгованості на ПП «Перше»…....52
2.3. Внутрішній контроль кредиторської заборгованості на досліджуваному підприємстві……...66
2.4. Оцінка системи управління дебіторською та кредиторською заборгованістю ПП «Перше»……..……74
Висновки до розділу 2……79
РОЗДІЛ 3. ПРОПОЗИЦІЇ З УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЯ СИСТЕМИ ВНУТРІШНЬОГО КОНТРОЛЮ ДЕБІТОРСЬКОЇ ТА КРЕДИТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ……82
3.1. Проблеми внутрішнього контролю та рекомендації з покращення організації його системи.....82
3.2. Шляхи вдосконалення організації розрахунків з дебіторами і кредиторами….91
Висновки до розділу 3…….....100
Висновки……101
Список використаних джерел……...105
Додатки……...117

ВСТУП

Актуальність теми. Якісно організована система внутрішнього контролю дозволяє ефективно розпоряджатись наявними фінансовими, матеріальними і трудовими ресурсами; забезпечувати стійкість, ефективне функціонування і максимально відповідний до поставлених цілей розвиток підприємства; створити адекватну сучасним економічним умовам систему інформаційного забезпечення на всіх рівнях управління, що дозволятиме своєчасно адаптуватися до змін внутрішнього та зовнішнього середовища; своєчасно виявляти і мінімізувати фінансові, ділові, репутаційні та внутрішні ризики тощо.

В Україні на законодавчому рівні питання організації системи внутрішнього контролю на підприємствах приватного сектору не врегульовано. 24.09.2020 р. на сайті Офіційного інтернет-представництва Президента України «Електронні петиції» було зареєстровано петицію «для внесення змін до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», а саме – зобов'язати організувати та здійснювати внутрішній контроль ведення бухгалтерського обліку та складення бухгалтерської (фінансової) звітності суб'єктів економічної діяльності, бухгалтерська звітність яких підлягає обов'язковому аудиту згідно Міжнародних стандартів внутрішнього аудиту та моделі COSO 2017» [66]. Проте, дана ініціатива підтримана не була, адже з необхідної кількості у 25 000 підписів було зібрано лише 45.

Питання, що пов’язані з функціонуванням системи внутрішнього контролю у цілому та в частині дебіторської і кредиторської заборгованості, не врегульовано на законодавчому рівні, що наразі є суттєвим недоліком, а тому, виникає необхідність розробки напрямків розвитку внутрішнього контролю на теоретичному і практичному рівнях та вдосконалення засобів для якісної організації його системи.

Проблематику організації системи внутрішнього контролю за

розрахунками із дебіторами і кредиторами досліджували: Акімова Н.С., Бєлокоз О., Білуха М.Т., Бурова Т.А., Бутинець Т.А., Виговська Н.Г., Волошина В.В., Гуцаленко Л.В., Давидов Г.М., Завгородній В.П., Замула І.В., Каменська Т.О., Кузьмінський А.М., Магопець О.А., Максімова В.Ф., Москалюк Г.О., Нападовська Л.В., Петренко С.М., Редько О.Ю., Старенька О.М., Танасієва М.М., Топоркова О.В., Усач Б.Ф., Фоміна Т.В., Шадурська Л.І., Шевчук В.О. та інші.

Мета і завдання. Метою роботи є дослідження теоретичних і практичних засад організації системи внутрішнього контролю дебіторської й кредиторської заборгованості та розробка пропозицій з її вдосконалення.

Для досягнення поставленої мети було визначено та вирішено такі завдання:

- визначити теоретичні засади організаційних аспектів системи внутрішнього контролю;
- встановити економічну сутність, порядок визнання та класифікацію заборгованості;
- навести особливості організації внутрішнього контролю дебіторської та кредиторської заборгованості
- дослідити організаційно-економічну характеристику ПП «Перше»;
- описати систему внутрішнього контролю на досліджуваному приватному підприємстві;
- узагальнити проблеми внутрішнього контролю та рекомендації з покращення організації його системи;
- розробити і представити шляхи вдосконалення організації розрахунків з дебіторами і кредиторами.

Об’єкт дослідження – процеси формування, організації й функціонування системи внутрішнього контролю на підприємствах. **Предметом дослідження** виступає сукупність теоретичних і практичних положень системи внутрішнього контролю та проблеми її організації.

Методи дослідження. У ході написання роботи використовувались

загальнонаукові і спеціальні методи та прийоми пізнання. Застосування методу системного підходу дозволило уточнити складові елементи системи внутрішнього контролю дебіторської і кредиторської заборгованості. Методи теоретичного узагальнення, порівняння і групування надали можливість класифікувати дебіторську та кредиторську заборгованість за різними ознаками. Методи порівняння та аналогії використано при дослідженні взаємозв'язку понять «внутрішній контроль», «система внутрішнього контролю», «організація системи внутрішнього контролю». Аналіз, синтез, дедукція й індукція застосовувались для удосконалення організаційних засад внутрішнього контролю діяльності підприємств. За допомогою методу наукової абстракції обґрунтовано пропозиції з удосконалення організації розрахунків із дебіторами і кредиторами. Графічний метод дозволив більш наочно представити отримані результати дослідження.

Інформаційною базою дослідження виступали наукові праці українських і зарубіжних вчених, матеріали науково-практичних конференцій з проблем організації внутрішнього контролю, нормативно-правові документи і законодавчі акти, статистичні дані, фахові та інформаційні видання, регістри первинного, аналітичного і синтетичного обліку та звітність ПП «Перше», Інтернет-ресурси.

Наукове значення проведеного дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні та вирішенні проблемних питань, пов'язаних із удосконаленням організації системи внутрішнього контролю дебіторської та кредиторської заборгованості, що мають практичне значення за умов підвищення ефективності управління підприємствами, зокрема:

- узагальнено визначення поняття «система внутрішнього контролю» в різних літературних джерелах, що дозволило з'ясувати відсутність єдиного трактування цього терміну. Це, з одного боку, погіршує можливості організації СВК на підприємствах, а з іншого – надає суб'єктам господарювання достатню автономію при виборі організаційних форм її створення й вдосконалення існуючих;

- згруповано види дебіторської заборгованості, довгострокових і поточних зобов'язань згідно вимог українського законодавства та розроблено класифікацію дебіторської і кредиторської заборгованості із виділенням окремої ознаки «за відображенням у Балансі (Звіті про фінансовий стан)», що дозволить створити більш якісну інформаційну базу для проведення внутрішнього контролю заборгованостей;
- проведено оцінку системи управління дебіторською та кредиторської заборгованістю на приватному підприємстві «Перше»;
- задля зручності отримання оперативної інформації в розрізі контрагентів щодо суми, дати виникнення й вірогідності погашення зобов'язань, запропоновано розшифровувати дебіторську та кредиторську заборгованість у накопичувальних звітах. Автоматичне створення таких звітів можна здійснювати за допомогою електронних таблиць Excel і наявних на підприємстві програмних продуктів.

Практичне значення одержаних у роботі результатів полягає в розробці й представленні рекомендацій із вдосконалення організації внутрішнього контролю діяльності підприємств підприємств у цілому та у частині розрахунків із дебіторами та кредиторами. Представлені рекомендації можуть бути використані не лише на ПП «Перше», а й у практичній діяльності інших приватних підприємств.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження було оприлюднено на І Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції здобувачів вищої освіти і учнівської молоді «Облік, оподаткування і контроль в управлінні», 14 квітня 2021 року (м. Кропивницький, ЦНТУ) і доповіддю на тему «Інформаційні технології в аудиті», LV науково-технічній конференції «Наука в ЦНТУ: основні досягнення та перспективи розвитку» за підсумками проведення «Дня науки – 2021», 14 травня 2021 року (м. Кропивницький, ЦНТУ) із доповіддю на тему «Особливості призначення і проведення судово-економічних експертиз з питань оподаткування» та на IV Міжнародній науково-практичній інтернет-

конференції «Фінансово-кредитний механізм розвитку економіки та соціальної сфери», 9 грудня 2021 року (м. Кропивницький, ЦНТУ) із доповіддю на тему «Внутрішній контроль дебіторської заборгованості за розрахунками з бюджетом».

Крім того, результати було опубліковано у двох авторських статтях:

- Масаликіна О.Г. *Облік, оподаткування і контроль в управлінні, 14 квітня 2021 р. Кропивницький,* 2021. С. 88-90 [53];
- Фоміна Т.В., Масаликіна О.Г. Внутрішній контроль дебіторської заборгованості за розрахунками з бюджетом. *Фінансово-кредитний механізм розвитку економіки та соціальної сфери: Матеріали*. К.: «Ексклюзив-Систем», 2021. С. 123-125 [87].

Структура та обсяг роботи. Дана робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і 17 додатків. Основний зміст роботи викладено на 117 сторінках друкованого тексту. Робота містить 35 таблиць, 5 рисунків. Список використаних джерел налічує 102 найменування на 12 сторінках.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ ВНУТРІШНЬОГО КОНТРОЛЮ ДЕБІТОРСЬКОЇ ТА КРЕДИТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ

1.1. Організаційні аспекти системи внутрішнього контролю

Будь-який суб'єкт господарювання має задовольняти потреби користувачів в інформації, яка може бути використана для обґрунтування та прийняття відповідних управлінських рішень. Забезпечити це може якісна організація та ефективне функціонування системи внутрішнього контролю. Система внутрішнього контролю (СВК) також призначена для забезпечення безперервності господарських процесів, підвищення якості етапів виробничого циклу господарюючого суб'єкта, виявлення й запобігання недоліків в економічній безпеці, надійності та ефективності діяльності підприємства у цілому тощо.

Логічною є думка, що «підприємства, що мають недоліки в організації системи внутрішнього контролю, несуть серйозні фінансові втрати, а підприємства, які приділяють серйозну увагу внутрішньому контролю, мають кращий результат і у виробничо-господарській, і у фінансовій діяльності. Багато керівників підприємств починають розуміти необхідність добре налагодженої системи внутрішнього контролю» [65, с. 192].

Бондар М.І. вказує, що «система внутрішнього контролю визначає всі внутрішні правила та процедури контролю, запроваджені керівництвом підприємства для досягнення поставленої мети – забезпечення (в межах можливого) стабільного і ефективного функціонування підприємства, дотримання внутрішньогосподарської політики, збереження та раціональне використання активів підприємства, запобігання та викриття фальсифікацій, помилок, точність і повнота бухгалтерських записів, своєчасна підготовка надійної фінансової інформації» [6, с. 81].

Бондар Ю.А. наголошує, що «система внутрішнього контролю спрямована саме на створення необхідних передумов і збільшення

можливості того, що підприємство в цілому досягне конкретно поставлених цілей» [7, с. 171].

Дорош Н.І. систему внутрішнього контролю визначає «як політику і процедури підприємства, які спрямовані на упередження, виявлення і виправлення суттєвих помилок та викривлень інформації, які можуть з'явитись у фінансових звітах» [34, с. 221].

Замула І.В. та Танасієва М.М. систему внутрішнього контролю визначають як інформаційну підсистему «управління, яка виконує конкретні функції та взаємодіє з іншими інформаційними підсистемами (бухгалтерського обліку та економічного аналізу)» [36, с. 8].

Каменська Т.О. та Редько О.Ю. наголошують, що «система внутрішнього контролю має забезпечувати здійснення стратегічного, оперативного та поточного контролю за фінансово-господарською діяльністю» [40, с. 94]. «Система внутрішнього контролю – це сукупність органів і напрямків внутрішнього контролю. Відповідно до міжнародної практики передбачається, що система органів внутрішнього контролю складається з органів управління, а також підрозділів і службовців, що виконують функції в рамках системи внутрішнього контролю» [40, с. 114].

Ковтун Т.В. декларує, що «система внутрішнього контролю – термін, який визначає всі внутрішні правила та процедури контролю, запроваджені керівництвом підприємства для досягнення поставленої мети – забезпечення (в межах можливого) стабільного і ефективного функціонування підприємства, дотримання внутрішньої господарської політики, збереження та раціональне використання активів підприємства, запобігання та викриття фальсифікацій, помилок, точність і повнота бухгалтерських записів, своєчасна підготовка надійної фінансової інформації» [43, с. 164].

У навчальному посібнику за редакцією М.Д. Корінька, система внутрішнього контролю розглядається, як «політика і процедури внутрішнього контролю, прийняті управлінським персоналом суб'єкта господарювання з метою забезпечення (наскільки це можливо) правильного й

ефективного ведення господарської діяльності (в тому числі дотримання політики управлінського персоналу), збереження активів, запобігання шахрайству та помилкам, а також виявлення їх, забезпечення точності й повноти облікових записів, своєчасної підготовки достовірної фінансової інформації. Система внутрішнього контролю охоплює й інші питання, безпосередньо пов'язані з функціями облікової системи» [19, с. 11].

Мулик Я.І. стверджує, що «система внутрішнього контролю має забезпечити контроль за тим, щоб весь персонал підприємства чесно і сумлінно працював для досягнення основної мети без зайвих витрат і врахування інтересів інших сторін. Внутрішній контроль має забезпечувати надання достовірної звітності та іншої інформації, як для внутрішнього, так і для зовнішнього використання. Інформація має бути якісною та цілісною. Система внутрішнього контролю має гарантувати, що вся діяльність здійснюється згідно чинного законодавства, професійних стандартів, нормативних актів, а також внутрішніх положень, наказів, розпоряджень та процедур» [58, с. 31].

Семенець А. вважає, що «реалізація функції внутрішнього контролю відбувається в процесі управління через систему внутрішнього контролю, яка являє собою систему, котра містить усі елементи організаційної структури: ресурси всіх видів, процеси, структуру, організаційну інфраструктуру, професійну та загальну культуру, інтелектуальну складову, які разом об'єднають відповідних спеціалістів для досягнення цілей підприємства, його системи управління й забезпечення заданого рівня ефективності та результативності підприємства, правильності й ефективності фінансових процесів і дотримання законів, нормативних актів, стандартів, внутрішніх документів підприємства» [70, с. 393].

Станкевич Г. заявляє, що «система внутрішнього контролю являє собою політику і процедури, прийняті управлінським персоналом суб'єкта господарювання для досягнення цілей щодо забезпечення ефективного ведення господарської діяльності, у тому числі дотримання політики системи

управління, забезпечення збереження активів, запобігання шахрайству та помилкам, їх виявлення, забезпечення точності і повноти облікових записів, забезпечення своєчасної підготовки достовірної інформації» [83, с. 32].

Черничук Л.В. наголошує, що «система внутрішнього контролю забезпечує реалізацію місії і мети створення підприємства, збереження власності, суттєво впливає на виявлення та мобілізацію наявних резервів виробництва, сприяє підвищенню ефективності та якості роботи, посиленню економії, виявленню причин та умов, які сприяли виникненню шахрайства, нестач та здійсненню крадіжок. А використання різних форм внутрішнього контролю (внутрішньої ревізії, структурно-функціональної форми контролю, внутрішнього аудиту) створює умови для об'єднання ефективної структури і реалізації контрольного механізму підприємства будь-якого розміру і форми власності» [94].

Шевчук В.О. і Настенко М.М. відзначають, що «система внутрішнього контролю – це організаційна структура, операційні процедури, а також адміністративні методи, які застосовуються керівниками всіх рівнів з тим, щоб забезпечити ефективне виконання програм та адміністративних заходів у відповідності до визначених цілей» [97, с. 129; 61].

Ми підтримуємо погляд, що «система внутрішнього контролю може мати у своєму складі різні елементи, однак її призначення полягає у здійсненні контрольної, координаційної, аналітичної, інформаційної, консультаційної та захисної функцій» [38, с. 96].

Ефективне функціонування системи внутрішнього контролю можливе лише за умови її належної, якісної і дієвої організації. Ми погоджуємось із думкою, що «створення системи внутрішнього контролю – це досить трудомісткий та довготривалий процес, а сама система внутрішнього контролю – це дуже складний і тонкий організм, невід'ємними частинами якого є абсолютно всі підрозділи підприємства, усі сфери його діяльності та діяльність кожного працівника підприємства. Система внутрішнього контролю – це своєрідна організація усередині організації

(підприємства)» [43, с. 166].

Якісна організація внутрішнього контролю, підвищує достовірність фінансової звітності та попереджає можливість виявлення недоліків і порушень під час аудиту й перевірок державними контролюючими органами.

«Питання організації внутрішнього контролю на підприємствах є основною і найбільш важливою проблемою в їх діяльності, оскільки в сучасних умовах господарювання внутрішній контроль набуває дедалі більшого значення, адже виступає засобом покращення показників діяльності, подальшого розвитку підприємств та вдосконалення, але власники та керівники господарюючих суб'єктів, не розуміючи сутності, мети та завдань внутрішнього контролю, не приділяють йому належної уваги та побудові ефективної системи його здійснення» [58, с. 30].

Щирська О.В. під організацією внутрішнього контролю розуміє «набір дій, які здійснюються власником та спрямовані на підвищення правильності відображення процесу в бухгалтерському обліку, усунення неправомірностей та зловживань і постійне удосконалення внутрішнього контролю на підприємстві» [98, с. 228].

Оскільки питання організації системи внутрішнього контролю в Україні не врегульовані, а методичних матеріалів та інструкцій фактично немає, то кожне підприємство її будує за власним розумінням, інтуїцією та досвідом. Мета, контрольні функції, завдання, відповідальність за результати внутрішнього контролю та повноваження контролюючих суб’єктів визначаються виходячи із можливостей задоволення очікувань користувачів від його здійснення.

Цілями організації системи внутрішнього контролю у роботі [43, с. 166] визначено: здійснення ефективної та упорядкованої діяльності підприємства; дотримання кожним працівником політики керівництва; забезпечення збереження майна підприємства, виявлення помилок, недоліків і зловживань. Для досягнення вказаних цілей важливою умовою є «узгодженість системи бухгалтерського обліку (більш широко – обліку) та системи внутрішнього

контролю, тому що система подвійного запису, що лежить в основі будь-якої системи бухгалтерського обліку (у тому числі автоматизованих систем бухгалтерського обліку), визначає порядок реєстрації господарських операцій та забезпечує належний контроль» [43, с. 166].

Корінько М.Д. вказує, що власник при створенні системи внутрішнього контролю може переслідувати такі цілі: «здійснення впорядкованої та ефективної діяльності; дотримання обраної політики управління; забезпечення збереження майна; ведення якісного документування господарських операцій» [44, с. 69].

Організація системи внутрішнього контролю, при її побудові у різних суб'єктів господарювання, повинна враховувати специфіку діяльності та особливості функціонування. Це означає, що не можна використовувати узагальнену єдино прийнятну організаційну структуру для всіх підприємств. Організація внутрішнього контролю на підприємстві залежатиме від видів його діяльності і сфери функціонування, організаційно-правової форми, складності організаційної структури, наявності матеріальних, фінансових і трудових ресурсів, вимог до ефективності контролю за різними напрямками.

Максімова В.Ф. запевняє, що при організації системи внутрішнього контролю слід враховувати такі умови, як проблематичність доцільності використання складних контрольних систем на невеликих підприємствах, відповідальність керівництва підприємства за організацію системи контролю, обмеження ефективності та дієвості контролю керівництвом підприємства, ступінь довіри до внутрішнього оперативного (поточного) контролю, відмову від неадекватних засобів контролю [50, с. 123].

«Організація управління внутрішнього контролю включає заходи щодо створення системи управління контрольною службою або обґрунтування та внесення прогресивних змін в побудову та в процес функціонування існуючої системи управління контрольною роботою, а також комплекс заходів, які спрямовані на досягнення упорядкованості, узгодженості та взаємодії структурних підрозділів та їхніх керівників й фахівців, які

виконують контрольні функції та завдання» [36, с. 98].

«Основні елементи системи внутрішнього контролю представлені засобами накопичення і систематизації інформації щодо фінансово-господарської діяльності, забезпечення її надійності з точки зору можливості використання для обґрунтування управлінських рішень користувачів, а також оптимізації роботи суб'єктів зовнішнього контролю» [83, с. 37]. На рис. 1.1 представлено основні елементи організації системи внутрішнього контролю.

Рис. 1.1. Елементи функціонування системи внутрішнього контролю [6, с. 85]

Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що наразі різні науковці виділяють різні етапи організації системи внутрішнього контролю на підприємстві (Таблиця 1.1).

Таблиця 1.1

Етапи організації системи внутрішнього контролю у різних літературних джерелах

Автор	Етапи
Бєлік В. [49, с. 97-98]	Дослідницький – власник оцінює всі переваги та недоліки впровадження служби внутрішнього контролю та приймає відповідне рішення перед цим провівши дослідження діяльності і переглянувши всі порушення й причини їх виникнення

Автор	Етапи
	Підготовчий – власник здійснює пошук матеріального забезпечення, відповідних приміщень, необхідного персоналу та інших засобів
	Організаційний – відбувається безпосередня організація роботи служби внутрішнього контролю (розробляються і затверджуються Наказ на організацію служби внутрішнього контролю, Положення про службу внутрішнього контролю, Посадові інструкції для внутрішніх контролерів)
	Здійснення контрольної діяльності і конкретних контрольних заходів
	Результативний – СВК складає Звіти про проведені перевірки, виявлені недоліки і порушення та представляє пропозиції для уникнення таких порушень в майбутньому та удосконалення діяльності в цілому
Замула І., Танасієва М. [36, с. 96-97]	Організація проведення контрольних процесів на підприємстві (визначається зміст і послідовність виконання контрольної роботи та відбувається її регламентація)
	Організація праці керівників і фахівців контрольної служби підприємства (розробляється система заходів, що забезпечуватиме раціональне використання управлінських кадрів, які будуть виконувати контрольну роботу)
	Організація управління контрольною роботою (затверджується комплекс заходів, що спрямовані на створення, впровадження та удосконалення системи управління контрольною роботою)
Каменська Т., Редько О. [40, с. 117]	«Критичний аналіз та зіставлення умов господарювання, цілей функціонування підприємства, прийнятого стратегічного курсу, стратегії і тактики за видами діяльності, розмірами, оргструктурою, а також можливостей підприємства» [21, с. 117]
	Розробка та документація нової (відповідної зміненим умовам ведення бізнесу) бізнес-концепції компанії: що з себе являє компанія, її цілі, в якій сфері вона має конкурентні переваги, потрібне місце на ринку; комплекс заходів, які можуть привести до розвитку та вдосконалення компанії, успішної реалізації цілей, зміцнення позицій на ринку
	«Аналіз ефективності існуючої структури управління, її коректування. Розробка положення про організаційну структуру, у якому описано всі організаційні ланки з наведенням адміністративної, функціональної, методичної підпорядкованості, напрямків діяльності, функцій, які виконують підрозділи, установленого регламенту взаємин, прав та відповідальності, показано розподіл продуктів, ресурсів, функцій управління по ланках бізнесу» [21, с. 117]
	Визначення інформаційних зв'язків між окремими підрозділами компанії та між керівниками основних бізнес-процесів відповідно до нової організаційної структури. Створення спільної інформаційної системи, що дозволятиме вчасно обмінюватися достовірною інформацією, у т.ч. і фінансовими показниками задля прийняття ефективних і дієвих управлінських рішень
	«Закріплення за вищими керівниками підприємства (в якості одного з функціональних обов'язків) здійснення визначення розрахунків та розробок заходів з управління ризиками підприємства на регулярній основі. Якщо дозволяє структура та ресурси підприємства, бажано створити окрему службу ризик-менеджменту підприємства яка буде займатися системою управління ризиками на постійної основі» [21, с. 117]

Автор	Етапи	
	Розробка і впровадження формальних типових процедур контролю окремих господарських операцій. Це дозволятиме впорядкувати взаємини між працівниками при контролі конкретних напрямків фінансово-господарської діяльності, оцінювати рівень достовірності та якості інформації при прийнятті управлінських рішень, а також ефективно управляти ресурсами	
	Встановлення і закріплення у документах конкретних шляхів удосконалення системи внутрішнього контролю задля подальшого ефективного розвитку підприємства	
	«Організація відділу внутрішнього контролю (контрольно-ревізійного відділу, служби внутрішнього аудиту або іншого спеціалізованого контрольного підрозділу). При організації такого відділу необхідно враховувати основні вимоги до ефективності його функціонування» [21, с. 117]	
Магопець О. [49, с. 171]	Оцінка організаційної структури підприємства та системи управління	Критичний аналіз тактики і стратегії управління
		Аналіз ефективності діючої структури управління та виявлення «вузьких місць»
		Коригування структури управління
		«Розробка і документальне забезпечення заходів, направлених на розвиток та удосконалення діяльності підприємства» [17, с. 171]
	Розробка служби внутрішнього контролю, що адекватна організаційній структурі підприємства	Внутрішня регламентація служби й організація документообороту
		Розробка типових процедур контролю
		Розробка комплексу вимог до персоналу служби внутрішнього контролю
Новик І. [65, с. 194]	Визначення форми організації системи внутрішнього контролю	
	Виявлення кола посадових осіб, на яких будуть покладені функції внутрішнього контролю, а також залучення консультантів зі спеціалізованих організацій	
	Розробка положення (наказу, розпорядження), що стосується організації системи внутрішнього контролю	
	Розробка або доповнення відповідних посадових інструкцій функціями внутрішнього контролю	
	Розробка форм документування результатів здійснення внутрішнього контролю	
	Якщо буде потреба й наявність можливості – розробка графіка підвищення кваліфікації	
	Здійснення функцій внутрішнього контролю протягом встановленого звітного періоду (на наш погляд, оптимальними періодами будуть 6 місяців і календарний рік)	
	Обговорення результатів проведення внутрішнього контролю з керівництвом підприємства й власниками	
	Моніторинг ефективності функціонування системи внутрішнього контролю	
	Прийняття управлінських рішень за результатами здійснення внутрішнього контролю	

Автор	Етапи
Пархомик І. [68]	«Критичний аналіз і зіставлення визначених для колишніх умов господарювання цілей функціонування організації, прийнятого раніше курсу дій, стратегії і тактики з видами діяльності, розмірами, організаційною структурою, а також з її можливостями» [12]
	«Розробка і документальне закріплення нової (відповідним умовам господарювання, що змінилися) ділової концепції організації (що собою представляє організація, які її цілі, що вона може, у якій області має конкурентні переваги, яке бажане місце на ринку), а також комплексу заходів, здатного привести цю ділову концепцію до розвитку й удосконалювання організації, успішної реалізації її цілей, зміцненню її позицій на ринку» [12]
	Аналіз ефективності структури управління, що існує та її корегування
	«Розробка формальних типових процедур контролю конкретних фінансових і господарських операцій» [12]
	«Організація відділу внутрішнього аудита (або іншого спеціалізованого контрольного підрозділу)» [12]
	«Визначення шляхів удосконалювання системи внутрішнього контролю з урахуванням розвитку організації і безупинно мінливих внутрішніх і зовнішніх умов її функціонування» [12]
Щирська О. [98, с. 227]	Визначення об’єкта внутрішнього контролю
	Призначення суб’єкта контролю та його ознайомлення з правами та обов’язками
	Формування завдань контролера у відповідності до об’єкта дослідження
	Вибір методики контролю відносно об’єкта дослідження
	Виявлення та усунення помилок, або надання рекомендацій по їх усуненню

Ефективність системи внутрішнього контролю проявляється у її здатності реалізовувати такі функції: попередження можливих відхилень які виникають у системі бухгалтерського обліку та в процесі фінансово-господарської діяльності; виявлення відхилень у системі бухгалтерського обліку та фінансово-господарській діяльності, яким неможливо було запобігти; усунення виявлених відхилень у системі бухгалтерського обліку та під час фінансово-господарської діяльності. Якщо система внутрішнього контролю не здатна якісно виконати хоча б одну із вказаних функцій, вона вважається неефективно організованою.

1.2. Економічна сутність, порядок визнання та класифікація заборгованості

Заборгованість – це сума фінансових зобов'язань (грошові борги), що підлягає погашенню, тобто, поверненню у певний термін. Заборгованість може трактуватись і як певна сума грошових коштів чи інших активів, яку необхідно сплатити через наявність боргу.

Борг – це «зобов’язання, за яким одна сторона (боржник) зобов’язується виконати (утриматися від виконання) тієї чи іншої дії. Це може бути передача певного товару, перерахування певної суми грошових коштів тощо» [22]. Борг може виникати:

- на підставі договору, які можуть укладати між собою юридичні та фізичні особи (наприклад, договір надання послуг або поставки товарів, кредитні договори);
- на підставі закону (наприклад, податковий борг, штрафні санкції).

Згідно Цивільного кодексу України «борг може виникати вже тоді, коли з’являється обов’язок здійснити на користь іншої особи певні дії (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити кошти) або утриматися від певної дії. Тому навіть наявність тільки укладеного договору – домовленості двох чи більше сторін, спрямованої на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов’язків (ч. 1 ст. 626 ЦКУ), - може породжувати зобов’язання сторін, а отже, виникнення боргу» [22].

«Заборгованість (на відміну від боргу в правовому розумінні) виникає тільки на підставі здійснення певної господарської операції, яка підлягає відображенню в обліку» [32]. Головною причиною виникнення заборгованості є різні терміни (строки) виконання зобов’язань сторонами.

Стаття 509 Цивільного кодексу України декларує, що «зобов'язанням є правовідношення, в якому одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо) або утриматися від вчинення певної дії (негативне зобов’язання), а кредитор має право вимагати від

боржника виконання його обов'язку» [92].

Стаття 1 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» та пункт 3 НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» визначають, що зобов'язання – це «заборгованість підприємства, що виникла внаслідок минулих подій і погашення якої в майбутньому, як очікується, приведе до зменшення ресурсів підприємства, що втілюють у собі економічні вигоди» [72; 62].

НП(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість» цю заборгованість визначає як суму «заборгованості дебіторів підприємству на певну дату» [29]. Дебіторами є «юридичні та фізичні особи, які внаслідок минулих подій заборгували підприємству певні суми грошових коштів, їх еквівалентів або інших активів» [63]. Також, НП(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість» встановлює «методологічні засади формування у бухгалтерському обліку інформації про дебіторську заборгованість та її розкриття у фінансовій звітності» [63] – таблиця 1.2.

Таблиця 1.2

Види дебіторської заборгованості
згідно вимог українського законодавства

<table>
<tr><th>Заборгованість</th><th colspan="3">Суть</th></tr>
<tr><td>Довгострокова дебіторська заборгованість</td><td colspan="3">«Сума дебіторської заборгованості, яка не виникає в ході нормального операційного циклу та буде погашена після дванадцяти місяців з дати балансу» [63]</td></tr>
<tr><td rowspan="2">Поточна дебіторська заборгованість</td><td rowspan="2">«Сума дебіторської заборгованості, яка виникає в ході нормального операційного циклу або буде погашена протягом дванадцяти місяців з дати балансу» [63]</td><td>Безнадійна дебіторська заборгованість</td><td>«Поточна дебіторська заборгованість, щодо якої існує впевненість про її неповернення боржником або за якою минув строк позивної давності» [63]</td></tr>
<tr><td>Сумнівний борг</td><td>«Поточна дебіторська заборгованість, щодо якої існує невпевненість її погашення боржником» [63]</td></tr>
<tr><td>Чиста реалізаційна вартість дебіторської заборгованості</td><td colspan="3">«Сума поточної дебіторської заборгованості за вирахуванням резерву сумнівних боргів» [63]</td></tr>
</table>

«Дебіторська заборгованість визнається активом, якщо існує ймовірність отримання підприємством майбутніх економічних вигод та може бути достовірно визначена її сума» [63]. Класифікація дебіторської заборгованості представлена у таблиці 1.3.

Таблиця 1.3

Класифікація дебіторської заборгованості

Ознака	**Складові**
За строками існування	Поточна дебіторська заборгованість – до 12 календарних місяців
	Довгострокова дебіторська заборгованість – понад 12 календарних місяців
За строками погашення	Нормальна (звичайна) дебіторська заборгованість – коли ще не настав час на сплату боргу
	Сумнівна – контрагент не виконав зобов'язання у вказані в договорі строки та гарантій на подальше їх виконання не надав
	Безнадійна – дебіторська заборгованість за якою минув строк позивної давності або вона підпадає під впевненість, що борг повернено не буде
За способом погашення	Грошова – погашається грошовими коштами
	Товарна – погашається готовою продукцією, послугами, товарами, роботами
За відображенням у Балансі дебіторської заборгованості (Звіті про фінансовий стан)	Довгострокова дебіторська заборгованість – рядок 1040
	Відстрочені податкові активи – рядок 1045
	Дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги – рядок 1125
	Дебіторська заборгованість за розрахунками за виданими авансами – рядок 1130
	Дебіторська заборгованість за розрахунками з бюджетом – рядок 1135, у т.ч. з податку на прибуток – рядок 1136
	Інша поточна дебіторська заборгованість – рядок 1155
	Витрати майбутніх періодів – рядок 1170

«Поточна дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги визнається активом одночасно з визнанням доходу від реалізації продукції, товарів, робіт і послуг та оцінюється за первісною вартістю. У разі відстрочення платежу за продукцію, товари, роботи, послуги з утворенням від цього різниці між справедливою вартістю дебіторської заборгованості та номінальною сумою грошових коштів та/ або їх еквівалентів, що підлягають отриманню за продукцію, товари, роботи, послуги, така різниця визнається дебіторською заборгованістю за нарахованими доходами (процентами) у періоді її нарахування» [63].

Поточна дебіторська заборгованість, що являється фінансовим активом, крім заборгованості, яка призначена для продажу та придбаної заборгованості, до підсумку балансу включається за чистою реалізаційною вартістю, тобто з корегуванням у підсумку Балансу (Звіту про фінансовий стан) на резерв сумнівних боргів.

Довгострокова дебіторська заборгованість у Балансі (Звіті про фінансовий стан) відображається за її теперішньою вартістю, яка залежить від умов її погашення та виду заборгованості. Частина довгострокової дебіторської заборгованості, що підлягає погашенню протягом 12 місяців з дати балансу, відображається у складі поточної дебіторської заборгованості за напрямком виникнення або у складі рядку «Інша поточна дебіторська заборгованість» на ту ж саму дату.

Дебіторська заборгованість по розрахункам із бюджетом, що обліковується у рядку 1135 включає авансові платежі, заборгованість фінансових і податкових органів та переплату за податками, зборами й іншими платежами до бюджетів усіх рівнів. Крім того, дебіторська заборгованість за розрахунками з бюджетом у підсумку Балансу (Звіту про фінансовий стан) відображається із виокремленням в однойменному рядку 1136 заборгованості за податком на прибуток.

НП(С)БО 11 «Зобов’язання» декларує «методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про зобов'язання та її розкриття у фінансовій звітності» [64] – таблиця 1.4.

Таблиця 1.4

Види зобов’язань згідно вимог українського законодавства

Вид зобов’язання	**Суть**
Довгострокові зобов'язання	«Усі зобов'язання, які не є поточними зобов'язаннями» [64]
Поточні зобов'язання	«Зобов'язання, які будуть погашені протягом операційного циклу підприємства або повинні бути погашені протягом дванадцяти місяців, починаючи з дати балансу» [64]
Непередбачене зобов'язання	«Зобов'язання, що може виникнути внаслідок минулих подій та існування якого буде підтверджено лише тоді, коли відбудеться або не відбудеться одна чи більше невизначених майбутніх подій, над якими підприємство не має повного контролю; або» [64]

Вид зобов’язання	Суть
	«Теперішнє зобов'язання, що виникає внаслідок минулих подій, але не визнається, оскільки малоймовірно, що для врегулювання зобов'язання потрібно буде використати ресурси, які втілюють у собі економічні вигоди, або оскільки суму зобов'язання не можна достовірно визначити» [64]
Забезпечення	«Зобов'язання з невизначеними сумою або часом погашення на дату балансу» [64]
Сума погашення	«Недисконтована сума грошових коштів або їх еквівалентів, яка, як очікується, буде сплачена для погашення зобов'язання в процесі звичайної діяльності підприємства» [64]
Теперішня вартість	«Дисконтована сума майбутніх платежів (за вирахуванням суми очікуваного відшкодування), яка, як очікується, буде потрібна для погашення зобов'язання в процесі звичайної діяльності підприємства» [64]

«Зобов'язання визнається, якщо його оцінка може бути достовірно визначена та існує ймовірність зменшення економічних вигод у майбутньому внаслідок його погашення. Якщо на дату балансу раніше визнане зобов'язання не підлягає погашенню, то його сума включається до складу доходу звітного періоду» [64]. Довгострокові зобов'язання у балансі відображаються за їх теперішньою вартістю, визначення якої залежить від виду зобов'язання та умов. Поточні зобов'язання в балансі відображаються за сумою їх погашення.

Класифікація зобов’язань наведена у таблиці 1.5.

Таблиця 1.5

Класифікація зобов’язань

Ознака	Складові
Довгострокові зобов’язання	Довгострокові кредити банків
	Інші довгострокові зобов'язання
	Відстрочені податкові зобов'язання
	Довгострокові забезпечення
Поточні зобов’язання	Короткострокові кредити банків
	Поточна кредиторська заборгованість
	Поточні забезпечення
	Інші поточні зобов'язання
Непередбачені зобов’язання	
Доходи майбутніх періодів	
За відображенням у Балансі кредиторської заборгованості	Відстрочені податкові зобов’язання – рядок 1500
	Довгострокові кредити банків – рядок 1510
	Інші довгострокові зобов’язання – рядок 1515
	Короткострокові кредити банків – рядок 1600

Ознака	Складові
(Звіті про фінансовий стан)	Поточна кредиторська заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями – рядок 1610
	Поточна кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги – рядок 1615
	Поточна кредиторська заборгованість за розрахунками з бюджетом – рядок 1620, у т.ч. з податку на прибуток – рядок 1621
	Поточна кредиторська заборгованість за розрахунками зі страхування – рядок 1625
	Поточна кредиторська заборгованість за розрахунками з оплати праці – рядок 1630
	Доходи майбутніх періодів – рядок 1665
	Інша поточні зобов’язання – рядок 1690

До складу поточної кредиторської заборгованості, окрім зазначеної у таблиці 1.5 включається також і заборгованість за розрахунками із внутрішніх розрахунків, за розрахунками з учасниками, а також короткострокові векселі видані.

1.3. Особливості організації внутрішнього контролю дебіторської та кредиторської заборгованості

«Розрахунки з контрагентами є важливою складовою фінансово-економічної діяльності будь-якого підприємства. Вони нерозривно пов’язані з вхідними та вихідними грошовими потоками, які складають основу процесу забезпечення безперервної діяльності суб’єктів господарювання. Затягування строків отримання платежів та погашення зобов’язань приводить до сповільнення операційного циклу та зниження ділової активності підприємства. Крім того, вартість грошей з урахуванням фактора часу має тенденцію до зниження, що в свою чергу негативно впливає на їх покупну спроможність і призводить до скорочення ресурсів підприємств» [56]. Саме тому, внутрішній контроль розрахунків із дебіторами і кредиторами має надважливе значення у сучасних умовах, коли підприємства стикаються з кризою неплатежів, відволіканням коштів з обігу, зі зниженням власних можливостей для розширення діяльності через відсутність вільних фінансових ресурсів.

Система внутрішнього контролю дебіторської та кредиторської заборгованості «забезпечить управлінський персонал достовірною, вчасною, максимально повною інформацією про стан, структуру та динаміку відносин з контрагентами і допоможе правильно визначити основні напрямки діяльності та завдання, які постають перед суб'єктом господарювання» [56].

«Метою внутрішнього контролю розрахунків з дебіторами та кредиторами є встановлення повноти, достовірності та своєчасності відображення даних в первинній документації підприємства, облікових регістрах і звітності. Контроль передбачає здійснення перевірки за дотриманням планових показників; налагодження системи спостереження за строками оплати платежів; контроль за виконанням договірних відносин з боку як контрагентів, так і персоналу; виявлення резервів зростання платоспроможності підприємства та контроль за результатами виконання оптимізаційних управлінських рішень» [2, с. 313; 56].

Акімова Н.С. і Топоркова О.В. завданнями внутрішнього контролю дебіторської і кредиторського заборгованості визначають: «підтвердження достовірності внутрішньої інформації про величину дебіторської і кредиторської заборгованості; оцінка ефективності їх використання; виявлення відхилень фактичних показників дебіторської та кредиторської заборгованості від запланованих величин і чинників, що вплинули на ці відхилення; пошук внутрішньогосподарських резервів зростання фінансової стійкості» [2, с. 314].

На наш погляд, основними завданнями при здійсненні внутрішнього контролю дебіторської і кредиторської заборгованості є:

- дослідження причин виникнення заборгованостей дебіторів та перед кредиторами;
- визначення і прорахування можливих фінансових наслідків виникнення й існування дебіторської та кредиторської заборгованостей;
- забезпечення юридичної обґрунтованості на договірному і законодавчому рівні кожної із сум дебіторської й кредиторської

заборгованості;

- регулярне проведення планових і раптових інвентаризацій розрахунків із дебіторами та кредиторами;
- контроль строків погашення, прострочення та позовної давності за усіма видами заборгованостей;
- виявлення фактів існування реальної можливості стягнення дебіторської заборгованості та здійснення дієвих заходів щодо цього;
- з’ясування причин непогашення кредиторської заборгованості та пошук шляхів її погашення тощо.

Джерелами інформації при внутрішньому контролі дебіторської та кредиторської заборгованості є господарські операції, які відображаються на таких рахунках обліку: 18 «Довгострокова дебіторська заборгованість й інші необоротні активи»; 34 «Короткострокові векселі одержані»; 36 «Розрахунки з покупцями і замовниками»; 37 «Розрахунки з різними дебіторами»; 38 «Резерв сумнівних боргів»; рахунки 5 класу «Довгострокові зобов'язання», які «призначені для обліку даних та узагальнення інформації про: заборгованість підприємства банкам за отриманими від них кредитами, яка не є поточним зобов'язанням (заборгованість, яка не підлягає погашенню протягом операційного циклу підприємства або протягом дванадцяти місяців з дати балансу); заборгованість підприємства щодо зобов'язань із залученням позикових коштів (крім кредитів банків), суму податку на прибуток, що підлягають сплаті в майбутніх періодах внаслідок тимчасової різниці між обліковою та податковою базами оцінки; заборгованість за виданими довгостроковими векселями й розповсюдженими облігаціями» [39], а також рахунки 6 класу «Поточні зобов'язання» на яких «ведеться облік короткострокових позик, довгострокових зобов'язань, що стали поточною заборгованістю із строком погашення на дату балансу не більше дванадцяти місяців, короткострокових векселів виданих, розрахунків з постачальниками та підрядниками, розрахунків з податків і платежів, розрахунків за страхуванням, розрахунків з оплати праці, розрахунків з учасниками, а також

інших розрахунків та операцій, доходів майбутніх періодів» [39].

Джерелами додаткової інформації щодо внутрішнього контролю дебіторської та кредиторської заборгованості також є дані з Приміток до фінансової звітності (таблиця 1.7).

Таблиця 1.7

Інформація для внутрішнього контролю дебіторської та кредиторської заборгованості, що відображається у Примітках до фінансової звітності

Вид заборгованості	**Інформація**
Дебіторська заборгованість	Інформація про суми довгострокової дебіторської заборгованості та перелік дебіторів
	«Перелік дебіторів і суми дебіторської заборгованості пов'язаних сторін, з виділенням внутрішньогрупового сальдо дебіторської заборгованості» [63]
	Склад і суми у статті 1155 «Інша дебіторська заборгованість» Балансу (Звіту про фінансовий стан)
	«Сума поточної дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги в розрізі її класифікації за строками непогашення» [63]
	Метод визначення розміру резерву сумнівних боргів
	«Залишок резерву сумнівних боргів за кожною статтею поточної дебіторської заборгованості, його утворення та використання у звітному році» [63]
Кредиторська заборгованість	Інформація про суми і перелік зобов’язань, які включено до статті 1515 «Інші довгострокові зобов’язання» Балансу (Звіту про фінансовий стан)
	Інформація про суми і перелік зобов’язань, які включено до статті 1690 «Інші поточні зобов’язання» Балансу (Звіту про фінансовий стан)
	Стислий опис кожного виду непередбаченого зобов'язання та його сума
	Невизначеність щодо суми кожного виду непередбаченого зобов’язання або строку його погашення
	Сума очікуваного погашення кожного виду непередбаченого зобов'язання іншою стороною

Внутрішньому контролеру перед початком здійснення перевірки розрахунків із контрагентами (як дебіторами, так і кредиторами) необхідно ретельно проаналізувати їх персональний склад, щоб мінімізувати ймовірність невиконання ними своїх зобов’язань. Для цього кожен суб’єкт підприємницької діяльності може створити власну систему відбору контрагентів за різними показниками та критеріями, а до основних аспектів,

які враховуються при прийнятті рішення про співпрацю з конкретним контрагентом, можна віднести:

- репутацію потенційного контрагента (дебітора чи кредитора), яка є суб'єктивною оцінкою, що сформувалась на основі стану платіжної дисципліни, досвіду попередніх фінансових відносин, а також власних спостережень та інформації, яка отримана від інших контрагентів і «третіх осіб»;
- надійність фінансового стану – дослідження, оцінка та аналіз основних показників фінансової і податкової звітності контрагента (фінансовий результат діяльності попередніх років, наявність заборгованостей перед бюджетом та іншими контрагентами, ліквідність, платоспроможність, стабільність, кредитоспроможність тощо);
- фінансова, товарна, політична, сезонна, військова ситуація в країні та залежність від неї бізнес-середовища контрагента.

Для якісної організації внутрішнього контролю дебіторської та кредиторської заборгованості слід враховувати, що «інформація за даними бухгалтерського обліку повинна сприяти прийняттю ефективних та обґрунтованих управлінських рішень, необхідно забезпечити її формування таким чином, щоб без додаткових змін і коригувань вона могла застосовуватися в аналітичних цілях. Крім того, для ефективного управління необхідний режим оперативності, а також відображення й отримання інформації в режимі поточного часу» [2, с. 116].

Внутрішньому контролю довгострокової дебіторської заборгованості підлягає інформація щодо залишків на початок і кінець звітного періоду та оборотів за рахунком 18 «Довгострокова дебіторська заборгованість та інші необоротні активи». Необхідно пересвідчитись, щоб на цьому рахунку відображався облік «дебіторської заборгованості фізичних та юридичних осіб, яка не виникає в ході нормального операційного циклу та буде погашена після дванадцяти місяців з дати балансу, для обліку активів, використання яких, як очікується, неможливо протягом дванадцяти місяців з

дати балансу, а також для обліку інших необоротних активів, які не знайшли безпосереднього відображення на інших рахунках обліку необоротних активів» [5]. Перевірці підлягає така інформація: заборгованість за майно, що передано у фінансову оренду – субрахунок 181; довгострокові векселі одержані – субрахунок 182; інша дебіторська заборгованість – субрахунок 183. Внутрішньому контролеру необхідно переконатись, що у дебеті рахунку 18 «Довгострокова дебіторська заборгованість та інші необоротні активи» відображається виникнення (збільшення) довгострокової дебіторської заборгованості, а за кредитом – її погашення (списання). Також слід переконатись, що аналітичний облік ведеться за кожним дебітором, видами, термінами виникнення й погашення заборгованості.

За наявності на підприємстві розрахунків із використанням векселів (аналітичний облік яких ведеться по кожному одержаному векселю), при здійсненні внутрішнього контролю, необхідно використовувати інформацію із субрахунку 162 «Довгострокові векселі одержані» на якому ведеться облік векселів, що отримані як забезпечення довгострокової дебіторської заборгованості та із рахунку 34 «Короткострокові векселі одержані» на якому ведуть облік заборгованості яка забезпечена векселями замовників, покупців та інших дебіторів за відвантажені товари, продукцію, надані послуги, виконані роботи та за іншими операціями (за двома субрахунками 341 «Короткострокові векселі, одержані в національній валюті» й 342 «Короткострокові векселі, одержані в іноземній валюті»). Перевірці підлягає те, щоб на рахунку 34 «Короткострокові векселі одержані» за дебетом відображалось отримання векселя за реалізовані товари, роботи, послуги та по іншим операціям, а за кредитом – погашення отриманим векселем кредиторської заборгованості, отримання коштів у погашення векселів, продаж векселя «третій стороні» тощо.

На наступному етапі, внутрішній контролер повинен пересвідчитись, що на рахунку 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками» ведеться «узагальнення інформації про розрахунки з покупцями та замовниками за

відвантажену продукцію, товари, виконані роботи й послуги, крім заборгованості, яка забезпечена векселем, а також узагальнюється інформація про розрахунки з учасниками промислово-фінансової групи» [39]. Перевірці підлягає така інформація: розрахунки з вітчизняними покупцями – субрахунок 361; розрахунки з іноземними покупцями – субрахунок 362 (аналітичний облік ведеться в гривнях та валюті, обумовленій договором); розрахунки з учасниками ПФГ – субрахунок 363; Розрахунки за гарантійним забезпеченням – субрахунок 364 (відображаються розрахунки за гарантійним забезпеченням, пов'язаним зі здійсненням операцій з деривативами).

Суб’єкту внутрішнього контролю необхідно перевірити, щоб за дебетом рахунку 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками» відображалась продажна вартість реалізованих товарів, продукції, наданих послуг, виконаних робіт (у т.ч. на виконання бартерних контрактів), яка включає ПДВ, акцизний та інші податків, збори і обов'язкові платежі, що необхідно перерахувати до бюджетів різних рівнів і позабюджетних фондів та які включено у вартість реалізації, а за кредитом – сума платежів, що надійшли у касу підприємства, на банківські рахунки та інші види розрахунків. Слід переконатись, що сальдо рахунку 36 відображає заборгованість покупців і замовників за одержані продукцію (послуги, роботи), а аналітичний облік розрахунків з покупцями й замовниками дійсно ведеться за кожним покупцем і замовником за кожним до сплати пред'явленим рахунком.

У процесі діяльності суб’єктів господарювання доволі часто виникає поточна дебіторська заборгованість, яка не пов’язана із реалізацією товарів, робіт і послуг і також є об’єктом внутрішнього контролю. Внутрішньому контролеру необхідно перевірити щоб аналітичний облік вівся за кожним дебітором, за видами, термінами виникнення й погашення заборгованості, а також порядок здійснення «обліку розрахунків за поточною дебіторською заборгованістю з різними дебіторами за авансами виданими, нарахованими

доходами, за претензіями, за відшкодуванням завданих збитків, за позиками членів кредитних спілок та за іншими операціями» [39].

Інформація для перевірки береться за оборотами та залишками на початок і кінець звітного періоду за рахунком 37 «Розрахунки з різними дебіторами», за дебетом якої відображається виникнення дебіторської заборгованості, а за кредитом – її погашення чи списання, зокрема перевіряються: розрахунки за виданими авансами – субрахунок 371 (надані іншим підприємствам аванси); розрахунки з підзвітними особами – субрахунок 372 (сальдо може бути дебетовим і кредитовим, а показники відображаються розгорнуто: кредитове сальдо – у складі зобов'язань балансу; дебетове – у складі оборотних активів підприємства); розрахунки за нарахованими доходами – субрахунок 373 (нараховані відсотки, дивіденди, роялті тощо, що підлягають отриманню); розрахунки за претензіями – субрахунок 374 (розрахунки за претензіями, що пред'явлені підрядникам, постачальникам, транспортним й іншим організаціям, а також за пред'явленими їм та визнаними пенею, штрафами, неустойками); розрахунки за відшкодуванням завданих збитків – субрахунок 375 (розрахунки за відшкодуванням підприємству нестач та розкрадання грошових коштів, завданих збитків у результаті нестач і втрат від псування цінностей, за умови що винуватця виявлено); розрахунки за позиками членам кредитних спілок – субрахунок 376 (розрахунки у кредитних спілках за позиками членам кредитних спілок); розрахунки з іншими дебіторами – субрахунок 377 (розрахунки за іншими операціями, які не відображаються на інших субрахунках рахунку 37 «Розрахунки із різними дебіторами», зокрема усі види розрахунків із працівниками (крім виплат працівникам і підзвітним особам), розрахунки за операціями, що пов'язаними із здійсненням спільної діяльності, але без створення юридичної особи, інші розрахунки); розрахунки з державними цільовими фондами – субрахунок 378 (зокрема розрахунки з тимчасової непрацездатності тощо); розрахунки по операціях із деривативами – субрахунок 379 (у кінці місяця субрахунок має закриватись

через списання сальдо у кореспонденції із рахунком інших витрат операційної діяльності або інших операційних доходів).

При перевірці інформації у рядку 1155 «Інша поточна дебіторська заборгованість» Балансу (Звіту про фінансовий стан) внутрішній контролер має переконатись, що там відображено залишок за дебетом субрахунків 372 «Розрахунки з підзвітними особами», 374 «Розрахунки за претензіями», 375 «Розрахунки за відшкодуванням завданих збитків», 376 «Розрахунки за позиками членам кредитних спілок», 377 «Розрахунки з іншими дебіторами», 378 «Розрахунки з державними цільовими фондами», 379 «Розрахунки за операціями з деривативами», 65 «Розрахунки за страхуванням», 66 «Розрахунки за виплатами працівникам», 684 «Розрахунки за нарахованими відсотками», 685 «Розрахунки з іншими кредиторами» тощо.

Здійснення процедур внутрішнього контролю кредиторської заборгованості доцільно починати з перевірки довгострокових зобов’язань та пов’язаним із ними поточних.

Внутрішній контролер має перевірити, щоб на рахунку 50 «Довгострокові позики» вівся облік розрахунків за довгостроковими позиками банківських установ та іншими залученими у інших осіб позикових коштів, які не є поточними зобов'язаннями. Необхідно пересвідчитись, що за кредитом рахунку 50 «Довгострокові позики» відображено суми одержаних довгострокових позик та переведення короткострокових, тобто, відстрочених, а за дебетом – погашення заборгованості за ними, а також переведення за довгостроковими зобов'язаннями до поточної заборгованості. Внутрішньому контролеру необхідно проконтролювати, щоб аналітичний облік вівся за позикодавцями (банками, кредитними спілками) у розрізі кожної позики (кредиту) окремо та за строками погашення позик (кредиту). Для цього використовується інформація про обороти і залишки за субрахунками: 501 «Довгострокові кредити банків в національній валюті»; 502 «Довгострокові кредити банків у іноземній валюті»; 503 «Відстрочені довгострокові кредити банків у національній валюті»; 504 «Відстрочені

довгострокові кредити банків у іноземній валюті»; 505 «Інші довгострокові позики у національній валюті»; 506 «Інші довгострокові позики в іноземній валюті».

Паралельно необхідно здійснити перевірку рахунку 60 «Короткострокові позики» за яким підтвердити правильність ведення обліку розрахунків у національній й іноземній валюті за позиками (кредитами) банків, за позиками (кредитами) термін погашення яких минув та строк повернення яких не перевищує 12 місяців з дати балансу. Тобто, пересвідчитись щоб за кредитом відображались суми одержаних позик (кредитів), а за дебетом – сума їх погашення і переведення до довгострокових зобов'язань у випадках відстрочення позик (кредитів). Перевірці підлягає інформація за субрахунками: 601 «Короткострокові кредити банків у національній валюті»; 602 «Короткострокові кредити банків в іноземній валюті»; 603 «Відстрочені короткострокові кредити банків у національній валюті»; 604 «Відстрочені короткострокові кредити банків в іноземній валюті»; 605 «Прострочені позики в національній валюті»; 606 «Прострочені позики в іноземній валюті», а також порядок аналітичного облік за позикодавцями (банками, кредитними спілками) у розрізі кожної позики (кредиту) окремо й строками їх погашення.

На рахунку 51 «Довгострокові векселі видані» ведеться «облік розрахунків з постачальниками, підрядниками та іншими кредиторами за матеріальні цінності, виконані роботи, отримані послуги та за іншими операціями, заборгованість за якими забезпечена виданими векселями та не є поточним зобов'язанням» [39]. Контрольні дії мають бути спрямовані на дані за кожним виданим векселем за субрахунком 511 «Довгострокові векселі, видані в національній валюті» і 512 «Довгострокові векселі, видані в іноземній валюті», зокрема щоб за кредитом відображалась видача векселя у забезпечення за одержані товари і матеріальні цінності, виконані роботи, надані послуги та за іншими операціями, а за дебетом – погашення заборгованості, яка забезпечена виданим векселем.

Перевірка рахунку 62 «Короткострокові векселі видані», на якому ведеться облік за кожним виданим векселем і за строками їх погашення щодо розрахунків за одержані матеріали, сировину, товари, роботи, послуги та за іншими операціями за заборгованістю постачальникам, підрядникам й іншим кредиторам, на яку підприємством було видано такі векселі. Необхідно перевірити щоб за кредитом відображалась видача векселів у забезпечення поставок (послуг, робіт) постачальників й інших кредиторів та у забезпечення інших операцій, а за дебетом – погашення заборгованості за виданими векселями, а також її списання тощо за субрахунками: 621 «Короткострокові векселі, видані у національній валюті» та 622 «Короткострокові векселі, видані в іноземній валюті».

Внутрішньому контролю підлягають операції за рахунком 52 «Довгострокові зобов'язання за облігаціями», на якому відображаються розрахунки з іншими особами за випущеними і сплаченими власними облігаціями (за їх видами й термінами погашення) із строком погашення більше 12 місяців із дати балансу. Перевіряється щоб: за кредитом субрахунку 521 «Зобов'язання за облігаціями» вівся облік боргових зобов'язань по номінальній вартості облігацій, а за дебетом – погашення заборгованості по розрахункам із власниками облігацій; за кредитом субрахунку 522 «Премія за випущеними облігаціями» вівся облік одержаних премій за випущеними облігаціями, тобто, коли відбувається перевищення вартості продажу над номінальною вартістю облігацій, а за дебетом – амортизація премії із визнанням фінансових доходів; за дебетом субрахунку 523 «Дисконт за випущеними облігаціями» вівся облік наданого дисконту за випущеними облігаціями, тобто, перевищення номінальної вартості над вартістю продажу облігації, а за кредитом – амортизація дисконту із визнанням фінансових витрат.

Об’єктом внутрішнього контролю також виступає інформація за рахунком 53 «Довгострокові зобов'язання з оренди», який призначено для узагальнення інформації про розрахунки з орендодавцями за оборотні

матеріальні активи, цінні папери і кошти, які отримано за договором оренди цілісного (єдиного) майнового комплексу, а також за необоротні активи, які передано на умовах довгострокової оренди. Перевірці має підлягати інформація за субрахунками 531 «Зобов'язання з фінансової оренди» і 532 «Зобов'язання із оренди єдиних (цілісних) майнових комплексів», а також дані аналітичного обліку за кожним об'єктом орендованих необоротних активів та орендодавцем. Внутрішній контролер повинен переконатись, що за кредитом рахунку 53 «Довгострокові зобов'язання з оренди» відображалось нарахування заборгованості за одержані об'єкти довгострокової оренди перед орендодавцем, а за дебетом – її погашення, тобто, переведення до складу короткострокових зобов'язань, списання тощо..

При перевірці інформації за рахунком 55 «Інші довгострокові зобов'язання» необхідно пересвідчитись, що на ньому відображається узагальнення інформації про розрахунки із іншими кредиторами й за іншими операціями, заборгованість по яким не є поточним зобов'язанням, а їх облік не відображається на решті рахунків класу 5 «Довгострокові зобов'язання». Тут може відображатись відстрочена заборгованість із податків, зборів, обов'язкових платежів, фінансова допомога, яка отримана на зворотній основі тощо. Внутрішній контролер перевіряє щоб за кредитом було відображено збільшення довгострокових зобов'язань, за дебетом – переведення їх до короткострокових, погашення, списання тощо, а також щоб аналітичний облік вівся за видами залучених коштів і кожним кредитором.

Коли строк довгострокової заборгованості стає менше 12 місяців, то цю заборгованість необхідно перевести зі складу довгострокової до поточної, а внутрішньому контролеру слід перевірити правильність здійснення цього процесу. Рахунок 61 «Поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями» передбачено для узагальнення інформації щодо стану розрахунків за поточними зобов'язаннями, які переведено зі складу довгострокових, при настанні строку погашення протягом 12 місяців із дати

балансу. Перевірці підлягає правильність відображення за кредитом тієї частини довгострокових зобов'язань, що підлягає погашенню протягом 12 місяців із дати балансу, а за дебетом – погашення поточної заборгованості чи її списання тощо. Для цього використовується інформація із субрахунків 611 «Поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями в національній валюті» і 612 «Поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями в іноземній валюті» за видами заборгованості та за кредиторами.

Постачальники – це юридичні і фізичні особи, які здійснили для підприємства поставку всіх видів запасів, МШП, необоротних активів чи інших цінностей, а за цю поставку виникли зобов’язання, що підлягають оплаті. Підрядники – це юридичні і фізичні особи, які виконали для підприємства ремонтні, будівельні чи інші роботи. Взаємовідносини підприємства із постачальниками і підрядниками регулюються раніше укладеними контрактами, угодами, договорами. Тому внутрішній контроль даного виду зобов’язань є надзвичайно можливим, адже цей об’єкт є на кожному підприємстві.

Внутрішній контролер перевіряє щоб на рахунку 63 «Розрахунки з постачальниками і підрядниками» за кредитом відображалась заборгованість за одержані від постачальників товарно-матеріальні цінності, надані послуги і виконанні роботи, а за дебетом – її погашення, списання тощо. Перевірці підлягає інформація із: субрахунку 631 «Розрахунки з вітчизняними постачальниками» (розрахунки з вітчизняними постачальниками і підрядниками за одержані ТМЦ, надані послуги, виконані роботи; субрахунку 632 «Розрахунки з іноземними постачальниками» (розрахунків з іноземними постачальниками і підрядниками за одержані від них ТМЦ, надані послуги, виконані роботи; субрахунку 633 «Розрахунки з учасниками ПФГ» (відповідні розрахунки із учасниками промислово-фінансової групи), а також щодо підтвердження правильності ведення аналітичного обліку окремо за кожним постачальником і підрядником у розрізі кожного документа (рахунку) на оплату.

Взаємовідносини підприємства з бюджетами різних рівнів визначаються діючою в Україні системою оподаткування. Податки – це обов’язкові платежі, які належить сплачувати юридичним і / та фізичним особам до державного чи місцевого бюджету. Питання оподаткування загальнодержавними податками регулюється ПКУ, а місцевими податками і зборами – ПКУ та рішеннями органів місцевого самоврядування. А, оскільки оподаткування стосується всіх суб’єктів господарювання, то розрахунки за податками і платежами є ще одним обов’язковим об’єктом внутрішнього контролю.

Внутрішній контролер перевіряє порядок обліку із використанням рахунку 64 «Розрахунки за податками і платежами» (за їх видами), який призначено для узагальнення інформації про розрахунки суб’єкта господарювання за усіма видами платежів до бюджету, у т.ч. і податки з працівників, та за фінансовими санкціями, що справляються до бюджетів усіх рівнів. Контролер має переконатись, щоб за кредитом цього рахунку відображались нараховані податкові платежі до бюджету, а за дебетом – їх сплата, списання та належні до відшкодування з бюджету податки. Перевірці підлягають дані за субрахунком 641 «Розрахунки за податками» (податки, які нараховуються і сплачуються відповідно до діючого законодавства, зокрема, податок на додану вартість, податок на прибуток, інші податки); субрахунком 642 «Розрахунки за обов'язковими платежами» (розрахунки за зборами, обов'язковими платежами, що справляються відповідно до законодавства, але їх облік не ведеться на рахунку 65 «Розрахунки зі страхування»); за субрахунком 643 «Податкові зобов'язання» (сума ПДВ, визначена, виходячи із суми попередньої оплати (одержаних авансів) за товари, готову продукцію, інші матеріальні цінності і нематеріальні активи, послуги, роботи, що підлягають відвантаженню чи виконанню); за субрахунком 644 «Податковий кредит» (суми ПДВ, на які підприємство набуло право зменшити своє податкове зобов'язання).

За рахунком 65 «Розрахунки за страхуванням» внутрішній контролер

перевіряє правильність ведення обліку «розрахунків за відрахуванням на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, за індивідуальним страхуванням персоналу підприємства, страхуванням майна та за іншими розрахунками за страхуванням» [39]. Контролер перевіряє щоб аналітичний облік вівся за кожним видом зборів і відрахувань, за страхувальниками й окремими договорами страхування; за кредитом було відображено нараховані зобов'язання за страхуванням та одержані кошти від органів страхування; за дебетом – погашення заборгованості і витрачання на підприємстві коштів страхування. Для цього використовуються обороти і залишки за субрахунками 651 «За розрахунками із загальнообов'язкового державного соціального страхування» (розрахунки за ЄСВ тощо), 652 «За соціальним страхуванням» (розрахунки із Фондом соціального страхування за збором на обов'язкове соціальне страхування), 654 «За індивідуальним страхуванням» (розрахунки зі страховими організаціями за індивідуальним страхуванням персоналу за їх письмовими дорученнями з нарахованої їм заробітної плати), 655 «За страхуванням майна» (розрахунки за страхуванням майна підприємства, а також майна його працівників – ці страхові платежі мають перераховуватись страховим організаціям).

Облік заробітної плати та інших подібних виплат (рахунок 66 «Розрахунки з виплат працівникам») – надважливий етап внутрішнього контролю розрахунків із дебіторами та кредиторами. Для цього необхідно перевірити інформацію за субрахунками 661 «Розрахунки по заробітній платі», 662 «Розрахунки з депонентами», 663 «Розрахунки за іншими виплатами» (наприклад, матеріальна допомога нарахована). Слід пам’ятати, що кредит субрахунку 661 «Розрахунки по заробітній платі» кореспондується із дебетом відповідних рахунків витрат. Якщо суб’єкт підприємництва не використовує в своєму обліку рахунки класу 8 «Затрати за елементами», такими витратами відповідно до НП(С)БО 16 «Витрати» будуть: безпосереднє виробництво (рахунок 23 «Виробництво»), загальновиробничого характеру (рахунок 91 «Загальновиробничі витрати»),

управлінські (рахунок 92 «Адміністративні витрати»), пов’язані із збутом (рахунок 93 «Витрати на збут») та інші. За дебетом субрахунку 661 «Розрахунки по заробітній платі» мають відображатись податки та платежі, які сплачені працівниками підприємства шляхом утримання їх із заробітної плати (ПДФО, військовий збір, інші виплати за бажанням (згодою) працівника – у кореспонденції за кредитом рахунків 37 «Розрахунки з різними дебіторами», 65 «Розрахунки за страхуванням», 68 «Розрахунки за іншими операціями», 70 «Доходи від реалізації» тощо), а також видача зарплати у кореспонденції із кредитом субрахунків 301 «Готівка в національній валюті» (у касі підприємства) і 311 «Поточні рахунки в національній валюті» (по субконто «Виплата заробітної плати працівникам на карткові рахунки»). На рахунку 66 «Розрахунки з виплат працівникам» зазвичай є кредитове сальдо, на якому відображається заборгованість підприємства перед працівниками із виплати заробітної плати, проте, в окремих випадках може бути дебетове сальдо, яке відображає заборгованість по заробітній платі окремих працівників.

Внутрішній контроль за рахунком 67 «Розрахунки з учасниками» здійснюється для перевірки правильності узагальнення інформації про розрахунки із засновниками й учасниками підприємства, що пов'язані із розподілом власного капіталу (повернення часток, дивіденди тощо). Перевіряється щоб аналітичний облік вівся за видами виплат і за кожним засновником й учасником, за кредитом відображалось збільшення заборгованості підприємства перед учасниками й засновниками, а за дебетом – її погашення (зменшення), у т.ч. реінвестування доходів тощо. Інформація використовується за двома субрахунками: 671 «Розрахунки за нарахованими дивідендами» (дивіденди, що нараховано власникам простих і привілейованих акцій, тобто часток у статутному капіталі, за рахунок отриманого прибутку або інших джерел, які передбачені установчими документами); 672 «Розрахунки за іншими виплатами» (інші виплати, нараховані засновникам і учасникам за користування майном (земельним і

майновим паєм) та виплати у зв'язку із одержанням належної частини активів підприємства вибулому засновнику чи учаснику.

Перевірка правильності відображення господарських операцій на рахунку 68 «Розрахунки за іншими операціями» здійснюється з метою отримання впевненості, що тут накопичено розрахунки за операціями, які не можуть бути відображені на рахунках 63-67. Для цього використовуються дані із субрахунків: 680 «Розрахунки, пов'язані з необоротними активами та групами вибуття, утримуваними для продажу» (зобов'язань визнані відповідно до НП(С)БО 27); 681 «Розрахунки за авансами одержаними» (одержані аванси під виконання робіт або поставку матеріальних цінностей, а також суми попередньої оплати); 682 «Внутрішні розрахунки» (всі види поточних розрахунків із асоційованими і дочірніми підприємствами); 683 «Внутрішньогосподарські розрахунки» (внутрішньогосподарські розрахунки «з виробничими одиницями і господарствами, виділеними на окремий баланс, за взаємним відпуском матеріальних цінностей; реалізацією продукції, робіт, послуг; передачею витрат загальноуправлінської діяльності; виплатою заробітної плати працівникам цих господарств; за іншими видами розрахунків» [39]. Слід пам’ятати, що передача активів (основних засобів, товарів, готової продукції тощо) від однієї філії (підрозділу) іншій, виділеній на окремий баланс, відображається у кредиті рахунків обліку відповідних активів й у дебеті субрахунку 683 «Внутрішньогосподарські розрахунки», а їх отримання – зворотньою кореспонденцією цих рахунків); 684 «Розрахунки за нарахованими відсотками» (нараховані відсотки за: використання майна, що отримано у користування (лізингові, орендні операції тощо); використання товарів або коштів (послуг, робіт), які отримано у кредит; іншими операціями); 685 «Розрахунки з іншими кредиторами» (операції, які не передбачено для обліку на інших субрахунках до рахунку 68 «Розрахунки за іншими операціями», зокрема: із різними організаціями по операціям некомерційного характеру (наприклад, науково-дослідними та учбовими закладами); за іншими операціями). Також перевіряється правильність

ведення аналітичного обліку розрахунків з іншими кредиторами, тобто, щоб він вівся окремо за підприємствами, установами, організаціями й фізичними особами, з якими здійснюються розрахункові операції.

При організації ефективної системи внутрішнього контролю розрахунків із контрагентами (як з дебіторами, так і з кредиторами), важливо забезпечити контроль за системою надходження, переміщення і зберігання документів, санкціонованість доступів до документів й інформації в них, надійність зберігання даних, отриманих від «третіх осіб», включаючи перевірку функціональності служби архівування (у т.ч. і порядок обліку та інвентаризації архівних документів) тощо.

Висновки до розділу 1

Якісна організація системи внутрішнього контролю на підприємстві будь-якої форми власності і будь-яких видів діяльності дозволяє здійснювати постійний моніторинг стану, використання й збереження фінансових ресурсів, забезпечувати ефективне управління коштами та активами, вести надійний бухгалтерський облік та достовірну фінансову звітність, своєчасно виявляти й запобігати порушенням, а також дозволить підвищити якість та ефективність управлінських рішень.

Дебіторська заборгованість – це відповідальність контрагентів перед суб’єктом підприємницької діяльності. Кредиторська – відповідальність суб’єкта підприємництва перед контрагентами. Тобто, дебіторська заборгованість – це по суті передплата (працівникам у вигляді авансу, контрагентам за отримані матеріальні цінності та надані послуги, позики співробітникам), а кредиторська – це борг підприємства перед фізичними чи юридичними особами (заборгованість по оплаті праці, недоплата постачальнику за отримані ТМЦ, невиплата за надані послуги, заборгованість перед банківською установою за кредитами).

Якісна організація таких процесів, як моніторинг персонального складу дебіторів і кредиторів, перманентний контроль сум дебіторської і

кредиторської заборгованості, аналіз їх структури, перевірка стану активності розрахунків, строків погашення та забезпечення оптимального співвідношення між цими статтями обліку – відіграють важливу роль у підвищенні платоспроможності підприємства та зміцненні його фінансового стану. При цьому, дієва організація контрольних заходів і процедур з перевірки розрахунків із дебіторами та кредиторами уможливлюють отримання максимальної користі від контрольно-перевірочних дій та роблять систему внутрішнього контролю дебіторської та кредиторської заборгованості необхідною, корисною й ефективною.

РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ СИСТЕМИ ВНУТРІШНЬОГО КОНТРОЛЮ ДЕБІТОРСЬКОЇ ТА КРЕДИТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ НА МАТЕРІАЛАХ ПП «ПЕРШЕ»

2.1. Організаційно-економічна характеристика ПП «Перше»

Приватне підприємство «Перше» створене 20 вересня 2006 року та зареєстроване в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань за номером 1 444 120 0000 002044 (додаток А). Код ЄДРПОУ 34629128. Підприємство зареєстроване за адресою: 25014, Кіровоградська обл., місто Кропивницький, Подільський район, вулиця Аерофлотська, будинок 24. З дати створення по теперішній час директором підприємства є Заіка Світлана Григорівна. Наразі на ПП «Перше» працює у штаті 8 чоловік, у тому числі: 1 – директор, 1 – бухгалтер, 1 – продавець-консультант, 2 – автослюсар, 1 – механік, 1 – автоелектрик, 1 – підсобний працівник.

Після проведення державної реєстрації ПП «Перше» взято на обліку у Головному управлінні регіональної статистики (29.09.2006 р.), у Головному управлінні Державної податкової служби у Кіровоградській області, Кропивницьке управління, Кропивницька ДПІ (м. Кропивницький) (25.09.2006 р.).

Основним видом діяльності досліджуваного підприємства згідно КВЕД є 45.20 «Технічне обслуговування і ремонт моторних транспортних засобів». Неосновними видами діяльності є:

- 45.11 «Продаж автомобілів і легких моторних транспортних засобів»;
- 45.19 «Продаж інших моторних транспортних засобів»;
- 45.32 «Роздрібна торгівля запасними частинами і приладами автомобілів»;
- 46.14 «Діяльність посередників у торгівлі машинами, промисловим устаткуванням, суднами та літаками».

Основною метою його діяльності є задоволення суспільних потреб у

товарах та послугах і одержання на цій основі прибутку. Підприємство є вільне у виборі умов господарських відносин, має право приймати будь-які рішення і здійснювати дії, пов'язані з його діяльністю, якщо вона не суперечить діючому законодавству та Статуту (додаток Б).

Підприємство несе повну відповідальність за своїми зобов'язаннями усім належним йому майном, на яке може бути звернено стягнення. Воно діє повністю на основі повного господарського розрахунку та самоокупності. Підприємство може відкривати філії, вступати договірні відносини з іншими юридичними та фізичними особами, як на території України, так і за її межами.

Предметом діяльності ПП «Перше» є:

- торговельна діяльність у сфері оптової та роздрібної торгівлі щодо реалізації продовольчих і непродовольчих товарі;
- холодне штампування та гнуття;
- експортно-імпортні операції;
- посередницькі операції у торгівлі машинами, промисловим устаткуванням, суднами та літаками;
- рекламні послуги, послуги маркетингу;
- організація автостоянок та миття автомобілів;
- транспортно-експедиційні послуги;
- здавання в оренду рухомого і нерухомого майна тощо.

Підприємством керує директор, який одночасно є власником. До виключної компетенції власника належить: визначення основним напрямків діяльності підприємства; внесення змін та доповнень до Статуту; призначення та відкликання директора; прийняття рішення про відкриття філій, представництв, вступ до асоціацій та інших господарських структур; порядок використання прибутку та визначення джерел покриття збитку; здійснення контролю за фінансово-господарською діяльністю тощо.

Для забезпечення мети своєї діяльності ПП «Перше» може:

- вступати у договірні відносини з державними та іншими юридичним та

фізичними особами;

- наймати і звільняти працівників на умовах контракту і інших умовах, що не суперечать законодавству;
- самостійно встановлювати форми, систем і розміри оплати праці а інші види доходів осіб, які працюють за наймом тощо.

Всі працівники підприємства підлягають обов'язковому державному соціальному страхуванню. Штатна чисельність працівників підприємства, як постійних, так і тимчасових, визначається на розсуд власника, виходячи із обсягів та потреб виробництва, вимог норм праці, чинного законодавства. З працівниками укладається Трудовий договір.

Майно ПП «Перше» становлять основні засоби та оборотні кошти, а також інші цінності та кошти, вартість яких відображається у самостійному балансі підприємства. Воно формується за рахунок прибутку, внесків власника та за рахунок інших джерел, не заборонених чинним законодавством. Джерелами формування майна є: внески власника; доходи, одержані від реалізації продукції та інших видів господарської діяльності; кредити банків та інші матеріальні надходження, пожертвування; інші джерела, не заборонені чинним законодавством України.

Власником підприємства створено статутний капітал розміром 100 000,0 грн. На ПП «Перше» створюється резервний фонд у розмірі 2% статутного капіталу, який формується шляхом щорічних відрахувань у розмірі 5% від суми прибутку. Прибутком, після сплати податків та інших обов'язкових платежів, розпоряджається власник. Підприємство має право на придбання цінних паперів юридичних осіб.

Досліджуване підприємство є платником податку на прибуток, податку на додану вартість, а також виступає податковим агентом щодо сплати утримання та сплати податку на доходи фізичних осіб та військового збору. Також ПП «Перше» від фону оплати праці нараховує та сплачує єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування. За даним податками та зборами підприємство звітує до контролюючих органів за

визначеними законодавством формами звітності.

Згідно законодавства досліджуване підприємство є суб'єктом малого підприємства, а тому воно складає звітність відповідно до вимог НП(С)БО 25 «Спрощена фінансова звітність» (додаток В).

На підставі фінансової звітності (додаток В) можна здійснити аналіз основних показників фінансово-господарської діяльності ПП «Перше» протягом 2020-2021 років.

Станом на 01 січня 2022 року на ПП «Перше» рахуються власні основні засоби, первісна вартість яких 258,9 тис. грн. у т.ч.:

- машини та обладнання – 70,6 тис. грн.;
- транспортні засоби – 158,6 тис. грн.;
- інші основні засоби – 29,7 грн.

Загальна сума накопиченого зносу станом на 01 січня 2022 року становить 106,2 тис. грн., що сформувало залишкову вартість основних засобів у сумі 152,7 тис. грн.

Величина власного капіталу ПП «Перше» станом на 01 січня 2022 року становила 205,8 тис. грн., що сформована за рахунок:

- зареєстрованого (пайового) капіталу 100,0 тис. грн.;
- нерозподіленого прибутку (непокритого збитку) у сумі 105,8 тис. грн., що сформувався за рахунок прибутків минулих звітних періодів у сумі 54,8 тис. грн. та прибутку звітного року – 51,0 тис. грн.;

Протягом 2021 року відбувається збільшення величини власного капіталу, оскільки протягом 2021 року ПП «Перше» сформувало позитивний фінансовий результат.

Запаси відображені у Фінансовій звітності малого підприємства відображені за первісною вартістю і становлять 425,8 тис.грн., які повністю складаються із запасних частин і товарів.

Станом на 01 січня 2022 року ПП «Перше» дебіторська заборгованість становить 519,2 тис. грн. і складається із заборгованості:

- за продукцію, товари, роботи, послуги – 399,7 тис. грн.;

- за розрахунками з бюджетом – 19,8 тис. грн. (у тому числі з податку на прибуток – 3,6 тис. грн.);
- інша поточна дебіторська заборгованість – 99,7 тис. грн.

Кредиторська заборгованість досліджуваного підприємства станом на 01 січня 2022 року становить 483,3 тис. грн. і складається із заборгованості:

- за товари, роботи, послуги – 325,8 тис. грн;
- за розрахунками з бюджетом – 104,7 тис. грн.;
- за розрахункам зі страхування – 21,7 тис. грн.;
- за розрахунками з оплати праці – 31,1 тис. грн.

Слід підкреслити, що значну суму у складі поточних зобов'язань складають інші поточні зобов'язання – 644,3 тис. грн.

Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) за 2021 рік склав 1345,8 тис. грн. Інші операційні доходи становили 21,4 тис. грн.

На основні даних Балансу на 31 грудня 2021 року та Звіту про фінансові результати за 2021 рік проведемо аналіз показників фінансово-господарської діяльності підприємства (додаток В).

Таблиця 2.1

Показники ліквідності та фінансової стійкості
ПП «Перше» у 2020 – 2021 роках

Коефіцієнт	Механізм розрахунку	Значення станом на:		Нормативні значення коефіцієнта	Відхи-лення
		31.12.2020	31.12.2021		
		року			
1. Коефіцієнт покриття (загальної ліквідності)	оборотні активи / поточні зобов'язання	0,99	1,05	>1	+0,06
2. Коефіцієнт швидкої ліквідності	оборотні активи (мінус запаси) / поточні зобов'язання	0,72	0,67	0,6-0,8	-0,05
3. Коефіцієнт абсолютної ліквідності	грошові кошти та їх еквіваленти / поточні зобов'язання	0,16	0,19	0,2-0,35	+0,03
4. Коефіцієнт автономії (фінансової незалежності)	власний капітал / підсумок балансу	0,12	0,15	> 0,5	+0,03
5. Коефіцієнт фінансової стійкості	власний капітал / загальна сума зобов'язань	0,13	0,18	> 1,0	+0,05
6. Коефіцієнт забезпеченості власними оборотними засобами	власні оборотні засоби / матеріальні оборотні активи	-0,009	0,444	> 0,1	+0,453

Коефіцієнт	Механізм розрахунку	Значення станом на: 31.12.2020 року	31.12.2021 року	Нормативні значення коефіцієнта	Відхилення
7. Коефіцієнт ефективності використання активів	чистий прибуток / середня величина активів	0,02	0,04	зростання	+0,02
8. Коефіцієнт ефективності використання власного капіталу	чистий прибуток / середня величина власного капіталу	0,21	0,28	зростання	+0,07
9. Коефіцієнт відношення необоротних і оборотних активів	необоротні активи / оборотні активи	0,14	0,13	-	-0,01

Результати аналізу, представлені у таблиці 2.1 свідчить про те, що на ПП «Перше» підвищилась здатність щодо погашення своїх поточних зобов'язань. На початку 2021 року коефіцієнт покриття був на дорівнював 0,99 п.п., а на кінець року його показник підвищився до рівня 1,05 і потрапив у рекомендоване значення. Таке підвищення характеризується як позитивна тенденція для діяльності ПП «Перше».

Не можна таке спостерігати за показником швидкої ліквідності. На початок 2021 року коефіцієнт швидкої ліквідності дещо знизився, але все одно перебуває у межах рекомендованого значення. Так, станом на початок 2021 року він становив 0,72 п.п., а на кінець року – 0,67 процентних пункти.

На невисокому рівні на початку 2021 року перебував також показник абсолютної ліквідності. Він вказує на здатність підприємства у терміновому порядку за рахунок наявних грошових коштів погасити свої поточні зобов'язання. Його значення не перебуває у межах нормативних значень, проте тенденція до збільшення з 0,16 п.п. до 0,19 п.п. вказує на підвищення здатності ПП «Перше» погашати свої зобов'язання.

Для характеристики фінансової стійкості ПП «Перше» нами використано такі показники.

Коефіцієнт автономії (фінансової незалежності) показує, яку частину у загальних вкладеннях складає власний капітал. Він характеризує фінансову незалежність підприємства від зовнішніх джерел фінансування його діяльності. Значення даного показника не відповідає рекомендованому

значенню. Збільшення зазначеного коефіцієнту на 0,03 процентних пункти характеризується як позитивна тенденція.

Показник фінансової стійкості вказує на співвідношення власних і залучених засобів, залучених у діяльність підприємства. Він визначає здатність підприємства залучати зовнішні джерела фінансування. Виходячи із показників, розрахованих на підставі даних звітності досліджуваного, воно не здатне залучати зовнішні джерела фінансування шляхом забезпечення їх власним капіталом. Проте, збільшення даного показника на 0,05 п.п. вказує на поліпшення ситуації та наближення його значення до рекомендованого.

Коефіцієнт забезпеченості власними оборотними засобами визначає, яка частина матеріальних оборотних активів фінансується за рахунок коштів чистого оборотного капіталу. На ПП «Перше» зазначений показник на кінець 2021 року становив 1,444 п.п., що на 0,453 п.п. більше проти минулого року. Значення даного показника перебуває у межах нормативного (більше 1), що вказує на те, що основна частина матеріальних оборотних активів на підприємстві фінансується за рахунок засобів чистого оборотного капіталу.

Коефіцієнт ефективності використання активів показує, скільки чистого прибутку має підприємство у середньому на кожну гривню загальних вкладень у його діяльність. Цей показник характеризує прибутковість капіталу, яким володіє підприємство, незалежно від джерел його надходження. Значення даного показника на ПП «Перше» вказує, що станом на 31 грудня 2020 року кожна гривня вкладень у діяльність підприємства приносила 0,02 грн. прибутку, а на кінець 2021 року даний показник становить 0,04 грн. через отримання збитку. Таке зростання позитивно характеризує порядок використання активів досліджуваного підприємства.

Коефіцієнт ефективності використання власного капіталу (коефіцієнт прибутковості власного капіталу) показує, скільки чистого прибутку має підприємство у середньому на кожну гривню власного капіталу, тобто характеризує ефективність власних інвестицій. Виходячи із показника,

розрахованого на ПП «Перше» у 2020 році підприємство мало 0,21 грн. прибутку від на 1,0 грн. власного капіталу, а на кінець 2021 року –0,28 грн.

Коефіцієнт співвідношення необоротних і оборотних активів у 2020 році становив 0,14 п.п., а у 2021 році – 0,13 грн.

Отже, розраховані показники свідчать про відносно стійке фінансове становище підприємства. Деякі показники, які збільшились або наблизились до нормативних значень вказують на наявні реальні можливості підвищення фінансової стійкості та стабільності діяльності ПП «Перше».

2.2. Внутрішній контроль дебіторської заборгованості на ПП «Перше»

Облік дебіторської заборгованості на ПП «Перше» ведеться за допомогою програми 1С:Бухгалтерія з використанням рахунків бухгалтерського обліку, які визначені Наказом про облікову політику підприємства (додаток Д). Дані журналів-ордерів, інших облікових регістрів і додаткових довідок головний бухгалтер відображає у Головній книзі підприємства (оборотно-сальдовому балансі), що є підставою для складання балансу підприємства.

На ПП «Перше» існує дебіторська заборгованість, яка складається з різних видів, інформація про яку наведена у Балансі станом на 31 грудня 2021 року (додаток В). У таблиці 2.2 представлено структуру дебіторської заборгованості досліджуваного підприємства.

Таблиця 2.2

Склад і структура дебіторської заборгованості
ПП «Перше» у 2020-2021 роках

Стаття балансу	2020 рік		2021 рік	
	Сума, тис.грн.	Питома вага у загальній величині, %	Сума, тис.грн.	Питома вага у загальній величині, %
Дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги	541,2	84,24	399,7	76,98
Дебіторська заборгованість за розрахунками з бюджетом	12,5	1,95	19,8	0,04
Інша поточна дебіторська заборгованість	88,7	13,81	99,7	22,98
Разом	**642,4**	**100,00**	**519,2**	**100,00**

На рис. 2.1 та рис. 2.2 у графічному виразі наведено структуру дебіторської заборгованості ПП «Перше» станом на кінець 2020 року та на кінець 2021 року відповідно.

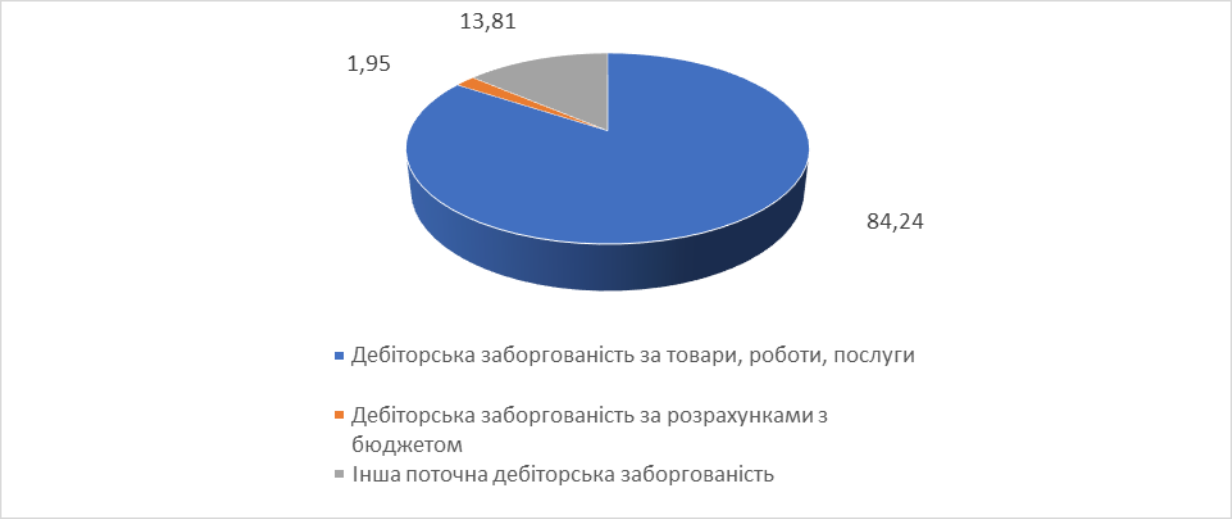

Рис. 2.1 Структура дебіторської заборгованості на ПП «Перше» станом на 31 грудня 2020 року

Рис. 2.2. Структура дебіторської заборгованості на ПП «Перше» станом на 31 грудня 2021 року

Отже, як видно з даних таблиці 2.2 та рисунків 2.1 та 2.2 найбільша питома вага у загальній величні дебіторської заборгованості на ПП «Перше», як у 2020 році, так і у 2021 році належала дебіторській заборгованості за продукцію, товари, роботи. Вона становила відповідно 84,24% у 2020 році та

76,98% у 2021 році. Друге місце посідає інша поточна дебіторська заборгованість і становить відповідно у 2020 році 13,81%, а у 2021 році – 22,98%. Несуттєву питому вагу становить дебіторська заборгованість за розрахунками з бюджетом. У цілому, дебіторська заборгованість у 2021 році зменшилась у порівнянні з 2020 роком на 123,2 тис. грн.

Для обліку дебіторської заборгованості на ПП «Перше» використовуються рахунок 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками», до якого відкрито такі субрахунки: 361 «Розрахунки з вітчизняними покупцями» та 362 «Розрахунки з іноземними покупцям».

Слід підкреслити, що ПП «Перше» не веде рахунок 371 «Розрахунки за виданими авансами» та рахунок 681 «Розрахунки за авансами одержаними», що ускладнює процес внутрішнього контролю. Для контролю авансів виданих та отриманих необхідно групувати дані за кредитом рахунку 361 «Розрахунки з вітчизняними покупцями» та за дебетом рахунку 631 «Розрахунки з постачальниками та підрядниками».

Для розуміння процесу формування дебіторської заборгованості дослідимо порядок відображення її на рахунках бухгалтерського обліку на конкретних господарських операціях, використовуючи дані обліку, представлені у додатках Ж, Ж1, Ж2, Ж3.

Так, ПП «Перше» протягом І кварталу 2021 року надало послуг з ремонту автомобіля замовнику ТОВ «Соколівський м’ясокомбінат» (м. Кропивницький) (акти виконаних робіт за січень – березень 2021 року)) на загальну суму 134 206,26 грн., у т.ч. ПДВ – 22 367,71 грн. За такі послуги контрагент розрахувався протягом звітного кварталу (виписки банку за січень-березень 2021 року) на загальну суму 136 676,76 грн. При цьому, за даними аналізу рахунку по субконто: 361 «Розрахунки з вітчизняними покупцями» за 1 квартал 2021 року видно, що за даним контрагентом рахувалась дебіторська заборгованість, яка була сформована ще на 01 січня 2021 року у сумі 5 575,50 грн. Перераховані протягом І кварталу кошти не покрили дебіторську заборгованість минулих звітних періодів, а також

заборгованість звітного періоду. Згрупуємо дані операції у вигляді таблиці 2.3, використовуючи дані додатку К, К1.

Таблиця 2.3

Порядок формування дебіторської заборгованості за контрагентом ТОВ «Соколівський м'ясокомбінат» за І квартал 2021 року

Дата	Надання послуг (Дт 361 «Розрахунки з вітчизняним покупцям» Кт 703 «Дохід від реалізації робіт і послуг») (додаток К)	Оплата (Дт 311 «Поточні рахунки в національній валюті» Кт 361 «Розрахунки з вітчизняним покупцям») (додаток К1)
Заборгованість на 01.01.2021 р.	**5575,50**	
04.01.21		5575,50
05.01.21	2478,60	
08.01.21	6831,00	
11.01.21		9309,60
12.01.21	3726,00	
13.01.21		3726,00
16.01.21	5589,00	
18.01.21		5589,00
22.01.21	8216,10	
25.01.21		8216,10
26.01.21	3726,00	
27.01.21		3726,00
29.01.21	6377,40	9132,76
02.02.21	2755,36	
05.02.21	7631,56	
09.02.21	2737,80	
10.02.21	6520,50	
11.02.21		7631,56
12.02.21	6007,50	
15.02.21		15265,80
16.02.21	4938,30	
18.02.21		4938,30
23.02.21	9166,50	
24.02.21		9166,50
26.02.21	6210,00	
02.03.21	8679,16	6210,00
03.03.21		8679,16
05.03.21	2732,40	
09.03.21	2120,86	2732,40
10.03.21		2120,86
12.03.21	10835,10	
16.03.21	4036,50	
19.03.21	6520,50	14871,60
23.03.21	6133,06	6520,50
26.03.21	7132,06	6133,06
29.03.21		7132,06
30.03.21	3105,00	
Разом за період	134206,26	136676,76
Заборгованість на 31.03.21р.	**3105,00**	

Отже, як видно з даних таблиці 2.3 за даним контрагентом сформована дебіторська заборгованість розміром 3 105,0 грн., яка і знайшла своє відображення в обліку ПП «Перше».

Прослідкуємо порядок формування дебіторської заборгованості за таким контрагентом, як ФОП Буднік Ю.С. (м. Черкаси). Так, у травні 2021 року даному контрагенту на підставі договору№10 від 30.04.2021р. було поставлено запасних частин для автомобілів на загальну суму 540 731,61 грн., у т.ч. ПДВ – 90 121,94 грн. (накладні на відвантаження, податкові накладні) (додаток Л). За травень 2021 року надійшло коштів від даного покупця на суму 439 735,74 грн., у т.ч. ПДВ – 73 289,29 грн. (виписки банку) (додаток Л1). Згрупуємо дані операції у вигляді таблиці 2.4, використовуючи дані додатку Л, Л1.

Таблиця 2.4

Порядок формування дебіторської заборгованості за контрагентом ФОП Буднік Ю.С. за травень 2021 року

Дата	Надання послуг (Дт 361 «Розрахунки з вітчизняним покупцям» Кт 702 «Дохід від реалізації товарів») (додаток Л)	Оплата (Дт 311 «Поточні рахунки в національній валюті» Кт 361 «Розрахунки з вітчизняним покупцям») (додаток Л1)
Заборгованість на 01.05.2021 р.	**117 561,29**	
05.05.21		116404,93
06.05.21	173002,87	
11.05.21		173330,81
12.05.21	111556,39	
19.05.21	152369,39	
26.05.21	103802,96	150000,00
Разом за період	540 731,61	439735,74
Заборгованість на 31.05.2021 р.	**218557,16**	

Отже, як видно з даних таблиці 2.4. дебіторська заборгованість, що рахується за ФОП Буднік Ю.С. становить 218 557,16 грн. В бухгалтерському обліку ПП «Перше» зазначені у таблиці 2.4 господарські операції відображені наступним чином (таблиця 2.5).

Таблиця 2.5

Порядок відображення в обліку ПП «Перше» операцій з обліку розрахунків з дебіторами на прикладі контрагента ФОП Будінк Ю.С. у травні 2021 року

Дата	Зміст господарської операції	Бухгалтерське проведення		Первинний документ	Сума, грн.
		Дебет	Кредит		
05.05.21	Надходження коштів на поточний рахунок	311 «Поточні рахунки в національній валюті»	361 «Розрахунки з вітчизняним покупцям»	Виписка банку за 05.05.21	116404,93
06.05.21	Відвантаження запасних частин	361 «Розрахунки з вітчизняним покупцям»	702 «Дохід від реалізації товарів»	Накладна №14 від 06.05.21	173002,87
06.05.21	Відображення податкового зобов'язання з ПДВ	702 «Дохід від реалізації товарів»	6413 «Податок на додану вартість»	Податкова накладна №36 від 06.05.21	28833,11
11.05.21	Надходження коштів на поточний рахунок	311 «Поточні рахунки в національній валюті»	361 «Розрахунки з вітчизняним покупцям»	Виписка банку за 05.05.21	173330,81
12.05.21	Відвантаження запасних частин	361 «Розрахунки з вітчизняним покупцям»	702 «Дохід від реалізації товарів»	Накладна №19 від 12.05.21	111556,39
12.05.21	Відображення податкового зобов'язання з ПДВ	702 «Дохід від реалізації товарів»	6413 «Податок на додану вартість»	Податкова накладна №45 від 12.05.21	18592,73
19.05.21	Відвантаження запасних частин	361 «Розрахунки з вітчизняним покупцям»	702 «Дохід від реалізації товарів»	Накладна №23 від 19.05.21	152369,39
19.05.21	Відображення податкового зобов'язання з ПДВ	702 «Дохід від реалізації товарів»	6413 «Податок на додану вартість»	Податкова накладна №47 від 19.05.21	25394,90
26.05.21	Відвантаження запасних частин	361 «Розрахунки з вітчизняним покупцям»	702 «Дохід від реалізації товарів»	Накладна №31 від 26.05.21	103802,96
26.05.21	Відображення податкового зобов'язання з ПДВ	702 «Дохід від реалізації товарів»	6413 «Податок на додану вартість»	Податкова накладна №50 від 26.05.21	17300,49
26.05.21	Надходження коштів на поточний рахунок	311 «Поточні рахунки в національній валюті»	361 «Розрахунки з вітчизняним покупцям»	Виписка банку за 26.05.21	150000,00

Як видно з даних додатку Ж, за деякими контрагентами, за І квартал 2021 року сформована кредиторська заборгованість за рахунком

361 «Розрахунки з вітчизняним покупцям». Так, за ТОВ «Агропром 2010» рахується кредиторська заборгованість у сумі 2700,0 грн., за ФОП Гвоздікевич О.А. – 2421,71 грн. та за ФОП Саакян Ю.А. – 2685,29 грн. Дослідження виписок банку показали, що це було надходження авансів на поточний рахунок ПП «Перше» у якості передоплати за роботи та послуги. Згідно методології обліку такі операції повинні відображатись в обліку 681 «Розрахунки за авансами одержаними». В іншому випадку це призводить до викривлення даних за рахунком 361 «Розрахунки з вітчизняними покупцям» та викривлення даних фінансової звітності. Тому, внутрішній контролер рекомендую перевести дану заборгованість на рахунок 681 «Розрахунки за авансами одержаними» та включити його до складу Робочого плану рахунків на підприємстві.

Для підтвердження реальності та правильності визначення суми дебіторської заборгованості внутрішнім контролером було проведено звірку розрахунків з кожним контрагентом станом на 31 грудня 2021 року. Для цього дебіторам було надіслано акти звірки, які були ними оброблені та повернуті на ПП «Перше» з підписами і печатками. За результатами такої звірки внутрішнім контролером було сформовано робочий документ з підтвердження реальності та правильності формування дебіторської заборгованості за товари, роботи послуги, який представлено у таблиці 2.6.

Таблиця 2.6

Робочий документ внутрішнього контролера з перевірки реальності та правильності формування дебіторської заборгованості за товари, роботи, послуги станом на 31 грудня 2021 року на ПП «Перше»

Найменування контрагента	Розмір дебіторської заборгованості за даними:			Підтверджено/ Не підтверджено
	обліку підприємства (додаток Ж3)	первинних документів	актів звірок з контрагентами	
ВОМСК Первозв с/р	3111,50	3111,50	3111,50	Підтверджено
ТОВ «Сокол.м/к»	7450,20	7450,20	7450,20	Підтверджено
ТОВ «Династія Україна»	320471,23	320471,23	320471,23	Підтверджено

Найменування	Розмір дебіторської заборгованості за даними:			Підтверджено/
ФОП Дудіна Г.С.	31540,20	31540,20	31540,20	Підтверджено
ФОП Хелетій О.П.	37112,57	37112,57	37112,57	Підтверджено
Разом	**399685,70**	**399685,70**	**399685,70**	

Отже, як видно з даних таблиці 2.6 внутрішнім контролером підтверджується сума дебіторської заборгованості та вона повністю відповідає даним рядка 1125 «Дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги» Балансу ПП «Перше» станом на 31 грудня 2021 року і становить 399685,70 грн.

Оскільки у балансі підприємства формуються дані і про дебіторську заборгованість на початок 2021 року, внутрішнім контролером на підставі даних обліку підприємства було перевірено і правильність визначення дебіторської заборгованості на 31 грудня 2020 року. Робочий документ наведено у таблиці 2.7.

Таблиця 2.7

Робочий документ внутрішнього контролера з перевірки реальності та правильності формування дебіторської заборгованості за товари, роботи, послуги станом на 31 грудня 2020 року на ПП «Перше»

Найменування контрагента	Розмір дебіторської заборгованості за даними:			Підтверджено/ Не підтверджено
	обліку підприємства	первинних документів	актів звірок з контрагентами	
ВОМСК Первозв с/р	22,36	22,36	22,36	Підтверджено
ТОВ «Сокол.м/к»	16481,88	16481,88	16481,88	Підтверджено
ТОВ «Династія Україна»	490756,00	490756,00	490756,00	Підтверджено
ФОП Дудіна Г.С.	2397,60	2397,60	2397,60	Підтверджено
ФОП Хелетій О.П.	31540,60	0,78	0,78	Підтверджено
Разом	**541198,44**	**541198,44**	**541198,44**	

Отже, як видно з даних таблиці 2.7 внутрішнім контролером підтверджується сума дебіторської заборгованості та вона повністю відповідає даним рядка 1125 «Дебіторська заборгованість за товари, роботи,

послуги» Балансу ПП «Перше» станом на 31 грудня 2020 року і становить 541 198,44 грн.

Внутрішнім контролером було з'ясовано, що за таким контрагентом як ТОВ «Династія Україна» (м. Кривий Ріг), дебіторська заборгованість рахується з 2016 року. Протягом 2021 року заборгованість була частково погашена, оскільки контрагента було визнано банкрутом і у процесі виконання вимог перед боржниками (за судовим рішенням) ним було погашено 170 284,77 грн. Інша частина заборгованості не була погашена.

Внутрішній контролер вважає, що, оскільки на підприємстві не було сформовано резерву сумнівних боргів, така заборгованість повинна бути списана на рахунок 944 «Резерв сумнівних боргів». Також, до трьох років така заборгованість повинна обліковуватись на позабалансовому рахунку 071 «Списана дебіторська заборгованість». Отже, оскільки дана дебіторська заборгованість не може бути визначена активом, вона повинна бути списана з балансу ПП «Перше». Наразі на суму 320 471,23 грн. завищена величина активу балансу, що викривлює дані фінансової звітності та спотворює загальний фінансовий стан підприємства.

При перевірці строків виникнення дебіторської заборгованості, внутрішнім контролером з'ясовано, що вся інша заборгованість за товари, роботи, послуги є поточною (до 1 року).

Наступним видом дебіторської заборгованості на ПП «Перше» є дебіторська заборгованість за розрахунками з бюджетом. За даними облікових регістрів встановлено що вона складається із заборгованості за такими податками, як податок на прибуток, податок на додану вартість, податок на доходи фізичних осіб та військового збору. У таблиці 2.7 наведено структуру дебіторської заборгованості за розрахунками з бюджетом.

Таблиця 2.7

Структура дебіторської заборгованості за розрахунками з бюджетом на ПП «Перше» станом на 31 грудня 2021 року

Дебіторська заборгованість за розрахунками з бюджетом за:	Сума, грн.	Питома вага у загальній величині,%
податком на прибуток	3620,0	18,40
податком на додану вартість	10311,20	52,40
податком на доходи фізичних осіб	5188,50	26,40
військовим збором	560,80	2,80
Разом	**19680,50**	**100,00**

Отже, найбільша питома вага у структурі дебіторської заборгованості за розрахунками з бюджетом на досліджуваному підприємстві припадає на розрахунки за податком на додану вартість (52,40%), на другому місці є податок на прибуток – 18,4%, на третьому – податок на доходи фізичних осіб 26,4%.

Для обліку дебіторської заборгованості за розрахунками з бюджетом на ПП «Перше» використовуються такі рахунки обліку:

- субрахунок 6419 «Розрахунки з бюджетом з податку на прибуток»;
- субрахунок 6413 «Розрахунки з бюджетом на податком на додану вартість»;
- субрахунок 644 «Податковий кредит»;
- субрахунок 6416 «Розрахунки з бюджетом за податком на доходи фізичних осіб»
- субрахунок 64161 «Розрахунки з бюджетом за військовим збором».

Для перевірки правильності формування даних за даними рахунками внутрішнім контролером сформовано робочий документ, наведений у таблиці 2.8.

Таблиця 2.8

Робочий документ внутрішнього контролера з перевірки правильності формування дебіторської заборгованості за розрахунками з бюджетом на ПП «Перше» на 31 грудня 2021року

Податок (збір)	Джерела інформації	Сальдо за рахунком	Сума, грн.		Відхилення
			за даними підприємства	за розрахунком контролера	
Податок на прибуток	Обротно-сальдова відомість, податкова декларація з податку на прибуток, первинні документи	Кт 6419	3620,0	3620,0	відсутнє
Податок на додану вартість	Податкова декларація з ПДВ, податкові накладні, Витяги з ЄРПН	Дт 644, Дт 6413	10311,20	10311,20	відсутнє
Податок на доходи фізичних осіб	Об'єднана звітність з ПДФО та ЄСВ, оборотно-сальова відомість, первинні документи	Дт 6416	5188,50	5188,50	відсутнє
Військовий збір	Об'єднана звітність з ПДФО та ЄСВ, оборотно-сальова відомість, первинні документи	Дт 64161	560,80	560,80	відсутнє
Разом			**19680,50**	**19680,50**	**відсутнє**

Отже, як видно з даних таблиці 2.8 відхилень між даними ПП «Перше» та розрахунками внутрішнього контролера у частині формування дебіторської заборгованості за розрахунками з бюджетом не виявлено.

Наступним етапом внутрішнього контролю дебіторської заборгованості є перевірка правильності формування іншої поточної дебіторської заборгованості, що наведена у рядку 1155 Балансу ПП «Перше» і становить станом на 31 грудня 2021 року 99,7 тис.грн.

На досліджуваному підприємстві зазначена заборгованість складається із сум дебіторської заборгованості, що не зазначені в інших статтях дебіторської заборгованості. До неї включається дебіторська заборгованість за такими рахунками обліку:

- 372 «Розрахунки з підзвітним особами»;
- 374 «Розрахунки за претензіями»;
- 377 «Розрахунки з іншим дебіторами».

У таблиці 2.9 наведено структуру дебіторської заборгованості за статтею 1155 «Інша поточна дебіторська заборгованість» станом на початок та кінець 2021 року.

Таблиця 2.9

Структура іншої поточної дебіторської заборгованості
станом на початок та кінець 2021 року на ПП «Перше»

Вид дебіторської заборгованості	Сальдо за рахунком	Станом на 01.01.2021р.		Станом на 31.12.2021р.	
		Сума, грн.	Питома вага,%	Сума, грн.	Питома вага,%
Розрахунки з підзвітними особами	Дт 372	625,41	0,70	1520,40	1,50
Розрахунки за претензіями	Дт 374	34520,00	38,90	34520,00	34,60
Розрахунки з іншими дебіторами	Дт 377	53539,69	60,40	63681,23	63,90
Разом		**88685,10**	**100,00**	**99721,63**	**100,00**

Отже, як видно з даних таблиці 2.9, найбільшу питому вагу у загальній величині іншої поточної дебіторської заборгованості займає дебіторської заборгованість з іншим дебіторами (60,4% на початок року та 63,90% - на кінець). При перевірці первинних документів та даних синтетичного обліку внутрішнім контролером встановлено, що дана заборгованість виникла за ТОВ «Кіровоградська обласна енергопостачальна компанія». Дана заборгованість характеризується як поточна, оскільки вона погашається протягом місяця, наступного за звітним. Це пов’язано з тим, що договір з даним контрагентом укладено таким чином, що ПП «Перше» перераховує передоплату за постачання активної електричної на місяць вперед. А у наступному місяці на підставі актів передачі електроенергії дана заборгованість закривається, проте одразу виникає нова, як передоплата на наступний місяць. Внутрішній контролер рекомендує підприємству переглянути з постачальником умови договору для того, щоб мати можливість сплачувати за використані енергоносії за фактом їх використання, а не на умовах передоплати, адже це відволікає оборотні кошти підприємства. Також наразі на українському ринку енергоносіїв існує можливість вибору постачальника з більш вигідними умовами роботи. Також, внутрішній контролер ще раз зауважує на тому, що заборгованість за

виданими авансами згідно методології обліку, повинна обліковуватись на рахунку 371 «Розрахунки за виданими авансам», але на ПП «Перше» даний рахунок взагалі не ведеться.

Дебіторська заборгованість з підзвітними особами на початок 2021 року становила 625,41 грн., на кінець – 1520,40 грн. Якщо на початок 2021 року дана заборгованість мала поточний характер, то на кінець року її наявність може мати негативні податкові наслідки для досліджуваного підприємства.

Так, згідно даних виписок банку за корпоративним рахунком, з'ясовано, що 30 грудня 2020 року директору Заіці Світлані Григорівні було перераховано кошти у сумі 625,41 грн. для розрахунку з постачальником. Звітування (надала до бухгалтерії підприємства Звіт про використання коштів, наданих на вирядження та у під звіт та квитанції до нього) за дану суму вона здійснила 2 січня 2021 року. Отже, порушень у строках та порядку звітування не виявлено.

Щодо заборгованості, сформованої на кінець 2021 року, то внутрішнім контролером з'ясовано наступне: сума розміром 1520,40 грн. була видана готівкою одному із працівників підприємства 10 жовтня 2021 року для оплати послуг транспортування. На дату складання балансу ці кошти не було повернуто до каси підприємства, а також не було за них відзвітовано. Згідно вимог Податкового кодексу України, суми підзвітної заборгованості, які не відшкодовані підприємству, повинні включатись до сукупного оподатковуваного доходу працівника та обкладатись податком на доходи фізичних осіб та військовим збором, чого не було зроблено на підприємстві. Тому внутрішній контролер рекомендує врегулювати дану ситуація та внести необхідні коригування до податкової звітності підприємства.

Також на ПП «Перше» мав місце випадок висунення претензії постачальнику «Укрзалізниця» щодо нестачі товарів. Наразі проводиться претензійна робота та підготовка до судового розгляду.

У таблиці 2.10 представлено робочий документ внутрішнього контролера щодо підтвердження правильності формування даних про іншу поточну дебіторську заборгованість.

Таблиця 2.10

Робочий документ внутрішнього контролера з перевірки правильності формування іншої поточної дебіторської заборгованості на ПП «Перше» станом на 31 грудня 2021 року

Вид	Сальдо за рахунком	Сума, грн.		Відхилення
		за даними підприємства	за розрахунком контролера	
Розрахунки з підзвітними особами	Дт 372	1520,40	1520,40	відсутнє
Розрахунки за претензіями	Дт 374	34520,00	34520,00	відсутнє
Розрахунки з іншими дебіторами	Дт 377	63681,23	63681,23	відсутнє
Разом		**99721,63**	**99721,63**	

Отже, як видно з даних таблиці 2.10, відхилень між даними внутрішнього контролера та досліджуваного підприємства у частині іншої поточної заборгованості не виявлено.

За допомогою таблиці 2.11 здійснимо групування дебіторської заборгованості у залежності від строків її виникнення станом на кінець 2021 року.

Таблиця 2.11

Робочий документ внутрішнього контролера з перевірки групування дебіторської заборгованості за строками виникнення станом на 31 грудня 2021 року на ПП «Перше»

Статті дебіторської заборгованості	Разом на кінець періоду, що підлягає перевірці, грн.	у т.ч. за строками виникнення, грн.				
		до 1 місяця	1-2	3-6	6-12	більше 12 місяців
Дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги	399,7	35,6	30,5	13,1		320,5
Дебіторська заборгованість за розрахунками з бюджетом	19,8	8,7	11,1			
Інша поточна дебіторська заборгованість	99,7			99,7		
Разом	**519,2**	**44,3**	**41,6**	**112,8**	**0,00**	**320,5**

Як свідчать дані таблиці 2.11 на ПП «Перше» на кінець 2021 року дебіторська заборгованість, строк виникнення якої до одного місяця становить 44,3 тис.грн.; від одного до двох місяців – 41,6 тис.грн.; від трьох до шести місяців – 112,8 тис.грн.; понад 12 місяців – 320,5 тис.грн.

2.3. Внутрішній контроль кредиторської заборгованості на досліджуваному підприємстві

Облік кредиторської дебіторської заборгованості на ПП «Перше» ведеться за допомогою програми 1С:Бухгалтерія з використанням рахунків бухгалтерського обліку, які визначені Наказом про облікову політику підприємства (додаток Д). Дані журналів-ордерів, інших облікових регістрів і додаткових довідок головний бухгалтер відображає у Головній книзі підприємства (оборотно-сальдовому балансі), що є підставою для складання балансу підприємства.

На ПП «Перше» існує кредиторська заборгованість, яка складається з різних видів, інформація про яку наведена у Балансі станом на 31 грудня 2021 року (додаток В). У таблиці 2.12 представлено структуру кредиторської заборгованості досліджуваного підприємства.

Таблиця 2.12

Склад і структура кредиторської заборгованості
ПП «Перше» у 2020-2021 роках

Стаття балансу	2020 рік		2021 рік	
	Сума, тис.грн.	Питома вага у загальній величині, %	Сума, тис.грн.	Питома вага у загальній величині, %
Кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги	211,7	77,63	325,8	67,41
Кредиторська заборгованість за розрахунками з бюджетом	34,7	12,72	104,7	21,66
Кредиторська заборгованість зі страхування	1,5	0,55	21,7	4,49
Кредиторська заборгованість з оплати праці	24,8	9,10	31,1	6,44
Разом	**272,7**	**100,00**	**483,3**	**100,00**

На рис. 2.3 та рис. 2.4 у графічному виразі наведено структуру кредиторської заборгованості ПП «Перше» станом на кінець 2020 року та на кінець 2021 року відповідно.

Рис. 2.3. Структура кредиторської заборгованості на ПП «Перше» станом на 31 грудня 2020 року

Рис. 2.4. Структура кредиторської заборгованості на ПП «Перше» станом на 31 грудня 2021 року

Отже, як видно з даних таблиці 2.12 та рис. 2.3 та 2.4 найбільшу питому вагу у загальній величині кредиторської заборгованості ПП «Переш» як у 2020 році, так і у 2021 році займає кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги. Так, на кінець 2020 року вона становила 77,63%, а на кінець

2021 року – 67,41%. Друге місце посідає кредиторська заборгованість за розрахунками з бюджетом: у 2020 році – 12,72%, у 2021 році – 21,66%.

У цілому, кредиторська заборгованість у 2021 році збільшилась у порівнянні з 2020 роком на 210,6 тис. грн.

Слід додати, що у складі Розділу ІІІ «Поточні зобов'язання» на ПП «Перше» на початок 2021 року рахується заборгованість за короткостроковими кредитами банків у сумі 430,0 тис.грн. (АБ «Південний»). Дана заборгованість підтверджується внутрішнім контролером. Протягом 2021 року даний кредит було повністю погашено.

Для обліку кредиторської заборгованості Наказом про облікову політику ПП «Перше» передбачено ведення рахунку 63 «Розрахунки з постачальниками та підрядниками», до якого відкрито такі субрахунки: 631 «Розрахунки з вітчизняними постачальниками», 632 «Розрахунки з іноземними постачальниками».

Дослідимо порядок відображення кредиторської заборгованості на рахунках бухгалтерського обліку на конкретній господарській операції, використовуючи дані обліку, представлені у додатку М.

Так, на підставі договору №125/2020 від 30 листопада 2020 року, укладеним між ПП «Перше» та ТОВ «Бейспак» постачальник протягом І кварталу 2021 року поставив тарних матеріалів на загальну суму 25 791,60 грн., у т.ч. ПДВ – 4 298,60 грн. (видаткові накладні, товарно-транспортні накладні, податкові накладні, інші супроводжувальні документи). Протягом звітного періоду коштів даному постачальнику було перераховано на суму 27 1,60 грн., у т.ч. ПДВ – 4 568,60 грн. Перерахування коштів постачальнику було більше, оскільки за даним постачальником рахувалась кредиторська заборгованість у сумі 1 620,0 грн. (виписка банку). Отже, заборгованості за даним постачальником не виникло. Дані інформація згрупована у таблиці 2.13.

Таблиця 2.13

Порядок формування кредиторської заборгованості за контрагентом ТОВ «Бейспак» (м. Дніпро) у І кварталі 2021 року на ПП «Перше»

Дата	Оплата за матеріали (Дт 631 «Розрахунки з вітчизняними постачальниками» Кт 311 «Поточні рахунки в національній валюті») (додаток М1)	Надходження пакувальних матеріалів (Дт 204 «Тара й тарні матеріали» Кт 631 «Розрахунки з вітчизняними постачальниками» (додаток М)
Заборгованість на 01.01.2021 р.		**1620,00**
06.01.21	1620,00	
01.02.21		1680,00
01.02.21		10167,60
08.02.21	11847,60	
26.02.21		12144,00
26.02.21		1800,00
05.03.21	13944,00	
Разом за період	27411,60	25791,60
Заборгованість на 31.03.21р.	**0,00**	**0,00**

На підставі договору від 10 червня 2021 року, укладеного між ПП «Перше» та ТОВ «Торговий дім «Новіс» (м. Київ) постачальник відвантажив пакувальних матеріалів у червні цього ж року на суму 10 153,65 грн., у т.ч. ПДВ – 3 121,03 грн. (видаткові накладні, товарно-транспортні накладні, податкові накладні, інші супроводжувальні документи). Оплатило ПП «Перше» у червні 2021 року даному постачальнику 8 572,50 грн., у т.ч. ПДВ – 1 428,75 грн. (виписка банку). Для зручності, згрупуємо дану інформацію у таблиці 2.14.

Таблиця 2.14

Відображення в обліку розрахунків з постачальником ТОВ «Торговий дім «Новіс» (м. Київ) на ПП «Перше» у червні 2021 року

Зміст господарської операції	Первинні документи	Бухгалтерське проведення		Сума, грн.
		Дебет	Кредит	
Заборгованість на 01.06.2021р.	Аналіз рахунку по субконто	0,00	0,00	
Надходження тарних матеріалів на підприємство	Видаткова накладна №25 від 13.06.2021р.	204 «Тара і тарні матеріали»	631 «Розрахунки з вітчизняними постачальниками»	15605,12
Відображено з ПДВ з постачання	Податкова накладна №145 від 13.06.2021р.	644 «Податковий кредит»	631 «Розрахунки з вітчизняними постачальниками»	3121,03

Зміст господарської операції	Первинні документи	Бухгалтерське проведення		Сума, грн.
		Дебет	Кредит	
Віднесено ПДВ до складу податкового кредиту	Податкова накладна №145 від 13.06.2021р.	6413 «Розрахунки з бюджетом за ПДВ»	644 «Податковий кредит»	3121,03
Перераховано кошти постачальнику	Виписка банку	631 «Розрахунки з вітчизняними постачальниками»	311 «Поточні рахунки в національній валюті»	8572,50
Заборгованість на 30.06.2021р.	Аналіз рахунку по субконто	0,00	**10153,65**	

Отже, як видно з даних таблиці 2.14 за даним контрагентом на ПП «Перше» станом на 30 червня 2021 року сформована кредиторська заборгованість у сумі 10 153,65 грн.

Для підтвердження реальності та правильності визначення суми кредиторської заборгованості внутрішнім контролером було проведено звірку розрахунків з кожним контрагентом станом на 31 грудня 2021 року. Для цього кредиторам було надіслано акти звірки, які були ними оброблені та повернуті на ПП «Перше» з підписами і печатками. За результатами такої звірки внутрішнім контролером було сформовано робочий документ з підтвердження реальності та правильності формування кредиторської заборгованості за товари, роботи послуги, який представлено у таблиці 2.15.

Таблиця 2.15

Робочий документ внутрішнього контролера з перевірки реальності та правильності формування кредиторської заборгованості за товари, роботи, послуги станом на 31 грудня 2021 року на ПП «Перше»

Найменування контрагента	Розмір кредиторської заборгованості за даними:			Підтверджено/ Не підтверджено
	обліку підприємства	первинних документів	актів звірок з контрагентами	
ТОВ «Юнік Трейд»	21450,60	21450,60	21450,60	Підтверджено
ТОВ «Укрзапчастина»	3600,0	3600,0	3600,0	Підтверджено
ТОВ «ЄвроКар»	25980,60	25980,60	25980,60	Підтверджено
ТОВ «Автооптимал»	56900,80	56900,80	56900,80	Підтверджено
ТОВ «Бейспак»	1120,60	1120,60	1120,60	Підтверджено
ТОВ «ТД «Новіс»	220,00	220,00	220,00	Підтверджено
ПП «Трейд Софт»	65807,90	65807,90	65807,90	Підтверджено
ТОВ «Автооптимал»	36540,22	36540,22	36540,22	Підтверджено
ПП «Автопрайд»	13650,20	13650,20	13650,20	Підтверджено
ФОП Мещеряков І.П.	50000,00	50000,00	50000,00	Підтверджено
ФОП Глушко І.П.	50709,82	50709,82	50709,82	Підтверджено
Разом	**325980,74**	**325980,74**	**325980,74**	

Отже, як видно з даних таблиці 2.15 внутрішнім контролером підтверджується сума кредиторської заборгованості та вона повністю відповідає даним рядка 1615 «Кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги» Балансу ПП «Перше» станом на 31 грудня 2021 року і становить 325 980,74 грн.

Оскільки у балансі підприємства формуються дані і про кредиторську заборгованість на початок 2021 року, внутрішнім контролером на підставі даних обліку підприємства було перевірено і правильність визначення кредиторської заборгованості за товари, роботи, послуги і на 31 грудня 2020 року. Робочий документ наведено у таблиці 2.16.

Таблиця 2.16

Робочий документ внутрішнього контролера з перевірки реальності та правильності формування кредиторської заборгованості за товари, роботи, послуги станом на 31 грудня 2020 року на ПП «Перше»

Найменування контрагента	Розмір кредиторської заборгованості за даними:			Підтверджено/ Не підтверджено
	обліку підприємства	первинних документів	актів звірок з контрагентами	
ТОВ «Юнік Трейд»	21400,00	21400,00	21400,00	Підтверджено
ТОВ «Альфа Глобал»	3560,80	3560,80	3560,80	Підтверджено
ТОВ «ЄвроКар»	11250,00	11250,00	11250,00	Підтверджено
ТОВ «Автооптимал»	31220,20	31220,20	31220,20	Підтверджено
ТОВ «Бейспак»	320,00	320,00	320,00	Підтверджено
ТОВ «ТД «Новіс»	1500,00	1500,00	1500,00	Підтверджено
ТОВ «АгатАвто»	65480,00	65480,00	65480,00	Підтверджено
ПП «Автопрайд»	12540,0	12540,0	12540,0	Підтверджено
ФОП Глушко І.П.	64409,90	64409,90	64409,90	Підтверджено
Разом	**211680,90**	**211680,90**	**211680,90**	

Отже, як видно з даних таблиці 2.16 внутрішнім контролером підтверджується сума кредиторської заборгованості та вона повністю відповідає даним рядка 1615 «Кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги» Балансу ПП «Перше» станом на 31 грудня 2020 року і становить 211 680,90 грн.

У складі кредиторської заборгованості ПП «Перше» як на початок 2021 року, так і на кінець у Балансі існує кредиторська заборгованість за розрахунками з бюджетом.

На початок 2021 року дана заборгованість становила 34,7 тис.грн., а на кінець вона збільшилась до 104,7 тис.грн. При вивченні облікових регістрів підприємства, первинної документації та особової картки в електронному кабінеті платника податків досліджуваного підприємства встановлено, що дана заборгованість сформована за рахунок кредитового сальдо за рахунком 64131 «Розрахунки з бюджетом з ПДВ». Вона виникла внаслідок донарахування суми податку на додану вартість за результатами камеральних перевірок Державної податкової служби України. Оскільки на ПП «Перше» не відкрито окремий рахунок для обліку штрафів, вся сума обліковується на рахунку з обліку ПДВ.

Крім того, на ПП «Перше» рахується кредиторська заборгованість зі страхування та з оплати праці. Так, заборгованість зі страхування на початок 2021 року становила 1,5 тис.грн., а на кінець – 21,7 тис.грн. Заборгованість з виплати заробітної плати на початок року становила 24,8 тис.грн., а на кінець 2021 року – 31,1 тис.грн. Дана заборгованість має поточний характер і погашається у наступних звітних місяцях. Також значну питому вагу у складі поточних зобов'язань ПП «Перше» займають інші поточні зобов'язання. На досліджуваному підприємстві вони складаються з розрахунків з підзвітними особами та розрахунків з іншими кредиторами.

У таблиці 2.17 представлено робочий документ внутрішнього контролера щодо підтвердження правильності формування даних про інші поточні зобов'язання.

Таблиця 2.17

Робочий документ внутрішнього контролера з перевірки правильності формування інших поточних зобов'язань на ПП «Перше» станом на 31 грудня 2021 року

Вид	Сальдо за рахунком	Сума, грн.		Відхилення
		за даними підприємства	за розрахунком контролера	
Розрахунки з підзвітними особами	Кт 372	5600,00	5600,00	відсутнє
Розрахунки з іншим кредиторами	Кт 685	638690,60	638690,60	відсутнє
Разом		**644290,60**	**644290,60**	

Кредитове сальдо за рахунком 685 «Розрахунки з іншими кредиторами» складається із заборгованості, пов'язаної за сплатою судового збору (подання документів до окружного адміністративного суду м. Кропивницький щодо відновлення реєстрації податкових накладних) у сумі 5600,0 грн. та суми поворотної фінансової допомоги директора підприємства у сумі 638690,60 грн.

Як видно з даних таблиці 2.17, відхилень між даними внутрішнього контролера та досліджуваного підприємства у частині інших поточних зобов'язань не виявлено.

За допомогою таблиці 2.18 здійснимо групування кредиторської заборгованості у залежності від строків її виникнення станом на кінець 2021 року.

Таблиця 2.18

Робочий документ внутрішнього контролера
з перевірки групування кредиторської заборгованості за строками виникнення станом на 31 грудня 2021 року на ПП «Перше»

Статті дебіторської заборгованості	Разом на кінець періоду, що підлягає перевірці, грн.	у т.ч. за строками виникнення, грн.				
		до 1 місяця	1-2	3-6	6-12	більше 12 місяців
Кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги	325,8	71,0	254,8			
Кредиторська заборгованість за розрахунками з бюджетом	104,7	44,3	12,6	47,8		
Кредиторська заборгованість зі страхування	21,7	21,7				
Кредиторська заборгованість з оплати праці	31,1	31,1				
Разом	**483,3**	**168,1**	**267,4**	**47,80**	**0,00**	**0,00**

Як свідчать дані таблиці 2.18 на ПП «Перше» на кінець 2021 року кредиторська заборгованість, строк виникнення якої до одного місяця становить 168,1 тис.грн.; від одного до двох місяців – 267,4 тис.грн.; від трьох до шести місяців – 47,8 тис.грн.

2.4. Оцінка системи управління дебіторською та кредиторською заборгованістю ПП «Перше»

Дослідження сутності дебіторської заборгованості та поточних зобов'язань і їх вплив на фінансовий стан та діяльність підприємства внутрішній контролер може здійснити за допомогою методів економічного аналізу.

Мета аналізу дебіторської та кредиторської заборгованості полягає у виявленні сум заборгованості, яка з точку зору економічної ефективності, є невиправданою, а також причин утворення та строків існування заборгованості.

Як було зазначено у попередніх пунктах роботи, ПП «Перше» у процесі господарської діяльності здійснює придбання товарів, робіт, послуг тощо, а також надає послуги. У випадку надання послуг на умовах попередньої оплати, то в даному випадку підприємство отримує так званий кредит від своїх постачальників. У випадку післяоплати ПП «Перше» навпаки кредитує своїх покупців та замовників. У той же час ПП «Перше» виступає і кредитором своїх замовників, а також постачальників – при перерахуванні їм авансів. Тому, в даному випадку необхідно постійно стежити за співвідношенням дебіторської і кредиторської заборгованості.

Порівняльна оцінка дебіторської заборгованості та поточних зобов'язань наведена у таблиці 2.19. Дані формувались на підставі додатку В.

Таблиця 2.19

Порівняльна оцінка дебіторської заборгованості та поточних зобов'язань на ПП «Перше» станом на 31 грудня 2021 року

Показник	Заборгованість		Перевищення заборгованості	
	дебіторська	кредиторська	дебіторської	кредиторської
Заборгованість за товари, роботи, послуги	399,7	325,8	73,9	
Заборгованість за розрахунками з бюджетом	19,8	126,4		106,6

Показник	Заборгованість		Перевищення заборгованості	
	дебіторська	кредиторська	дебіторської	кредиторської
Інша поточна заборгованість	99,7	675,4		575,7
Разом	**519,2**	**1127,60**	**73,9**	**682,3**

Дані таблиці 2.19 свідчать про перевищення кредиторської заборгованості над дебіторською на 682,3 тис.грн. Це перевищення відбулось за рахунок заборгованості за розрахунками з бюджетом (на 106,6 тис.грн.) та іншої поточної заборгованості (на 575,7 тис.грн.). Таке суттєве перевищення характеризується як негативна тенденція, та створює загрозу фінансовій стійкості ПП «Перше». Перевищення дебіторської заборгованості над кредиторською за товари, роботи, послуги на 73,9 тис.грн. вказує на відволікання оборотних коштів і може призвести до необхідності залучення позикових коштів для забезпечення поточної діяльності підприємства.

Дебіторська та кредиторська заборгованість повинні бути збалансованими. Способом визначення оптимального співвідношення є обчислення коефіцієнту, який вказує скільки дебіторської заборгованості припадає на 1 гривню кредиторської заборгованості. Оптимальним є його значення від 0,9 до 1,0. Це означає, що за нормальних умов функціонування, кредиторська заборгованість повинна перевищувати дебіторську не більше ніж на 10%. Для цього внутрішній контролер використовує таку формулу:

КСДК = Ra / Rp, де

КСДК – коефіцієнт співвідношення дебіторської і кредиторської заборгованості;

Ra – величина дебіторської заборгованості;

Rp – величина кредиторської заборгованості.

У таблиці 2.20 представлено аналіз співвідношення дебіторської і кредиторської заборгованості у 2020-2021рр. на досліджуваному підприємстві. Дані формувались на підставі додатку В.

Таблиця 2.20

Аналіз співвідношення дебіторської і кредиторської заборгованості у 2020-2021рр. на ПП «Перше»

Дата	Дебіторська заборгованість	Кредиторська заборгованість	Оптимальне значення	КСДК	Відхилення фактичного значення від оптимального
31.12.2020	642,4	1167,3	0,9-1,0	0,55	-0,45
31.12.2021	519,2	1127,60		0,46	-0,54

Як видно з даних таблиці 2.20 за 2020 рік коефіцієнт співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості становив 0,55. Це означає, що кредиторська заборгованість перевищує дебіторську заборгованість на 45%. За результатами 2021 року даний коефіцієнт становить 0,46, що вказує на перевищення кредиторської заборгованості над дебіторською на 54%. Такі розрахунки свідчать про неефективне співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості. Внутрішній контролер рекомендує ПП «Перше» здійснювати такий аналіз у поточному режимі, а керівництву розробити заходи щодо зниження значення КСКД – зниження величини заборгованостей шляхом скорочення строків їх погашення, але не за рахунок зменшення реалізації послуг.

Крім визначеного вище показника, внутрішній контролер вважає за необхідне розрахувати також ще ряд показників щодо дебіторської заборгованості: коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості; період погашення дебіторської заборгованості; частка дебіторської заборгованості в загальному обсязі поточних активів підприємства; відношення середньої величини дебіторської заборгованості до виручки від реалізації.

Так, використовуючи дані фінансової звітності ПП «Перше» (додаток В) обчислимо вказані показники. Розрахунки представимо у вигляді таблиці 2.21.

Таблиця 2.21

Аналіз дебіторської заборгованості ПП «Перше» станом за 2020-2021 роки

Показник	Методика розрахунку	Значення		Зміни
		на 31.12.2020	на 31.12.2021	
Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	виручка від реалізації / середня величина дебіторської заборгованості	3,6	2,3	-1,3
Період погашення дебіторської заборгованості	(кількість днів у році * середня величина дебіторської заборгованості за товари, роботи, послуги) / виручка від реалізації	100	252	+152
Частка дебіторської заборгованості в загальному обсязі поточних активів підприємства	дебіторська заборгованість / поточні активи	0,49	0,39	-0,10

З даних таблиці 2.21 видно, що у 2020 році дебіторська заборгованість перетворювалась у грошові кошти 3,6 разів, а у 2021 році – 2,3 рази. Зниження значення даного показника у 2021 році можна охарактеризувати як негативну тенденцію, оскільки це вказує на зниження платіжної дисципліни замовників, і як наслідок несвоєчасне надходження оплати за надані послуги та виконані роботи.

Оберненим до вищевказаного показника є коефіцієнт, що характеризує період погашення дебіторської заборгованості. Так, у 2020 році погашення дебіторської заборгованості у середньому відбувалось протягом 100 днів, а у 2021 році – 252 дні. Така значна кількість днів та ще й збільшення їх у 2021 році на 152 дні вказує на суттєві проблеми у розрахунках з покупцями і замовниками. Це свідчить про неякісну політику управління дебіторською заборгованістю та вказує на необхідність перегляду стратегії управління нею.

Дебіторська заборгованість у 2020 році становила 49% від загальної величини поточних активів підприємства, а у 2021 році її доля зменшилась до 39%.

При проведенні аналізу кредиторської заборгованості внутрішнім контролером використано ряд показників, які наведені у таблиці 2.22.

Таблиця 2.22

Аналіз кредиторської заборгованості ПП «Перше» станом за 2020-2021 роки

Показник	Методика розрахунку	Значення		Зміни
		на 31.12.2020	на 31.12.2021	
Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) / середня величина кредиторської заборгованості за товари, роботи, послуги	5,35	4,29	-1,06
Коефіцієнт покриття	оборотні активи / поточні зобов'язання	0,99	1,05	+0,06
Період погашення кредиторської заборгованості	(кількість днів у році * середня величина кредиторська заборгованості за товари, роботи, послуги) / Собівартість реалізованої продукції, товарів, робіт, послуг	68,2	83,8	+15,6

Нормативне значення коефіцієнта оборотності кредиторської заборгованості коливається у межах від 5 до 12 днів у залежності від сфери діяльності підприємства. Зниження оборотності кредиторської заборгованості можна охарактеризувати як позитивне явище, оскільки це вказує на можливість підприємства фінансувати свою діяльність за рахунок постачальників та підрядників. Проте, тут варто не перебільшити, адже за такого ставлення постачальники будуть збільшувати ціну товару шляхом включення в неї ризиків несвоєчасної сплати. Якщо такого не відбувається, то можна сказати, що така невисока оборотність кредиторської заборгованості для ПП «Перше» є виправданою.

Коефіцієнт покриття (поточної ліквідності) вказує на співвідношення оборотних активів і поточних зобов'язань. Він є індикатором спроможності підприємства покривати поточні зобов'язання за рахунок оборотних активів, тобто визначає скільки є гривень оборотних коштів на одну гривню поточних зобов'язань. Рекомендованим є значення у межах від 1 до 3. На ПП «Перше» станом на 31.12.2020 року даний коефіцієнт становив 0,99 п.п., а на кінець 2021 року – 1,05 п.п. Збільшення даного показника внутрішній контролер характеризує, як позитивну тенденцію.

Період погашення кредиторської заборгованості – індикатор ділової активності та використовується для оцінки ефективності управління кредиторською заборгованістю. Визначається як співвідношення добутку кількості днів у році на середньорічну суму кредиторської заборгованості до собівартості реалізованої продукції, товарів, робіт, послуг. Станом на 31 грудня 2020 року період погашення кредиторської заборгованості становив 68 днів, а станом на 31 грудня 2021 року він становив 84 дня. Розраховані показники свідчать, що досліджуване підприємство у 2021 році використовувало кошти постачальників у середньому 84 дні. Збільшення даного показника вказує на збільшення періоду погашення кредиторської заборгованості і має позитивний вплив на фінансовий стан ПП «Перше». Рекомендованими є значення даного показника у залежності від сфери діяльності від 30 до 75 днів. Високе значення даного показника може призвести до погіршення відносин з постачальниками та підрядниками, а також до підвищення цін на товари, роботи, послуги. Для уникнення таких проблем внутрішній контролер рекомендує ПП «Перше» підвищити контроль за платіжною дисципліною підприємства та розробити заходи щодо більш ефективного управління грошовими потоками.

Отже, систему управління дебіторською та кредиторською заборгованістю на ПП «Перше» можна визначити як задовільну.

Висновки до розділу 2

Практична частина базувалась на даних обліку приватного підприємства «Перше», основним видом діяльності якого є технічне обслуговування і ремонт моторних транспортних засобів. Згідно законодавства досліджуване підприємство є суб’єктом малого підприємства, тому воно складає звітність відповідно до вимог НП(С)БО 25 «Спрощена фінансова звітність». ПП «Перше» є платником податку на прибуток, податку на додану вартість, а також виступає податковим агентом щодо сплати утримання та сплати податку на доходи фізичних осіб та військового

збору. Також від фонду оплати праці підприємство нараховує та сплачує єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

Проведений аналіз фінансового стану свідчить про відносно стійке фінансове становище ПП Перше». Деякі показники, які збільшились або наблизились до нормативних значень вказують на наявні реальні можливості підвищення фінансової стійкості та стабільності діяльності ПП «Перше».

Облік дебіторської та кредиторської заборгованості на ПП «Перше» ведеться за допомогою програми 1С:Бухгалтерія з використанням рахунків бухгалтерського обліку, які визначені Наказом про облікову політику підприємства. Дані журналів-ордерів, інших облікових регістрів і додаткових довідок головний бухгалтер відображає у Головній книзі підприємства (оборотно-сальдовому балансі), що є підставою для складання балансу підприємства.

Станом на 31 грудня 2021 року на ПП «Перше» загальна величина дебіторської заборгованості становила 519,2 тис.грн., яка складалась із: дебіторської заборгованості за товари, роботи, послуги (399,7 тис.грн.); дебіторської заборгованості за розрахунками з бюджетом (19,8 тис.грн.); іншої поточної дебіторської заборгованості.

Станом на 31 грудня 2021 року на досліджуваному підприємстві загальна величина кредиторської заборгованості становила 483,3 тис.грн., яка складалась із: кредиторської заборгованості за товари, роботи, послуги (325,8 тис.грн.); кредиторської заборгованості за розрахунками з бюджетом (104,7 тис.грн.); кредиторської заборгованості зі страхування (21,7 тис.грн.); кредиторської заборгованості з оплати праці (31,1 тис.грн.).

У другому розділі роботи було описано порядок проведення внутрішнього контролю дебіторської та кредиторської заборгованості. Внутрішній контроль проводився у наступні послідовності: досліджено порядок відображення в обліку заборгованості з дебіторам та кредиторами; підтверджено реальність заборгованості; здійснено оцінку заборгованості; згруповано заборгованість за строками виникнення.

Проведена перевірка суттєвих недоліків та порушень у порядку формування дебіторської та кредиторської заборгованості не виявила.

Також здійснено оцінку системи управління дебіторською та кредиторською заборгованістю та визначено її як задовільну.

РОЗДІЛ 3. ПРОПОЗИЦІЇ З УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЯ СИСТЕМИ ВНУТРІШНЬОГО КОНТРОЛЮ ДЕБІТОРСЬКОЇ ТА КРЕДИТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ

3.1. Проблеми внутрішнього контролю та рекомендації з покращення організації його системи

Система внутрішнього контролю вважається ефективною, якщо вона своєчасно попереджає формування недостовірної інформації та оперативно виявляє й усуває можливі недоліки від використання такої інформації.

Ми погоджуємось із думкою, що «оскільки система внутрішнього контролю впливає в цілому як на фінансовий стан так і на результати діяльності суб'єктів господарювання, тому для забезпечення об'єктивності, правдивості, неупередженості, якості висновків і пропозицій, що приймаються за результатами контрольних перевірок, необхідно зменшити, або зовсім унеможливити вплив суб'єктивних чинників на учасників контрольного процесу. Для цього необхідно оптимізувати організаційну побудову як контрольного процесу у цілому, так і кожної з контрольних процедур, що забезпечується чіткою координацією роботи кожного учасника» [98, с. 232].

Каменська Т.О. та Редько О.Ю. в практиці українських підприємств визначають п'ять проблем, які виникають при організації системи внутрішнього контролю: у сфері контролю зі сторони наглядової ради; у сфері розподілу відповідальності і повноважень; у сфері внутрішньої нормотворчості; у сфері ризик-менеджменту; в роботі служби внутрішнього контролю [40, с. 110-111].

Семенець А. стверджує, що «у процесі створення системи внутрішнього контролю на підприємствах виникає низка проблем: недостатня кваліфікація кадрів, що пов'язано з низькою теоретичною підготовкою та відсутністю практичного досвіду створення подібних систем; відсутність розвиненої й апробованої теоретичної бази, що пов'язано з

недостатністю наукових досліджень і теоретичних розробок у цьому напрямі; відсутність законодавчої бази, котра чітко регламентує створення й оцінку систем внутрішнього контролю й аудиту на підприємстві; оцінка її ефективності тощо» [70, с. 387].

Шаталіна О.І. та Артюх О.В. відзначають, що «на сьогоднішній день існує низка проблем запровадження системи внутрішнього контролю на підприємстві, основною причиною виникнення яких є нерозуміння власниками його сутності, мети і завдань. Також адміністрація не надає належної уваги побудові ефективної системи його здійснення» [96, с. 25]. Крім того, вони наголошують, що «основні проблемні аспекти розвитку внутрішнього контролю на підприємствах негативно впливають як на ефективність внутрішнього контролю, так і на результати діяльності підприємства, а для впровадження ефективної системи внутрішнього контролю необхідно, не тільки забезпечувати його своєчасність, повноцінність операцій і процесів, а також розробити внутрішні стандарти контролю, здійснити автоматизацію контролю та удосконалити нормативно-правову базу стосовно внутрішнього контролю» [96, с. 26].

На систему внутрішнього контролю впливають об’єктивні та суб’єктивні фактори, тобто існуючі об’єктивні обмеження у застосуванні загальних принципів внутрішнього контролю на підприємствах: на невеликих підрозділах доволі важко реалізовуються принципи розподілу обов’язків через незначну кількість працівників; недостатня підготовка, нефаховість та некомпетентність співробітників; можуть виникати проблеми коли входять у змову працівники підприємства між собою та із зовнішніми контрагентами; додаткові витрати, які необхідно нести при створенні дієвих механізмів внутрішнього контролю; зависокі темпи розвитку, коли звірка даних відбувається неякісно або взагалі відсутня; суб’єктивні судження управлінського персоналу та менеджменту, коли приймаються неефективні або помилкові рішення, у т.ч. і за наявності злого умислу; управлінські рішення, які приймаються в інтересах бізнесу, іноді суперечать діючим на

підприємстві процедурам і політиці, що негативно впливає на стан внутрішнього контролю у цілому [40, с. 109-112].

Організації ефективної системи внутрішнього контролю, яка має ґрунтуватись на інтеграції й комплексності, своєчасності повідомлень про наявні відхилення, збалансованості, постійності та раціональному розподілі обов'язків і відповідальності сприятиме:

- створення надійної системи бухгалтерського обліку;
- повне дотримання принципів обліку, у т.ч. обов'язкове врахування вимог законодавчих актів і нормативних документів та виконання працівниками встановлених на підприємстві правил, інструкцій і нормативів;
- зберігання майна та документів – запобігання пошкодженню, розкраданню, нецільовому використанню майна та унеможливлення розголошення і знищення інформації з комп'ютерних баз даних й облікових регістрів;
- формування всіх видів достовірної інформації необхідної для успішного управління підприємством;
- заходи з підвищення ефективності господарської діяльності – за допомогою процедур контролю усунення невиробничих витрат і нераціонального використання усіх видів ресурсів; покращення розрахункової дисципліни; оптимізація податкового навантаження; уникнення дублювання функцій управління.

Наразі відсутня єдність думок щодо основних складових при організації систему внутрішнього контролю (Додаток П, таблиця 3.1).

Таблиця 3.1

Основні складові організації системи внутрішнього контролю в різних літературних джерелах

Автор	**Складові**
Бондар М. [6, с. 82-83]	Середовище контролю, де відбуваються операції
	Система бухгалтерського обліку
	Незалежні процедури перевірки

Автор	Складові
Бондар Ю. [7, с. 170]	Організація
	Політика
	Процедури
	Персонал
	Облік
	Звітність
	Бюджети
Каменська Т.О., Редько О.Ю. [40, с. 117]	Середовище контролю
	Інформаційні системи
	Система управління ризиками
	Процедури контролю
	Моніторинг системи внутрішнього контролю
Левицька С. [47, с. 31], Черничук Л. [94]	Середовище контролю
	Облікова система
	Контрольні моменти (процедури)
Мулик Я. [58, с. 32]	Контрольне середовище
	Оцінка ризиків
	Процедури внутрішнього контролю
	Інформація
	Комунікація
	Моніторинг
Настенко М. [61]	Контрольне середовище і моральний клімат
	Інформаційні системи (збір і аналіз інформації та передача її за призначенням)
	Процедури контролю
	Оцінка ризику
	Моніторинг і виправлення помилок
Рубитель О. [76]	Середовище контролю
	Процес оцінки ризиків підприємства
	Інформаційна система та повідомлення інформації
	Заходи контролю
	Моніторинг заходів контролю
Станкевич Г. [83, с. 33]	Система бухгалтерського обліку
	Середовище контролю
	Процедури контролю
Модель COSO та МСА 315 «Ідентифікація та оцінка ризиків суттєвих викривлень через розуміння суб'єкта господарювання і його середовища»	Середовище контролю
	Управління ризиками
	Заходи контролю
	Інформаційна система
	Моніторинг

На наш погляд, ефективна та дієва система внутрішнього контролю має включати такі основні елементи, як: систему бухгалтерського обліку, середовище контролю та незалежні процедури контролю (таблиця 3.2).

Таблиця 3.2

Основні елементи системи внутрішнього контролю

Елемент	Суть	Заходи
Система бухгал-терського обліку	Дії через які господарські операції знаходять своє відображення на рахунках бухгалтерського обліку, в облікових регістрах і звітності	Передбачається збір, визначення, фіксація, аналіз, обчислення, підрахунок, класифікація, підсумовування і представлення узагальненої інформації про здійснені операції, процеси, що відбулись та проведені заходи – це має забезпечити:
		• оцінку системи обліку на її відповідність вказаним критеріям
		• отримання дозволів від керівництва на проведення облікових операцій
		• доступ до облікових записів підприємства лише після узгодження кола осіб, які мають на це відповідні повноваження
		• відображення всіх господарських операцій на відповідних рахунках і у точний час їх здійснення чи визнання
		• порівняння фактичної наявності активів із зазначеною документально. При виявленні відхилень, з'ясування їх причин і винних осіб, усунення розбіжностей та вжиття необхідних заходів для їх недопущення в майбутньому
		• збір точних, узагальнених і підсумкових показників для підготовки фінансової звітності згідно встановлених вимог для її подання
Середовище контролю	Ставлення та відношення власників і керівництва до існуючої СВК та загальне розуміння значення її ефективного функціонування для підприємства у цілому	Фактори середовища контролю – організаційна структура підприємства; політика й методи керівництва; безпосередня діяльність власників, керівництва, клієнтів; управлінські методи контролю (розподіл обов'язків, кадрова політика та її організація, визначення функцій управління та відповідальність за їх виконання) тощо
		Специфічні заходи контролю – контроль за арифметичною точністю записів; регулярне зіставлення, звірка, аналіз і перевірка рахунків; порівняння фактичних залишків наявних ТМЦ і грошових коштів із записами в облікових регістрах; постійні контрольні заходи умов використання та функціонування комп'ютерних інформаційних систем (у т.ч. періодичні оновлення комп'ютерних програм, зміна кодів доступу до інформаційних баз); порядок документообороту та затверджений його графік; введення контрольних рахунків і перевірочних облікових регістрів; дотримання вимог законодавчих актів у внутрішніх правилах і регламентах; відповідність внутрішньої інформації зовнішній і даним «третіх осіб»; джерелам інформації; аналіз і порівняння фінансових результатів діяльності підприємства із показниками фінансових прогнозів і планів
Незалежні процедури контролю	Процедури, які використовуються для визначення санкціонованості фінансово-господарських операцій, правильності їх документального оформлення і відображення в облікових регістрах	Ці контрольні процедури надають впевненість, що мета контролю досягнута, представлена фінансова інформація точна, повна, законна, а захист активів і даних забезпечений, зокрема це:
		• Процедури контролю за точністю даних – виконуються для впевненості, що кожна господарська операція відображена в обліку в повному обсязі, своєчасно та правильно відображена на рахунках бухгалтерського обліку
		• Процедури контролю за повнотою даних – забезпечують впевненість у тому, що дані за всіма господарськими операціями внесено до облікових регістрів і прийнято в обробку для складання звітності
		• Процедури контролю за санкціонуванням операцій – передбачають отримання дозволів на проведення значних і суттєвих господарських операцій та спрямовані на забезпечення правомірності й законності вчинених дій і здійснених процесів
		• Процедури контролю за збереженням активів – процедури, які базуються на запобіганні псуванню, крадіжкам і нестачі активів та обмеженні доступу до активів особам, які на те повноважень не мають. Ці процедури передбачають створення й функціонування дієвої контрольно-пропускної системи, встановлення на підприємстві сигналізації, засобів охорони, обладнання складських приміщень, сейфів тощо, а також постійне раптове і планове проведення інвентаризацій та внутрішніх контрольних заходів

Факторами, що необхідно враховувати при організації системи внутрішнього контролю, є:

- виконання контрольних функцій має покладатись на осіб, які з мають достатній досвід із питань контролю та можуть на високому професійному рівні оцінювати причини відхилень, помилок і недоліків, передбачати наслідки та вносити відповідні пропозиції щодо їх усунення;
- для забезпечення незалежності й об'єктивності при виконанні своїх обов’язків, співробітники, які здійснюватимуть контрольні дії не повинні мати прямі чи опосередковані матеріальні інтереси з підконтрольними особами;
- окреслення кола контрольних функцій, визначення кількості відділів і структурних одиниць та персональний склад фахівців повинні спиратись на затверджену концепцію внутрішнього контролю, яка має враховувати конкретні цілі та завдання підприємства на певний період;
- розробка та впровадження актуальних, сучасних й удосконалених прийомів, способів, форм і методів контролю, які найкраще пристосовані для виконання поставлених завдань перед системою внутрішнього контролю;
- при здійсненні всіх етапів господарської діяльності, виконанні планових показників та реалізації функцій управління (облік, аналіз, регулювання тощо), важливе місце має належати самоконтролю.

«Для налагодження належного функціонування системи внутрішнього контролю максимум зусиль необхідно докласти до підбору персоналу, який його здійснюватиме» [38, с. 96].

Наявність фахових, компетентних і досвідчених працівників із чітко визначеним колом їх функцій та повноважень є ключовим елементом ефективної системи внутрішнього контролю. Співробітники підприємства окрім професійних компетенцій повинні мати і високі морально-етичні якості (чесність, працьовитість, надійність), а в посадових інструкціях необхідно

дуже чітко прописати права, обов'язки та відповідальність кожного з них.

«Належне функціонування системи внутрішнього контролю залежить і від працівників, яким доручена відповідна діяльність. Система відбору, найму, просування по службі, навчання та підготовки кадрів повинна забезпечувати високу кваліфікацію і чесність відповідного персоналу. Відповідальність за розробку і практичне ведення системи внутрішнього контролю покладається на керівництво економічного суб'єкта. Від нього залежить, щоб система внутрішнього контролю відповідала розмірам і специфіці діяльності економічного суб'єкта, функціонувала регулярно та ефективно» [83, с. 32].

Правильний розподіл обов'язків між працівниками, які беруть участь у створенні обліково-аналітичної інформації та даних для внутрішнього контролю, допоможе уникнути крадіжок і зловживань, а також виявити випадкові помилки. Імовірність виявлення недоліків знижується, якщо господарська операція і здійснюється, і відображається в облікових регістрах однією і тією ж особою.

Система внутрішнього контролю має більше можливостей для успішної реалізації своїх завдань при її організації із залученням керівників різних підрозділів, оскільки вони більше за інших зацікавлені в досягненні цілей ефективної діяльності підприємства та їх не потрібно додатково ознайомлювати з конкретними питаннями організації виробництва та збуту – вони про це вже професійно поінформовані.

Має бути беззаперечною й неупередженою організація процесу дотримання необхідних формальних процедур для відображення в обліку господарських операцій, адже цей елемент системи внутрішнього контролю безпосередньо пов'язаний з чітким визначенням обов'язків, повноважень і прав кожного працівника.

Періодичні перевірки фактичної наявності активів, раптові та планові інвентаризації та інші контрольні заходи повинні забезпечувати збереження та схоронність майна і запасів підприємства.

Якісна й оперативна підготовка первинних документів, які є підставою для відображення господарських операцій, забезпечить своєчасне створення вихідної інформації з дотриманням встановлених вимог у нормативно-правових актах.

За своєю суттю, внутрішній контроль різною мірою та у тому чи іншому вигляді, здійснюється майже кожним співробітником підприємства – менеджерами різних рівнів, фінансово-економічним підрозділом і бухгалтерією, фахівцями з маркетингу, збуту і закупівель, юридичним відділом, керівниками проектів тощо. Ефективність управління у частині дебіторської та кредиторської заборгованості залежить значною мірою від скоординованості дій перелічених служб.

Ефективна взаємодія економічних, юридичних і облікових процедур здійснюється за допомогою якісно організованого бухгалтерського обліку дебіторської та кредиторської заборгованості, що формує інформацію, яка необхідна для складання фінансової, податкової і статистичної звітності, прийняття управлінських рішень та для задоволення потреб зовнішніх користувачів.

«Дані бухгалтерського обліку описують безперервно мінливі ситуації, в яких знаходиться підприємство. Кожна така ситуація, як сформована, так і бажана, представляє складне переплетення юридичних і економічних відносин, а оскільки бухгалтерський облік виконує юридичні й економічні функції, то і рішення, прийняті на підставі його інформації, повинні забезпечувати реалізацію обох названих функцій. Такий підхід до бухгалтерського обліку переносить центр ваги з опису вже здійснених процесів, з аналізу причин, що лежать в їх глибині, на опис майбутніх і очікуваних господарських ситуацій» [2, с. 315-316].

Також, при організації системи внутрішнього контролю, необхідно враховувати, що її ефективність у частині дебіторської та кредиторської заборгованості можлива лише завдяки тісній співпраці та взаємодії юридичного й фінансового відділів із бухгалтерією підприємства.

За наявності великих обсягів діяльності, розвиненої організаційної структури й значної кількості підрозділів, функція координації робіт з проведення внутрішнього контролю дебіторської і кредиторської заборгованості може покладатись на службу внутрішнього контролю чи окрему посадову одиницю з повноваженнями внутрішнього контролера.

Ми погоджуємось із думкою, щоб «внутрішній контроль міг забезпечити належну ефективність управлінських рішень, його організацію необхідно починати з уточнення даних, що містяться в бухгалтерській звітності, залучаючи додаткові джерела інформації, насамперед аналітичних регістрів та іншої доступної інформації про стан контрольованого об'єкта. Результат такого коригування – подання більш повної інформації про склад і структуру заборгованості, її забезпечення, величину коефіцієнтів інкасації, а також про середні розміри непогашених боргів за ряд років» [2, с. 315]. Саме тому заслуговує на увагу представлена в роботі [13] модель внутрішнього контролю дебіторської заборгованості, яка нами була вдосконалена і наведена у вигляді таблиці 3.3.

Таблиця 3.3

Напрямки організації системи внутрішнього контролю дебіторської заборгованості

Вид контролю	**Заходи**
Організаційний контроль	Аналіз методів реалізації продукції, товарів, послуг
	Контроль за виконанням договорів із дебіторами
	Розгляд претензій та організація претензійної діяльності
	Перевірка своєчасності і правильності оплати фінансових санкцій (штрафи, пеня)
	Встановлення персонального складу винних осіб за несвоєчасність сплати дебіторської заборгованості
Операційний контроль	Моніторинг зберігання готової продукції у складських приміщеннях
	Оприбуткування готової продукції та забезпечення належних умов її схоронності й безпечності
	Встановлення складу дебіторів із їх ідентифікацією та аналіз платоспроможності кожного з них
Фінансовий контроль	Контроль за видачею видаткових документів, що підтверджують факти отримання матеріальних цінностей дебіторами (наприклад, накладні) та порядком їх реєстрації
	Перевірка документів на реалізацію у матеріально відповідальних осіб (звіти з реалізації)

Вид контролю	Заходи
	Контроль за отриманням оплати, передоплати, авансових платежів та їх документальне оформлення (банківські виписки, рух за корпоративними банківськими картками)
	Зіставлення ідентичності даних у первинних документах, регістрах аналітичного і синтетичного обліку та у звітності
Правовий контроль	Дотримання вимог кодексів (господарського, цивільного, податкового, митного, кримінального тощо)
	Дотримання вимог Законів України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність», «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність» тощо
	Дотримання вимог Інструкції про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій
	Дотримання вимог Національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», 10 «Дебіторська заборгованість» тощо
	Дотримання положень договорів, контрактів, угод
	Дотримання внутрішніх регламентів підприємства
Реалізація матеріалів внутрішнього контролю	Складання Звіту (акту) за результатами внутрішнього контролю та формування робочих документів внутрішнього контролера для підтвердження зроблених ним висновків
	Розробка заходів із усунення виявлених порушень і недоліків
	Участь у встановленні персонального складу осіб, які допустили порушення при виникненні, простроченні, погашенні дебіторської заборгованості та бездіяльності щодо неї
	Участь у дозволених межах при реалізації контрольних заходів суб’єктами зовнішнього контролю (податковими органами, аудит)
	Прогноз фінансової стратегії та подальшого розвитку підприємства

Таким чином, ефективно організована система внутрішнього контролю повноти, точності, юридичної обґрунтованості виникнення, своєчасності здійснення розрахунків й обліку дебіторської і кредиторської заборгованості може стати запорукою стійкості й стабільності вітчизняного бізнесу та його успішного розвитку в сучасних умовах.

3.2. Шляхи вдосконалення організації розрахунків з дебіторами і кредиторами

Дебіторська та кредиторська та заборгованості становлять значну частину оборотних активів і поточних зобов’язань підприємства відповідно. У деяких галузях національної економіки їх питома вага сягає до 50% загальної суми валюти балансу, а тому, достовірність цих показників

забезпечує достовірність фінансової звітності у цілому.

У класичному співвідношенні розмір дебіторської і кредиторської заборгованості повинні бути майже рівними, щоб за рахунок погашення боргів дебіторами, підприємство мало можливість цими ж коштами розрахуватись зі своїми кредиторами.

«Час обігу грошових коштів підприємства від придбання ресурсів у постачальників до реалізації продукції покупцям – це фінансовий цикл. У процесі господарської діяльності часто трапляються випадки, коли кредиторська заборгованість значно перевищує дебіторську. Найчастіше фінансисти вважають, що це свідчить про раціональне використання грошових ресурсів, оскільки підприємство залучає в обіг більше коштів, ніж вилучає з нього» [56]. Проте, «з точки зору бухгалтерів ця ситуація оцінюється негативно, оскільки підприємство мусить погашати борги незалежно від стану дебіторської заборгованості» [5, с. 266]. «Враховуючи високі темпи інфляції, що характеризують сучасну економіку України, іммобілізація значної частини коштів підприємства у дебіторській заборгованості не тільки сповільнює фінансовий цикл підприємства, але є вкрай невигідним» [51, с. 140].

Недостатнє дослідження організаційно-методичних засад у сфері внутрішнього контролю розрахунків із дебіторами та кредиторами разом із проблемами фінансової дисципліни суб’єктів господарювання доволі часто стають причинами незадовільного стану розрахунків із контрагентами. Це, у свою чергу, спотворює інформацію про фінансовий стан підприємств і знижує ефективність управлінських рішень та актуалізують необхідність розробки шляхів удосконалення порядку внутрішнього контролю дебіторської та кредиторської заборгованості.

Внутрішній контроль за виникненням, рухом і станом дебіторської заборгованості є одним із важливих чинників у збільшенні ліквідності й кредитоспроможності, максимізації прибутку та мінімізації фінансових ризиків.

Згідно вимог законодавства, поточна дебіторська заборгованість у вигляді фінансових активів включається за чистою реалізаційною вартістю у підсумок Балансу (Звіту про фінансовий стан). Для її визначення на дату балансу має обчислюватись величина резерву сумнівних боргів одним із методів, що наведено в таблиці 3.4.

Таблиця 3.4

Порядок обчислення резерву сумнівних боргів

Метод	**Порядок обчислення**	
Застосування абсолютної суми сумнівної заборгованості	Величина резерву визначається шляхом аналізу платоспроможності окремих дебіторів	
Застосування коефіцієнта сумнівності	Величина резерву обчислюється множенням суми залишку дебіторської заборгованості на початок періоду на розрахований коефіцієнт сумнівності	Коефіцієнт сумнівності обчислюється через визначення питомої ваги у чистому доході безнадійних боргів
		Коефіцієнт сумнівності визначається шляхом «класифікації дебіторської заборгованості за строками непогашення» [63]
		Коефіцієнт сумнівності може розраховуватися через «визначення середньої питомої ваги списаної протягом періоду дебіторської заборгованості у сумі дебіторської заборгованості на початок відповідного періоду за попередні 3-5 років» [63]

При формуванні резерву сумнівних боргів необхідно пам’ятати, що «визначена на основі класифікації дебіторської заборгованості величина сумнівних боргів на дату балансу становить залишок резерву сумнівних боргів на ту саму дату. Залишок резерву сумнівних боргів на дату балансу не може бути більшим, ніж сума дебіторської заборгованості на ту саму дату» [63].

«Класифікація дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги здійснюється групуванням дебіторської заборгованості за строками її непогашення із встановленням коефіцієнта сумнівності для кожної групи. Коефіцієнт сумнівності встановлюється підприємством, виходячи з фактичної суми безнадійної дебіторської заборгованості за попередні звітні періоди. Коефіцієнт сумнівності, як правило, зростає зі

збільшенням строків непогашення дебіторської заборгованості. Величина резерву сумнівних боргів визначається як сума добутків поточної дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги відповідної групи та коефіцієнта сумнівності відповідної групи» [63].

Також слід враховувати, що нарахування резерву сумнівних боргів за звітний період знаходить своє відображення в складі рядку 2180 «Інші операційні витрати» у Звіті про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід). «Виключення безнадійної дебіторської заборгованості з активів здійснюється з одночасним зменшенням величини резерву сумнівних боргів. У разі недостатності суми нарахованого резерву сумнівних боргів безнадійна дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги списується з активів на інші операційні витрати» [63]. У складі рядку 2120 «Інші операційні доходи» Звіту про фінансові результати (Звіту про сукупний дохід) відображається сума відшкодування раніше списаної безнадійної дебіторської заборгованості. Поточна дебіторська заборгованість для якої не передбачено створення резерву сумнівних боргів, у разі визнання її безнадійною, списується з балансу з відображенням у рядку «Інші операційні витрати».

«Одним із головних аспектів внутрішнього контролю дебіторської та кредиторської заборгованості є перевірка їх юридичного оформлення та обґрунтування. Для здійснення процесу придбання та реалізації підприємство вступає з іншими учасниками ринку в економічні взаємовідносини, правовою основою яких є укладання договорів. Процес договірної роботи регулюється на рівні підприємства (мікрорівні) і на рівні держави через законодавчі акти (макрорівень). Завдання, які постають в процесі здійснення контролю договірних процесів, полягають у перевірці: по-перше, відповідності змісту договорів нормативно-правовій базі України, а по-друге, формалізації процесу укладання договорів, тобто чи враховані при цьому усі важливі аспекти, обов’язкові реквізити (строки, умови розрахунків, відповідальності за порушення договірних зобов’язань тощо)» [56].

У питаннях щодо дебіторської заборгованості, цей контроль підвищить вірогідність погашення заборгованості, тим самим зменшуючи ризик її перетворення в безнадійну, що позитивно вплине на діяльність підприємства. А щодо питань розрахунків з постачальниками це мінімізує ризик несвоєчасного отримання ресурсів, необхідних для безперебійної роботи.

Крім того, необхідно систематично проводити планову та раптову інвентаризації заборгованості перевіряючи з інформацією у первинних документах, які є основним джерелом даних для відображення в обліку розрахункових операцій і врахування їх при визначенні залишків заборгованостей з контрагентами. Особливу увагу слід звертати на те, щоб кожна операція була законною та санкціонованою (власником, Радою директорів, керівником тощо). Ми підтримуємо думку, що «на підприємстві доцільно розробити і затвердити Положення про інвентаризаційну комісію. У цьому положенні передбачити порядок формування інвентаризаційної комісії, кваліфікаційні вимоги, порядок здійснення інвентаризації, у тому числі розрахунків, права членів інвентаризаційної комісії, їх відповідальність тощо. Крім того, доцільним є розробка посадової інструкції члена інвентаризаційної комісії, яка б визначала обов’язки та відповідальність членів постійно діючих та робочих інвентаризаційних комісій» [56].

Робота з дебіторською заборгованістю має передбачати: усіляке попередження виникнення боргу; контроль за своєчасністю його погашення; обговорення порядку його виплати (повне погашення, відстрочення, реструктуризація, розстрочка); примусове повернення (стягнення) боргових зобов’язань.

Для активізації роботи з погашення дебіторської заборгованості доцільним буде вжиття конкретних заходів, які узагальнено в таблиці 3.5.

Таблиця 3.5

Напрямки активізації роботи з дебіторами

Напрям	Суть	Конкретні заходи
Перевірка контрагентів	Перед встановленням договірних відносин необхідно з'ясувати якість репутації майбутнього дебітора	Перевірка історії співпраці майбутнього дебітора з іншими партнерами
		З'ясування специфічних умов (сезонність, залежність від політичного устрою тощо) функціонування майбутнього дебітора на момент початку співпраці
		Виявлення фактів участі в корупційних схемах і скандалах
		Визначення платоспроможність контрагента, як мінімум, шляхом аналізу його звітності та розрахунку коефіцієнтів поточної й швидкої ліквідності
Робота з дебіторами-боржниками	Для ефективної та коректної роботи з дебіторами-боржниками необхідно дотримуватись певного алгоритму дій	Підготовка документів, які підтверджують виникнення і прострочення заборгованості
		Встановлення і затвердження правил відстрочення та розстрочення платежів
		Усне (наприклад, телефоном) нагадування про існування заборгованості і необхідність її погашення
		Письмове повідомлення про заборгованість, її суму, кількість днів прострочення тощо
		Заходи досудового врегулювання (наразі, можна звертатись до суду і без цього етапу)
		Звернення до суду
Списання нестягнутих боргів	Якщо борг, незважаючи на всі вжиті заходи стягнення, стягнути не вдається – його необхідно, з дотриманням вимог законодавства, списати	Для списання боргу має виконуватись одна з таких умов:
		Суб'єкта господарювання-боржника ліквідовано або його визнано банкрутом
		Строк позовної давності (1095 днів) закінчився
		На підставі документу від органу Державної влади або документу від судових органів борг визнано як безнадійний
		Списати безнадійний борг на витрати, зменшивши тим самим базу оподаткування податком на прибуток підприємств

Проведення означених процедур контролю дозволятиме класифікувати дебіторську заборгованість на поточну, прострочену, сумнівну й безповоротну за умовами її погашення. Отримана інформація, в свою чергу, дає можливість діяти відповідно у разі з'ясування наявності фактів простроченої заборгованості. Тут буде корисним з'ясувати, хто персонально відповідає за своєчасність здійснення розрахунків дебіторами-боржниками та встановити причини затримок в отриманні коштів. При недієвості заходів

досудового врегулювання, враховуючи положення договорів і вимоги законодавства, необхідно негайно розпочинати претензійно-оскаржувальну роботу, застосовувати економічні заходи впливу у вигляді фінансових санкцій (пені, штрафи) тощо.

Одним із напрямків удосконалення розрахунків із дебіторами також є «активне використання основних форм рефінансування: факторинг, облік векселів, форфейтинг, які прискорять трансформацію дебіторської заборгованості у грошові кошти» [13].

Належним чином розроблена стратегія внутрішнього контролю кредиторської заборгованості дозволяє оперативно, в повному обсязі й своєчасно виконувати зобов'язання перед контрагентами, що сприятиме створенню позитивної, надійної та якісної репутації підприємства.

Інформація про персональний склад і структуру дебіторської заборгованості та зобов'язань у динаміці, дозволяє мати уявлення про особливості функціонування підприємства, його фінансове становище, можливості вчасного розрахунку за своїми боргами, існування загрози банкрутства. При цьому, вкрай важливо, щоб отримана інформація була оперативною, адже це одна з основних умов якісної організації обліково-аналітичної та контрольно-перевірочної систем для всіх підприємств різних видів діяльності і форм власності.

Для підвищення обґрунтованості стратегічних і тактичних управлінських рішень та оперативного контролю розрахунків з контрагентами, доречним буде формування зведеної інформації про дебіторську та кредиторську заборгованість (таблиця 3.6).

Таблиця 3.6

Накопичувальні звіти для отримання оперативної інформації за розрахунками з дебіторами і кредиторами

Вид заборгованості	**Назва накопичувального звіту**
Дебіторська заборгованість	Звіт за термінами сплати за виставленими дебіторам рахункам відділом продажів (збуту, реалізації)
	Оперативний звіт про стан дебіторської заборгованості

Вид заборгованості	Назва накопичувального звіту
	Звіт про прострочену за строками погашення дебіторську заборгованість
	Звіт про дебіторську заборгованість за ознаками сумнівності
	Розшифрування статей звітності за дебіторською заборгованістю
Кредиторська заборгованість	Оперативний звіт про стан кредиторської заборгованості
	Розшифрування статей звітності за кредиторською заборгованістю

Представлені у таблиці 3.6 накопичувальні звіти «дозволять не лише виявити контрагентів, відносно яких необхідно посилити якість ведення претензійної роботи, але і стати основою для контролю правильності розрахунку резерву сумнівних боргів. З метою виключення вірогідності помилки ці форми документів можуть бути заповнені автоматично за даними робочих документів по внутрішньому контролю дебіторської та кредиторської заборгованості» [2, с. 316-317].

Накопичувальні звіти для отримання оперативної інформації за розрахунками з дебіторами і кредиторами «можна вбудувати в будь-яку облікову систему з перенесенням у формат електронних таблиць Microsoft Excel (якщо в компанії немає програми, що дозволяє автоматично створювати необхідні розшифровки). З використанням можливостей електронних таблиць дуже зручно проводити оперативний аналіз дебіторської та кредиторській заборгованості. Для проведення необхідних розрахунків можна задати необхідні формули, а також отримані в результаті обчислень дані можна побачити в наочній формі у вигляді графіків, діаграм і т.п.» [2, с. 316].

Ефективним інструментом системи внутрішнього контролю у цілому та щодо дебіторської та кредиторської заборгованості також виступає моніторинг. Моніторинг (з лат. «monitor» – «той, хто наглядає»), тобто, це складова частина управління, яка передбачає безперервне спостереження за економічними об’єктами та аналіз їх діяльності. Отже, моніторинг за виникненням, рухом і станом дебіторської та кредиторської заборгованості дозволить своєчасно виявити ознаки нестабільного функціонування системи

розрахунків на підприємстві.

Моніторинг дозволяє здійснювати оцінку вірогідності стягнення дебіторської та кредиторської заборгованості. Дана оцінка ґрунтується на інформації про погашення контрагентом заборгованостей у минулому, термінах заборгованості, поточне фінансове становище і бізнесові стосунки між підприємствами. Зачасту, окремо розглядаються кожні ситуації із великими дебіторами, а щодо більш менших – застосовується загальний підхід.

«Підприємство може використати результати моніторингу і як додаткові аргументи, у тому числі при отриманні кредиту, якщо за допомогою отриманої інформації підприємство доведе, що його фінансове положення краще, ніж на інших підприємствах регіону або галузі. Незважаючи на затребуваність даних моніторингу, практично не використовуються дані про рух грошових потоків, а також пов’язаний з ними аналіз інвестиційної діяльності підприємств. Але саме тут міститься інформація, що розкриває стратегію управління капіталом підприємства, відображається збиток або недостатність ресурсів для фінансування. Дані аналізу грошових потоків можуть бути використані для виявлення основних джерел фінансування діяльності підприємств і оцінки ефективності використання грошових коштів» [2, с. 314].

Результативність контролю напряму залежить від постійності моніторингу із проведенням аналізу сум дебіторської та кредиторської заборгованості та їх впливу на діяльність підприємства і його фінансовий стан. «На цьому етапі, по-перше, потрібно визначити оптимальний розмір дебіторської заборгованості, яка б надлишково не іммобілізувала фінансові ресурси суб’єкта господарювання і не створювала б перепон для можливості забезпечення безперебійного процесу постачання, виробництва, реалізації та розрахунків підприємства за своїми зобов’язаннями. По-друге, встановлення найбільш комфортного для підприємства співвідношення між дебіторською і кредиторською заборгованістю. Це важливо для прискорення оборотності

цих двох показників. Вважається, що сприятливою є ситуація, коли період обороту дебіторської заборгованості підприємства менший, ніж період обороту кредиторської, оскільки за таких умов підприємство може погасити свої зобов'язання за рахунок коштів, що надходять від дебіторів» [56].

Попри привабливість і дієвість використання можливостей моніторингу, мало на яких підприємствах є фахові спеціалісти, з достатнім рівнем підготовки, що можуть проводити моніторинг й ефективно використовувати його результати для аналізу фінансового стану підприємства у цілому та в частині розрахунків із дебіторами і кредиторами.

Висновки до розділу 3

Система внутрішнього контролю має ефективно діяти всередині всіх суб'єктів господарювання, будь-яких форм власності і видів діяльності. Створення дієвої системи внутрішнього контролю має бути покладено на вищий орган управління господарюючого суб'єкта. Функції внутрішнього контролю може виконувати як призначений фахівець, так і персонал у межах своїх повноважень, і окремі спеціалізовані служби підприємства.

Через вибір найбільш оптимальних платіжно-розрахункових відносин та прискорення обороту грошових коштів, якісно організована система внутрішнього контролю розрахунків із дебіторами та кредиторами, дозволяє ефективно управляти станом дебіторської та кредиторської заборгованості, покращити платоспроможність підприємства та визначити резерви підвищення його фінансової стійкості.

Для вдосконалення внутрішнього контролю дебіторської та кредиторської заборгованості як інструменту підвищення ефективності системи контролю в цілому по підприємству, рекомендується використовувати накопичувальні форми оперативної звітності. Запропоновані накопичувальні звіти удосконалять організацію внутрішнього контролю розрахунків із контрагентами та дозволять підвищити обґрунтованість стратегічних і тактичних управлінських рішень.

ВИСНОВКИ

Система економічної безпеки суб’єктів господарювання не має точного формулювання і являє собою набір певних методів і заходів для підтримки їх конкурентоспроможності і стабільності в ринковій економіці. В таких умовах підприємствам потрібно знаходити нові комбінації, щоб успішно вести бізнес, ефективно використовувати наявні активи і ресурси, знаходити перспективні напрямки розвитку тощо. Одним з основних потенційних напрямків підвищення прибутковості господарюючих суб'єктів можна вважати організацію високоефективної системи внутрішнього контролю.

За умов нестабільної політичної, фінансової, військової, соціально-економічної ситуації в державі та за постійних змін законодавства, виникає потреба підвищення рівня та якості інформаційного забезпечення системи управління, що безпосередньо пов’язано із вдосконаленням функціонування існуючих і створення нових систем внутрішнього контролю. Впровадження та розвиток системи внутрішнього контролю забезпечує раціональне використання всіх наявних ресурсів, збереження майна, надання управлінському персоналу оперативної та достовірної інформації. Ефективна організація системи внутрішнього контролю забезпечуватиме своєчасність виявлення недоліків і порушень у діяльності підприємства, застосування заходів із їх усунення, сприятиме уникненню в майбутньому та створюватиме передумови задля покращення адаптації діяльності підприємств до зміни внутрішнього та зовнішнього економічного середовища.

Основна відмінність внутрішнього контролю від інших його видів полягає в тому, що система внутрішнього контролю організовується безпосередньо керівництвом (власниками) підприємства. Кожен варіант організації системи внутрішнього контролю має свої переваги і недоліки та власну сферу застосування. Організацію у вигляді відділу чи окремого фахівця з питань внутрішнього контролю можна використовувати на малих і

невеликих підприємства; ревізійні комісії вимагаються в окремих законодавчо визначених випадках (наприклад, в акціонерних товариствах); спеціальна служба внутрішнього аудиту виправдовує своє створення на великих підприємствах з багатьма видами діяльності і розгалуженою організаційною структурою і наявністю відокремлених підрозділів.

Здійснення внутрішнього контролю за достовірним, повним і правильним відображенням дебіторської та кредиторської заборгованості в обліку та фінансовій звітності є надактуальною проблемою, оскільки на основі цієї інформації оцінюється фінансовий стан суб'єкта господарювання, у т.ч. використовуються показники швидкої ліквідності активів (включає дебіторську заборгованість) та показники поточних зобов'язань (включають кредиторську заборгованість).

При здійсненні внутрішнього контролю необхідно перевірити ефективність та обґрунтованість обраних стратегій відносин з постачальниками, підрядниками, покупцями і замовниками. Важливим є порядок класифікації всіх контрагентів, оскільки правильний розподіл боржників і кредиторів є запорукою прийняття правильного управлінського рішення щодо співпраці та матиме вплив на якість усіх розрахункових операцій на підприємстві. Підприємству внутрішній контролер повинен порекомендувати, щоб при виборі контрагентів було досліджено всі умови розрахунків, у т.ч. і додаткових специфічних характеристик, зокрема: надання або отримання бізнес-позик і товарних кредитів, їх забезпечення, терміни погашення, порядок застосування знижок, наявність дисконтних і бонусних програм тощо.

Практична частина базувалась на даних обліку приватного підприємства «Перше», основним видом діяльності якого є технічне обслуговування і ремонт моторних транспортних засобів. Згідно законодавства досліджуване підприємство є суб'єктом малого підприємства, тому воно складає звітність відповідно до вимог НП(С)БО 25 «Спрощена фінансова звітність». ПП «Перше» є платником податку на прибуток,

податку на додану вартість, а також виступає податковим агентом щодо сплати утримання та сплати податку на доходи фізичних осіб та військового збору. Також від фонду оплати праці підприємство нараховує та сплачує єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування. Результати аналізу фінансового стану свідчать про відносно стійке фінансове становище ПП Перше». Деякі показники, які збільшились або наблизились до нормативних значень вказують на наявні реальні можливості підвищення фінансової стійкості та стабільності діяльності ПП «Перше».

Облік дебіторської та кредиторської заборгованості на ПП «Перше» ведеться за допомогою програми 1С:Бухгалтерія з використанням рахунків бухгалтерського обліку, які визначені Наказом про облікову політику підприємства. Дані журналів-ордерів, інших облікових регістрів і додаткових довідок головний бухгалтер відображає у Головній книзі підприємства (оборотно-сальдовому балансі), що є підставою для складання балансу підприємства.

Станом на 31 грудня 2021 року на ПП «Перше» загальна величина дебіторської заборгованості становила 519,2 тис.грн., яка складалась із: дебіторської заборгованості за товари, роботи, послуги (399,7 тис.грн.); дебіторської заборгованості за розрахунками з бюджетом (19,8 тис.грн.); іншої поточної дебіторської заборгованості. Станом на 31 грудня 2021 року на досліджуваному підприємстві загальна величина кредиторської заборгованості становила 483,3 тис.грн., яка складалась із: кредиторської заборгованості за товари, роботи, послуги (325,8 тис.грн.); кредиторської заборгованості за розрахунками з бюджетом (104,7 тис.грн.); кредиторської заборгованості зі страхування (21,7 тис.грн.); кредиторської заборгованості з оплати праці (31,1 тис.грн.).

Внутрішній контроль дебіторської та кредиторської заборгованості проводився у наступній послідовності: досліджено порядок відображення в обліку заборгованості з дебіторам та кредиторами; підтверджено реальність заборгованості; здійснено оцінку заборгованості; згруповано заборгованість

за строками виникнення. Здійснена перевірка суттєвих недоліків та порушень у порядку формування дебіторської та кредиторської заборгованості не виявила. Також здійснено оцінку системи управління дебіторською та кредиторською заборгованістю та визначено її як задовільну.

Постійний моніторинг кредиторських зобов'язань, як довгострокових, так і поточних, повинен забезпечувати їх своєчасне погашення, що дозволить підприємству уникати втрачених коштів у вигляді сплачених ним фінансових санкцій за порушення строків оплати і договірних положень. Окрім матеріальних переваг, ефективний внутрішній контроль підвищує рівень довіри партнерів, збільшує ймовірність підписання контрактів, угод і договорів на значно вигідніших умовах та сприятиме створенню позитивного іміджу суб’єкта господарювання в бізнес-середовищі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акімова Н.С., Новицька Н.В. Основні проблеми обліку та внутрішнього аудиту дебіторської і кредиторської заборгованостей. *Науково-технічний збірник. Серія: Економічні науки.* 2017. № 77. С. 268-273
2. Акімова Н.С., Топоркова О.В. Інформаційне забезпечення внутрішнього контролю дебіторської та кредиторської заборгованості. *Бізнес Інформ.* 2017. № 11. С. 312-317
3. Артюх О.В. Внутрішній податковий контроль: теоретико-методичні та організаційні аспекти. *Реформування обліково-контрольної системи підприємств України за міжнародними стандартами : монографія* / за ред. Н.О. Лоханової. Харків: «Діса плюс», 2018. С. 71-88
4. Бєлік В.Д. Підходи до організації системи внутрішнього контролю. *Міжнародний збірник наукових праць.* 2009. Випуск 3 (15). С. 84-100
5. Болюх М.А., Бурчевський В.З., Горбаток М.І. та ін. Економічний аналіз: Навч. посібник; За ред. акад. НАНУ, проф. М.Г. Чумаченка. Вид. 2-ге, перероб. і доп. К.: КНЕУ, 2003. 556 с.
6. Бондар М.І. Аудит в АПК : Навч. посібник. К.: КНЕУ, 2003. 188 с.
7. Бондар Ю.А. Внутрішній контроль і внутрішній аудит як необхідність успішної діяльності для підприємств, організацій, установ вітчизняної економіки. *Наукові праці Кіровоградського державного технічного університету.* 2004. С. 168-171.
8. Борисенко М.В. Організація і методика внутрішнього контролю на підприємствах: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.09; Київ, 2008. 21 с.
9. Бруханський Р.Ф. Бухгалтерський облік : [підруч.] / Р.Ф. Бруханський. Тернопіль: ТНЕУ, 2016. 480 с.
10. Будник Л., Саченко С. Внутрішній контроль як засіб підвищення економічної безпеки бізнесу. *Галицький економічний вісник.* 2011. № 4

(33). С. 191-194

11. Бурлан С.А. Бухгалтерський облік (загальна теорія) : [навч. посіб.] / С.А. Бурлан, Н.В. Каткова. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2018. 272 с.
12. Бурова Т.А., Волошина В.В. Проблеми та перспективи розвитку системи внутрішнього контролю дебіторської заборгованості на підприємствах. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Економічні науки.* 2014. Вип. 5.3. С. 11-15
13. Бурова Т.А., Волошина В.В. Система внутрішнього контролю дебіторської заборгованості: проблеми, напрями удосконалення. *Ефективна економіка.* 2014. № 11. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3490 (дата звернення: 25.03.2022)
14. Бухгалтерський облік (загальна теорія): конспект лекцій в схемах і таблицях: [Навчальний посібник] / [Н.М. Малюга, В.М. Пархоменко] К.: ТОВ «Видавництво «Консультант», 2017. 66 с.
15. Бухгалтерський облік / Осмятченко В.О., Тесленко Т.І., Герасименко О.М., Титенко Л.В., Скоробагач А.Є., Вавілов В.В. К.: Простобук, 2017. 552 с.
16. Бухгалтерський облік : [Навчальний посібник] / В.М. Соболєв, І.А. Косата, Т.В. Розіт тощо; за ред. В.М. Соболєва. Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2018. 222 с.
17. Бухгалтерський облік: у схемах і таблицях : [навч. посібник] / Зінченко О.В., Радіонова Н.Й., Хаустова Є.Б. та ін.; під заг. ред. М.І. Скрипник. Київ: «Центр учбової літератури», 2017. 340 с.
18. Виговська Н.Г. Господарський контроль в Україні: теорія, методологія, організація : монографія. Житомир: ЖДТУ, 2008. 529 с.
19. Внутрішній контроль господарської діяльності підприємства : [навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів] / За

редакцією к.е.н., проф. М.Д. Корінька. Фастів, «Поліфаст», 2006. 440 с.

20. Внутрішній контроль процесів матеріального забезпечення в системі управління підприємством : монографія / Т.В. Фоміна, О.Б. Пугаченко; за заг. редакцією Г.М. Давидова. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. 200 с.
21. Вовчик Н.Л. Організаційно-методичні засади побудови внутрішнього контролю витрат молокопереробних підприємств. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Економічні науки.* 2019. Вип. 57. С. 110-117
22. Вороная Н., Адамович Н., Чернишова Н. Борг і заборгованість: розбираємося в поняттях. *Податки & Бухоблік.* 2020. № 23. URL: https://i.factor.ua/ukr/journals/nibu/2020/march/issue-23/article-107564.html (дата звернення: 13.03.2022)
23. Воронко Р.М. Внутрішній контроль як невід'ємна складова системи управління підприємств та організацій споживчої кооперації. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка».* 2015. Випуск 1 (45). Т. 2. С. 376-381
24. Воронко Р.М., Басіста І.А. Трактування внутрішнього контролю та проблеми його застосування на підприємствах. *Економічні науки. Сер.: Облік і фінанси.* 2013. Вип. 10 (3). С. 139-146
25. Гамова О.В., Козачок І.А., Федоренко Т.В. Внутрішній контроль заробітної плати на підприємстві. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 2. С. 31-38.
26. Господарський кодекс України : Закон України від 16 січ. 2003 р. № 436-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15 (дата звернення: 01.10.2021)
27. Гудзь Н.В. Бухгалтерський облік : [навч. посіб.] / Н.В. Гудзь, П.Н. Денчук, Р.В. Романів. 2-ге вид., перероб. і допов. К.: «Центр учбової літератури», 2016. 424 с.
28. Гуцаленко Л.В., Слободянюк І. С. Контроль дебіторської заборгованості: організація і методика здійснення. *Економічні науки.*

Сер.: «Облік і фінанси». 2011. Вип. 8. Ч. 2. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/ soc_gum/en_oif/2011_8_2/35.pdf (дата звернення: 25.03.2022)

29. Гуцаленко Л.В., Коцупатрий М.М., Марчук У.О. Внутрішньогосподарський контроль : навч. посіб. К.: «Центр учбової літератури», 2014. 496 с.
30. Гуцаленко Л.В., Шадурська Л.І. Організація контролю дебіторської і кредиторської заборгованості господарюючого суб'єкта. *Збірник наукових праць. Луцький національний технічний університет.* Випуск 5 (20). Ч. 1. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/..._1_116.pdf (дата звернення: 25.03.2022)
31. Давидюк Т.В. Бухгалтерський облік : [навч. посібник] / Т.В. Давидюк, О.В. Манойленко, Т.І. Ломаченко, А.В. Резніченко. Харків: Видавничий дім «Гельветика», 2016. 392 с.
32. Данилюк Н. Борг і заборгованість: у чому різниця? URL: https://nashkraj.ua/uk/blog/borg-i-zaborgovanist-u-chomu-riznytsya/ (дата звернення: 15.03.2022)
33. Дереза З.П. Внутрішньогосподарський контроль: економічний зміст та значення в умовах трансформаційної економіки України. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу: міжнародний збірник наукових праць / Серія "Бухгалтерський облік, контроль і аналіз".* 2005. С. 228-242.
34. Дорош Н.І. Аудит: теорія і практика. К.: Знання, 2006. 495 с.
35. Жадько К.С. Бухгалтерський облік: ділові ігри, ситуаційні вправи, тести : [практикум] / К.С. Жадько, Л.Ш. Олійник, В.В. Семенюта. Дніпро: УМСФ, 2018. 100 с.
36. Замула І.В., Танасієва М.М. Внутрішній контроль : навч. посіб. Чернівці : Технодрук, 2021. 336 с.
37. Зелікман В.Д., Соніна Ю.А. Напрями удосконалення обліку та внутрішнього аудиту дебіторської заборгованості підприємств. *Наука*

та прогрес транспорту. 2014. № 4. С. 37-42.

38. Зорій Н.М., Мельник Н.Г. Теоретико-організаційні аспекти внутрішнього контролю витрат виробництва готової продукції на підприємстві. *Економіка: реалії часу.* 2012. № 3-4 (4-5). С. 94-100
39. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій : затв. Наказом М-ва фінансів України від 30.11.1999 р. № 291. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99/conv#Text (дата звернення: 18.03.2022)
40. Каменська Т.О., Редько О.Ю. Внутрішній контроль і аудит в управлінні: практ. посіб.; Наук. шк. аудиту, Нац. Центр Обліку та Аудиту. К.: ДП «Інформ.-аналіт. агентство», 2015. 375 с.
41. Клюс Ю.І., Іжболдіна А.В. Оцінка ефективності внутрішнього контролю промислових підприємств. *Науковий погляд: економіка та управління.* 2020. № 3 (69). С. 52-57
42. Коваленко Д.І. Удосконалення розрахунку оптимального розміру дебіторської заборгованості підприємств легкої промисловості України. *Інвестиції: практика та досвід.* 2019. № 16. С. 65-69
43. Ковтун Т.В. Система внутрішнього контролю як невід'ємний елемент операційної системи підприємства. *Вісник Хмельницького національного університету.* 2009. № 6. Т. 1. С. 164-170
44. Корінько М.Д. Контроль та аналіз діяльності суб'єктів господарювання в умовах її диверсифікації: теорія, методологія, диверсифікація: [монографія]. – К.: ДП «Ін форм.-аналіт. Агентство», 2007. 429 с.
45. Крестьянникова О.О., Ситнік О.М. Щодо співвідношення «внутрішнього контролю» та «внутрішнього аудиту». *Право і суспільство.* 2012. № 1. С. 131-136
46. Криванич М.Ю., Артюх О.В. Внутрішній контроль обліку витрат: методичні аспекти. *Електронне наукове фахове видання «Економіка та суспільство».* 2018. Вип. 16. С. 914-920

47. Левицька С. Управлінський і внутрішньогосподарський облік: завдання, мета і ефективність впровадження. *Бухгалтерський облік і аудит.* 2009. № 2. С. 27-35.
48. Лисиченко О.О., Атамас П.Й., Атамас О.П. Фінансовий облік : [навчальний посібник] / За заг. ред. к.е.н, проф. П.Й. Атамаса. К.: «ЦУЛ», 2019. 356 с.
49. Магопець О.А. Передумови створення та організації діяльності служби внутрішньогосподарського контролю. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Збірник наукових праць.* 2005. № 7. С. 171-176
50. Максімова В.Ф. Внутрішній контроль економічної діяльності промислового підприємства – системний підхід до розвитку. К: АВРІО, 2005. 264 с.
51. Марусяк Н.Л. Дебіторська та кредиторська заборгованості як основні регулятори кругообігу оборотного капіталу підприємства. *Вісник Хмельницького національного університету.* 2010. № 2. Т. 2. С. 139-142
52. Марченко Д.М. Удосконалення організації внутрішнього фінансового контролю підприємств. *Актуальні проблеми економіки.* 2010. № 2. С. 271-277
53. Масаликіна О.Г. Інформаційні технології в аудиті. *Облік, оподаткування і контроль в управлінні, 14 квітня 2021 р.* Кропивницький, 2021. С. 88-90
54. Масюк Ю.В., Коваленко Н.В. Економічна сутність внутрішньогосподарського контролю у системі управління підприємством. *Ефективна економіка*. 2016. № 12. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7288 (дата звернення: 12.03.2022)
55. Михалків А.А., Косташ Т.В. Внутрішній контроль процесу господарювання: проблеми організації. *Економіка та держава*. 2020. № 1. С. 61-65.

56. Москалюк Г.О. Система внутрішнього контролю дебіторської та кредиторської заборгованості: напрямки удосконалення і розвитку. *Ефективна економіка.* 2013. № 3. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1899 (дата звернення: 15.03.2022)
57. Мулик Т.О., Мулик Я.І. Організація внутрішнього контролю в системі управління оподаткуванням. *Економіка, фінанси та управління:проблеми та сучасні шляхи розвитку. Матеріали підсум. Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 25-26 грудня 2015 р.),* 2015. С. 102-105
58. Мулик Я.І. Методичні та організаційні підходи до системи внутрішнього контролю на підприємстві. *Агросвіт*. 2020. № 17-18. С. 28-38
59. Мулик Я.І., Домбровська В.В. Внутрішньогосподарський контроль фінансової безпеки підприємства. *Глобальні та національні проблеми економіки.* 2018. Вип. 22. С. 960-964
60. Навчальний посібник із дисципліни «Бухгалтерський облік» для студентів спеціальності 071 «Облік і оподаткування галузі знань 07 «Управління і адміністрування / Н.С. Акімова, О.О. Говоруха, Л.О. Кирильєва, Т.О. Євлаш. Х.: ХДУХТ, 2019. 182 с.
61. Настенко М.М. Вдосконалення внутрішнього контролю надзвичайної діяльності в сільськогосподарських підприємствах. *Облік і фінанси АПК.* 2010. № 1. URL: http://magazine.faaf.org.ua/vdoskonalennya-vnutrishnogo-kontrolyu-nadzvichaynoi-diyalnosti-v-silskogospodarskih-pidpriemstvah.html (дата звернення: 12.03.2022)
62. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» : затв. Наказом М-ва фінансів України від 07.02.2013 р. № 73. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#Text (дата звернення: 15.03.2022)
63. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10

«Дебіторська заборгованість» : затв. Наказом М-ва фінансів України від 08.10.1999 р. № 237. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99/conv#Text (дата звернення: 15.03.2022)

64. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 11 «Зобов'язання» : затв. Наказом М-ва фінансів України від 31.01.2000 р. № 20. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0085-00/conv#Text (дата звернення: 15.03.2022)
65. Новик І.В. Організація системи внутрішнього контролю на підприємстві. *Наукові записки Української академії друкарства.* 2017. № 2. С. 188-196
66. Офіційне інтернет-представництво Президента України «Електронні петиції». URL: https://petition.president.gov.ua/petition/106014 (дата звернення: 13.03.2022)
67. Пантелеєв В.П. Засади організації внутрішнього контролю підприємств. *Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту.* 2017. № 1-2. С. 15-22.
68. Пархомик І.Я. Основні етапи організації системи внутрішнього контролю. URL: http://www.nauka.com/2_KAND.../25936.doc.htm (дата звернення: 13.03.2022)
69. Петренко С.М. Внутрішній контроль діяльності підприємств і його інформаційне забезпечення: теорія, методологія, організація: автореф. дис. на здобуття ступеня д-ра екон. наук. : 08.00.09. Київ, 2010. 39 с.
70. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17 (дата звернення: 01.10.2021)
71. Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність : Закон України від 21.12.2017 р. № 2258-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2258-19#n322 (дата звернення: 14.03.2022)
72. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон

України від 16.07.1999 р. № 996-XIV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14/conv#Text (дата звернення: 15.03.2022)

73. Пугаченко О.Б. Внутрішній контроль довгострокових зобов'язань за векселями виданими. *Облік і оподаткування: контрольно-аналітичний аспект»: збірник тез за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції.* Ірпінь: Університет ДФС України, 2021. С. 186-191

74. Пугаченко О.Б., Фоміна Т.В. Внутрішній контроль незавершених капітальних інвестицій, інвестиційної нерухомості, довгострокових фінансових інвестицій та довгострокової дебіторської заборгованості : колективна монографія. *Сучасні проблеми і перспективи розвитку обліку, аудиту та аналізу: теорія, методологія, організація* / за заг. ред. д.е.н., проф. О.А. Сарапіної; ХНТУ. Херсон: Книжкове видавництво ПП Вишемирський В.С., 2014. С. 219-232

75. Пугаченко О.Б., Фоміна Т.В. Документальне забезпечення внутрішнього контролю операцій з оборотними активами. *Центральноукраїнський науковий вісник. Економічні науки.* 2020. № 4 (37). С. 236-250

76. Рубитель О. В лабіринтах внутрішнього контролю. *ЛігаБлоги.* 2020. URL: https://blog.liga.net/user/orubitel/article/35496 (дата звернення: 12.03.2022)

77. Савченко Р.О., Савченко Н.М., Дем'янюк І.В. Внутрішній контроль: проблеми та перспективи. *Ефективна економіка*. 2019. № 9. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7288 (дата звернення: 22.03.2022).

78. Семенець А. Внутрішній контроль та система внутрішнього контролю в контексті міжнародного бізнесу: формалізація дефініцій. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії.* 2021. № 1 (9). С. 386-397

79. Скоробогатова Н.Є. Бухгалтерський облік : [навч. посіб.] / Н.Є. Скоробогатова. К.: КПІ ім. Ігоря Сікорського, Вид-во «Політехніка», 2017. 248 с.
80. Сметанко О.В. Прикладні аспекти внутрішнього аудиту дебіторської заборгованості в акціонерних товариствах України. *Економічний часопис XXI.* 2013. № 9-10 (1). С. 95-98. URL: http://soskin.info/ea/2013/9-10/201331.html (дата звернення: 25.03.2022)
81. Сморжанюк Т.П., Шрам Т.В., Труш В.Є. Внутрішній контроль в процесі управління виробництвом: навч. посіб. К, 2009. 284 с.
82. Соловей Н.В., Маліношевська К.І. Проблеми обліку дебіторської заборгованості. *Проблеми підвищення ефективності інфраструктури: зб. наук. пр. НАУ.* 2018. Вип. 25. С. 125-130.
83. Станкевич Г. Особливості системи внутрішнього контролю підприємства та роботи внутрішнього аудитора. *Аудитор України.* 2014. № 9 (226). С. 32-37
84. Старенька О.М. Внутрішній контроль у системі управління підприємством. Інформаційне забезпечення управління підприємством в умовах сталого розвитку : монографія / за ред. Н.О. Лоханової. Херсон, Грінь Д.С., 2016. С. 243-261
85. Старенька О.М. Внутрішня оперативна звітність як засіб контролю в управлінні промисловим підприємством. *Облік і фінанси.* 2018. № 4 (82) С. 64-69
86. Старенька О.М. Роль міжнародних вимог в організації системи внутрішнього контролю. Вісник соціально-економічних досліджень : зб. наук. пр. 2019. № 1 (69). С. 129-138
87. Фоміна Т.В., Масаликіна О.Г. Внутрішній контроль дебіторської заборгованості за розрахунками з бюджетом. *Фінансово-кредитний механізм розвитку економіки та соціальної сфери: Матеріали IV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 9 грудня 2021 р., м. Кропивницький*. К.: «Ексклюзив-Систем», 2021. С. 123-125

88. Фоміна Т.В., Пугаченко О.Б. Внутрішній контроль окремих видів дебіторської заборгованості як пріоритетний напрям ефективного розвитку підприємницької діяльності : kollektive Monografie in 2 Bänden. *Sozioökonomischen und rechtliche Faktoren der sozialen Entwicklung unter den Bedingungen der Globalisierung.* / Hrsg. von Doktor der Wirtschaftswissenschaften, Professor Yu.V. Pasichnyk. Shioda GmbH, Steyr, Österreich, 2018. Band 2. S. 158-173

89. Фоміна Т.В., Пугаченко О.Б. Концептуальні засади організації внутрішнього контролю в системі управління економічною безпекою суб'єктів господарювання : Колективна монографія. *Управління системою економічної безпеки суб'єктів господарювання : обліково-аналітичне забезпечення* / За ред. Черевка О.В., Гнилицької Л.В., Мігус І.П. Черкаси: ПП Чабаненко Ю.А., 2015. С. 143-172

90. Фоміна Т.В., Пугаченко О.Б. Організація і методика податкових перевірок : навчальний посібник. Дніпро : Середняк Т.К., 2020. 292 с.

91. Футоранська Ю.М. Окремі аспекти державного регулювання у сфері внутрішнього фінансового контролю в Україні. *Фінансовий контроль.* 2009. № 2 (31). С. 256-264

92. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n3112 (дата звернення: 15.03.2022)

93. Чередніченко М.Г., Руденко Л.О. Концептуальні засади організації внутрішньогосподарського контролю на підприємстві. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки.* 2017. Вип. 32. С. 239-248

94. Черничук Л.В. Переваги системи внутрішнього контролю в умовах економічної кризи. *Ефективна економіка.* 2013. № 5. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2034 (дата звернення: 13.03.2022)

95. Чонка Д.В. Система внутрішнього контролю дебіторської та

кредиторської заборгованості: напрямки удосконалення і розвитку. *Наука і життя: сучасні тенденції, інтеграція у світову наукову думку (23-25.05.2013).* URL: https://int-konf.org/en/...vnutrishnogo-kontrolyu-debitorskoji-ta-kreditorskoji-zaborgovanosti-napryam (дата звернення: 25.03.2022)

96. Шаталіна О.І., Артюх О.В. Проблеми та перспективи розвитку внутрішнього контролю на підприємстві. *Сучасні міжнародні економічні відносини: становлення та розвиток : збірник тез наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конф., м. Київ, 27−28 травня 2016 р.* Київ : Аналітичний центр «Нова Економіка», 2016. Частина 2. С. 24-26

97. Шевчук В.О. Контроль господарських систем в суспільстві з перехідною економікою (Проблеми теорії, організації, методології) : Монографія. К.: Київ. держ. торг.-екон. Ун-т, 1998. 371 с.

98. Щирська О.В. Координація роботи системи внутрішнього контролю на підприємстві. Бухгалтерський облік, аналіз та аудит: проблеми теорії, методології, організації. 2015. № 1. С. 221-230

99. Яворова Г.В. Внутрішньогосподарський контроль в системі управління підприємством. *Інноваційна економіка.* 2013. № 4 (42). С. 303-306.

100. Яценко В.М. Внутрішній контроль на підприємствах України: проблеми розвитку та шляхи їх вирішення. *Бухгалтерський облік і аудит.* 2010. № 3. С. 196-204

101. Fomina Tetiana, Olha Puhachenko Classification of internal control: evolution, current state and problems of development. *Innovative economics and management.* 2019. Volume 6. № 2. P. 62-71

102. Olha Puhachenko, Tetiana Fomina Method of control: evolution, modern interpretation and the connection with the concept of «method of internal control». *Innovative economics and management.* 2019. Volume 6. № 1. P. 79-88